

Změny v Moskvě – změny v Praze ?

RUDOLF SLÁNSKÝ

I.

S nástupem Michaila Gorbačova skončilo v Sovětském svazu dlouhé období konzervativní nehybnosti, příznačné pro vlády jeho předchůdců. Rozchod se starou politikou vůbec není tak samozřejmý, jak by se při pohledu zvenčí leckdy mohlo zdát. Sovětská veřejnost kdysi vítala Brežněvem prosazovanou stabilizaci systému. Měla už dost revoluce, stalinského teroru i Chruščovových nekonečných improvizací, které jitrily lidi a popuzovaly aparáty. Za Brežněva mohla poprvé okusit konzumní způsob života podložený rostoucí životní úrovní.

Brežněvova stabilita byla však stabilitou konzervativní. Konzervativní nikoli ovšem ve smyslu ctění tradičních hodnot, ale snahou nikdy nic a nikoho neměnit. Stabilita se proto zanedlouho musela změnit v stagnaci a stagnace v zahnívání, takže se nepodařilo zajistit ani stálost rozvoje SSSR, ani zvyšování životní úrovně. Zaostávání za Západem bylo stále zřetelnější. Stranický, vládní, vojenský a bezpečnostní aparát, průmyslové a teritoriální komplexy uplatňovaly především vlastní zájmy, často bez ohledu na zájmy celku. Stárnoucí vedení bylo proti tomuto trendu bezmocné a nedokázalo mu účelně čelit.

V sovětské politice se prosazovaly cíle a úkoly, které z dlouhodobého hlediska nebyly podloženy reálnou silou sovětského státu a které odčerpávaly zejména do vojenské oblasti prostředky, jež pak chyběly ekonomickému, vědecko-technickému a sociálnímu rozvoji. Taková politika připravila Sovětský svaz o řadu někdejších spojenců a přátel a vystavila jej konfrontaci se všemi světovými velmocemi. Země propadala apatii a s ní se epidemicky šířil alkoholismus zhoršující zdravotní stav sovětské populace. Ve svých dějinách Rusko nejednou zažilo delší či kratší období stagnace i marasmu. Za podobných okolností se vždy pozvolna krystalizovalo vědomí, že to tak nejde dál. Až za takové situace se Gorbačov mohl dostat k moci a proto, aniž podceňujeme jeho osobní schopnosti, politickou obratnost i umění trpělivě čekat na příležitost, může tak poměrně snadno dnes provádět změny v osobách i v politice.

Co lze očekávat

Prvním a hlavním úkolem M. Gorbačova bylo a je překonat paralýzu a nejednotnost ve fungování základních složek systému sovětského státu. Brežněv byl mužem kompromisů a za jeho vedení se politbyro stalo místem, kde representanti jednotlivých skupin smlouvali kompromisy mezi zájmy a požadavky, jejichž povaha i výsledná politika nerespektovaly vždy potřeby státu, ale váhu a dovednost jednajících stran. Gorbačov především usiluje o přeměnu politbyra v orgán formulující celosvazovou, pro všechny závaznou politiku sjednocující všechny a všechno k své realizaci. Odtud důraz na disciplínu, organizovanost a jednotu ve všech jeho projevech, odtud především jeho soustředění na stranickou práci.

V Sovětském svazu dnes převládá názor, že aby bylo lze se znova dostat na dráhu ekonomického rozvoje a tak solidněji podložit své supervelmocenské postavení, obnovit otřesenou důvěru ve vedení i v síly sovětské společnosti a zlepšit životní úroveň lidí, je nutné zefektivnit fungování systému. Proto jsou nutné takové změny ve způsobu fungování ekonomiky, taková její reforma, která zdokonalí řízení i hospodářský mechanismus, zvýší jeho účinnost a odstraní alespoň některé překážky technického pokroku. Než se podaří reformu realizovat, využije se alespoň části obrovských rezerv sovětské ekonomiky utužením disciplíny, zlepšením využívání času, materiálu a energie, přesnějším plněním stanovených úkolů. Odvolávají se

neschopní vedoucí pracovníci, odstraňují se nejkřiklavější případy korupce a zneužívání moci, veřejně se přiznávají minulé chyby. To vše spolu s důrazem na odbornost, kvalifikaci, talent, iniciativu má lidem vrátit pocit, že stojí za to lépe pracovat a o něco usilovat. Gorbačov je stoupencem dynamického pojetí politiky. Avšak z jeho rozchodu s politickým konzervatismem ještě zdaleka neplyne, že v Sovětském svazu je na pořadu dne hospodářská reforma, spojující prvky plánu a trhu, jako tomu bylo v československé reformě z let 1967-1968 nebo jak tomu je v dnešní reformě maďarské. Dnešní sovětská reforma se bude svou povahou blížit spíše reformě z roku 1958 a možná i Souboru opatření a její podstatou bude nejspíše úprava plánovacích ukazatelů a některé změny v organizaci a řízení ekonomiky.

Vedle hospodářské reformy určitě není na pořadu dne v Sovětském svazu i reforma politického systému směřující k jeho demokratizaci. Tento problém nebyl vůbec nastolen. Boj neprobíhá mezi konzervativci a progresisty (použijeme-li ne zcela přesné terminologie Pražského jara), tedy mezi těmi, jimž jde o zachování dnešního modelu sovětského socialismu, a těmi, kdož usilují o jeho demokratizaci, ale mezi stoupenci konzervatismu a dynamismu, zastánci dvou přístupů k zachování a zvětšení síly a vlivu sovětského státu.

V oblasti politiky nejspíše dojde k posílení centralistických tendencí a autoritářství. Relativní rychlost, s jakou se opětovně daří koncentrovat moc v politbyru a v rukou samotného Gorbačova, nenuť hledat spojení zápasu proti dosavadním strukturám mimo ně. Není nezbytné aktivizovat různé společenské vrstvy k boji proti starému konzervatismu a pak za to platit ústupky oslabujícími moc centra.

Vytlačování starců

Zápas usnadňuje i to, že se odehrává jako boj mezi «přestárlými» a «mladými». Rozsáhlý kádrový pohyb, k němuž dochází v důsledku vytlačování starců z jejich pozic v řídicích strukturách, uspokojuje kariérní aspirace značné části mladší generace ve stranickém i v odborných aparátech, aniž příslušníci této generace musí postupovat značně riskantní osobní souboje o moc a pozice.

Posilování váhy centra ještě neznamená, že nemohou být prováděny dílčí změny v politickém systému, že se nebude decentralizovat tam, kde odstranění přebytečných článků byrokratického aparátu umožní rychlejší a účinnější prosazování záměrů centra. Ještě více to platí pro hospodářství, v němž se v Sovětském svazu teprve začal zkoušet možný rejstřík reformních změn, jejichž účinky mohou na jistou dobu zmírnit i politická napětí vyvolaná předcházejícím nepříznivým ekonomickým vývojem.

Nemění se ani primární cíle sovětské zahraniční politiky. Za ty je nutno považovat udržení jednoty obrovské mnohonárodní říše, zajištění její bezpečnosti (odtud citlivost SSSR na jakékoliv projevy nezávislého počínání v jeho předpolí – v zemích jeho společenství) i udržení síly a z ní zrozeného supervelmocenského postavení. To pak ukládá Sovětskému svazu v podmínkách rozděleného světa obrovskou objektivní odpovědnost, sdílenou se Spojenými státy, za udržení světového míru a za přežití lidstva, jež je o to těžší, že mír se v posledních letech udržuje rovnováhou strachu.

Změní se však s největší pravděpodobností taktické cíle a metody jejich dosahování. Jestliže se SSSR v posledních letech snažil co nejvíc vytěžit z posílení své vojenské moci, k němuž došlo v sedmdesátých letech, pak dnes má zájem na tom, aby mohl odložit začátek dalšího kola zbrojení – tentokrát kosmického – přirozeně bez ohrožení svého postavení ve světě. Ušetřené prostředky by mohl použít na modernizaci ekonomiky a v případě jisté normalizace vztahů se Západem i na nákup tamní moderní techniky a technologie. To samozřejmě nebude záviset jen na něm, ale též na zájmech druhé strany. Podaří se to mimo jiné jen tehdy, dojdou-li obě strany k závěru, že si mohou vzájemně důvěřovat především v tom, že budou souhlasně vykládat i dodržovat ducha dosažených dohod.

Dynamika kontra reálsocialismus

Pro dynamické pojetí politiky se dříve nebo později stane nepřijatelnou ideologie vyznávající a konzervující neměnnost řádu a věcí – ideologie reálného socialismu. Teze, že socialismus je to, co je, co existuje, se stává neúnosným anachronismem v době, kdy praktická politika směřuje k proměně sovětského socialismu, který nadále nechce platit za symbol politického, ekonomického, vědeckého i kulturního konzervatismu. Nová politika jistě dostane novou dynamickou ideologii. I když váha ideologie v Sovětském svazu dlouhodobě klesá, tento mnohonárodní stát se dosud bez jednotící ideologie neobejde.

II.

Nás přirozeně nejvíce zajímá, jak se různé aspekty současného sovětského vývoje, tak jak byl zachycen v předešlých řádcích, mohou projevit v Československu. Příštích několik odstavců bude proto pokusem odhadnout základní trendy vývoje naší politické situace.

Sovětský svaz pohlíží na Československo především jako na své mocenské a vojenské předpolí, jako na součást své nejužší mocenské sféry. Proto má zájem na tom, aby klid v něm nebyl narušován vnitropolitickým napětím, které by mohlo vyvolávat nežádoucí podněty jak přímo v SSSR, tak v zemích jeho zájmové sféry. Teprve druhotně má SSSR zájem na československé ekonomice jako dodavatelce výrobních prostředků a spotřebního zboží.

Oba tyto zájmy se dostávají do rozporu. Aby Československo mohlo dodávat do Sovětského svazu moderní technicky vyspělé a kvalitní výrobky, nemůže nadále setrvávat v konzervativním sevření, nemůže

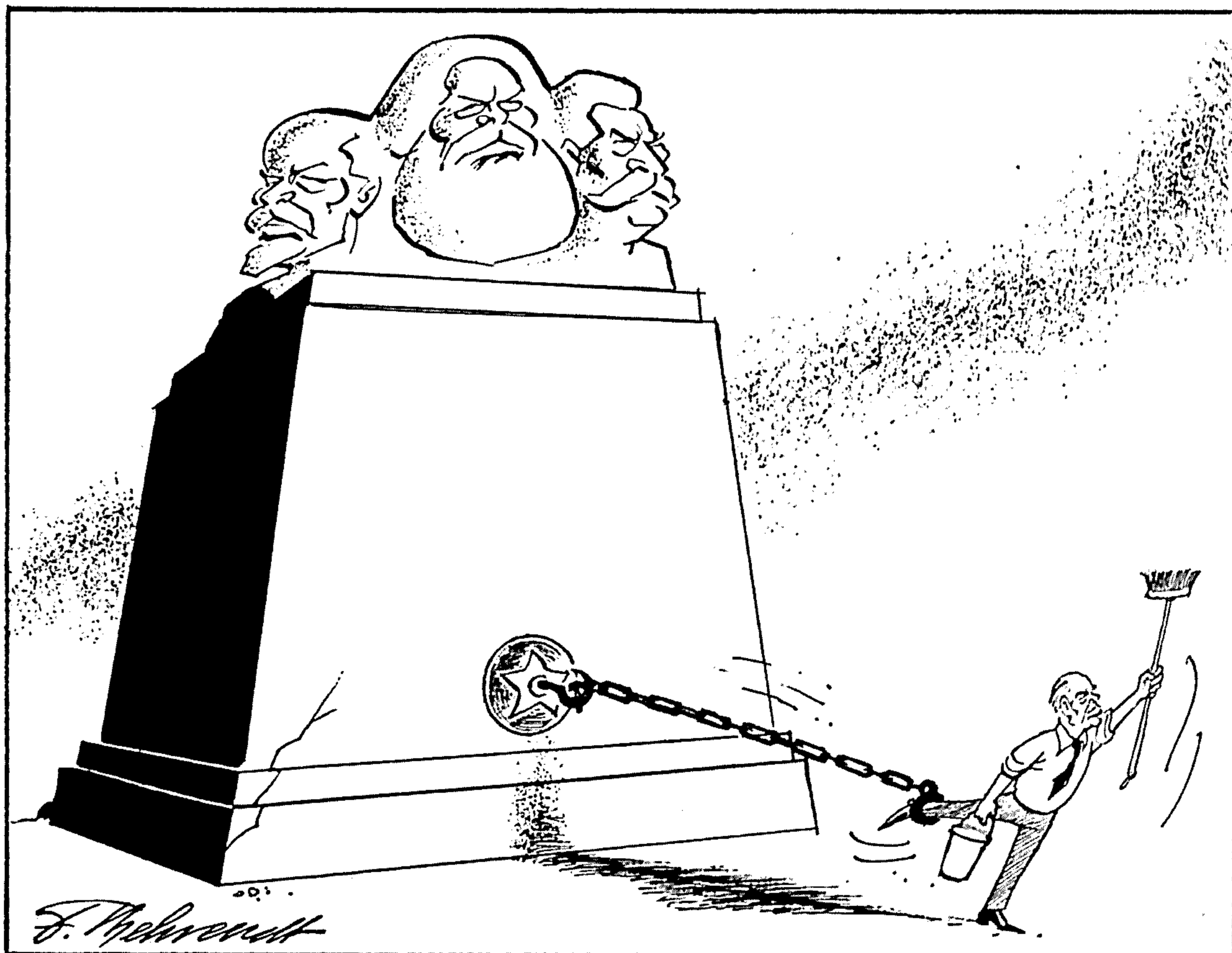
zůstávat nehybné, protože to brání potřebným změnám hospodářského mechanismu i vědecké, kulturní i společenské infrastruktury. Navíc je udržování československého předpolí ryze mocenskými prostředky stále nákladnější, přičemž se ekonomický význam Československa pro Sovětský svaz stále snižuje.

Co očekávat nelze

Sovětský svaz je dnes zaměstnán především domácími problémy a nechce se rozptylovat řešením problémů a krizí v zemích svého společenství. V přípravách na další kolo jednání se svými partnery-protivníky si nepřeje, aby jeho spojenci vyvíjeli v této oblasti jakoukoli iniciativu, chce jen, aby ve všem následovali sovětskou politickou linii. Problémy socialistických zemí, jejichž řešení může být odloženo, se teď nebude zabývat.

Za praktického bezvládní v Kremlu v době Gorbačovových předchůdců se zvýšil stupeň volnosti v jednání a počínání v zemích jeho společenství, a to jak v domácí, tak i v zahraniční politice. To už dávno neplatí jen pro Rumunsko, ale projevuje se to například v Maďarsku (zaměřením hospodářské reformy, jakož i experimenty v oblasti politického systému – viz nedávné volby do zastupitelských orgánů), v Polsku (jiná, ve srovnání s Československem odlišná podoba normalizačního procesu a utváření vztahů ke katolické církvi), v NDR (v rozsáhlých ekonomických a politických stycích se Spolkovou republikou), v Bulharsku (v hospodářské reformě a v intenzitě hledání možností co nejvýhodnějších hospodářských styků se Západem). I v Československu jsme zaznamenali podobné symptomy, ovšem jen v negativní podobě: naše vedení po jistý čas považovalo za možné vyřazovat z Gorbačovových projevů myšlenky, které posuzovalo jako nevhodné pro naši veřejnost.

To všechno vede k tomu, aby Sovětský svaz dnes naléhavě požadoval po zemích svého společenství semknutost, jednotu a dodržování společné politiky. Bylo by nerealistické předpokládat, že by Gorbačov postupoval jinak v době, kdy centralizuje proces tvorby a realizace sovětské domácí politiky, a politika vůči zemím společenství je pro Sovětský svaz něčím méně než zahraniční politikou a o něco málo více než politikou domácí. Zároveň poučen obdobím «tání» po XX. sjezdu KSSS chce se vyvarovat všeho, co by v těchto

«Gorbačov dělá pořádek»

Kresba Weltwoche, Curych

zemích vyvolalo Sovětským svazem nekontrolovaný autonomní pohyb, který by SSSR leckdy nedokázal zastavit jinak než použitím ozbrojených sil.

Nelze tudíž předpokládat, že by ze Sovětského svazu přicházely do Československa nějaké silnější impulsy vybízející k překonání konzervativní nehybnosti. Zároveň nic nenasvědčuje, že by dnešní československé vedení učinilo takový obrát samo. Vnitřní síly mající zájem na zachování současného stavu jsou dosud značně silné. Mohou ještě dlouho znemožňovat jakékoli pokusy o změny. Vzpomeňme si, že vedení A. Novotného se bránilo – a úspěšně – kursu XX. sjezdu KSSS od roku 1956 do roku 1963.

Kdopak by si změnu přál

Dynamisaci politického a ekonomického systému v Československu budou bránit především četní příslušníci mocenských struktur ze stranického, vládního a bezpečnostního aparátu, kteří si chtějí udržet své dominantní postavení a z toho plynoucí výsady. Ze zkušeností (a ti mladší z tradice) vědí, že mnoho z nich by se v systému založeném nikoli na oddanosti a poslušnosti vůči mocenskému centru, ale na odborných kvalitách, výkonnosti a iniciativě neudrželo. Jejich odhodlání zůstat u moci je silné, a jak ukázal nedávný polský vývoj po vyhlášení výjimečného stavu, nelze je podceňovat. Mocenské struktury mají rovněž silnou regenerační schopnost, neboť k sobě přitahují ty z mladé generace, které vábí blízkost k moci nebo snadná cesta ke kariéram; navíc k sobě připoutávají ty, kteří nemají na vybranou, chtějí-li se dostat k odpovědné a zajímavé odborné a vědecké práci.

Pouze příslušníci mocenských aparátů by stabilitu systému dlouhodobě nezabezpečili, protože by nedolali trvale působícím společenským tlakům, pokud by byly ovšem dostatečně silné. To, že takové tlaky na mocenské struktury dosud nepůsobí, umožňuje politická neutralizace občanské společnosti, a to jak v českých zemích tak i na Slovensku, projevující se odstupem od věcí veřejných. K této neutralizaci došlo v důsledku působení normalizační politiky a současné vedení ji všemi prostředky udržuje (nikdy např. nepodlehlo pokušení změnit politiku stručně charakterizovanou heslem «Kdo nejde s námi, jde proti nám», o což se dnes dokonce pokouší i Jaruzelského vedení v Polsku). Normalizační politika dovedně využívá represivních prostředků (po prvotním šoku z let 1969-70 je dosud účinná i jen hrozba jejich použití). Mimořádně silně se tu ovšem projevila schopnost československé ekonomiky zajistit dostatek prostředků pro zvyšování životní úrovně obyvatelstva a dnes alespoň pro její udržení anebo jen pro její nejpovlnnější pokles, což umožnilo odvést zájmy lidí převážně do jejich soukromé sféry. Tím se, na rozdíl například od Polska, vyloučil sociální moment jako možný zdroj napětí přenášejícího se do politické sféry.

K udržení pocitu marnosti a zbytečnosti jakékoli smysluplné angažovanosti ve veřejném životě významně přispívá i «dočasný» pobyt sovětských vojsk na našem území. Tato vojska k nám přišla, aby zastavila reformní vývoj, ale po splnění tohoto úkolu tu zůstala. Od té doby se nestalo nic, co by československou veřejnost přesvědčilo, že důvodem pobytu těchto vojsk na našem území není především ovlivňování domácího vnitropolitického vývoje, zasahování do našich vnitřních záležitostí. Sovětské ozbrojené síly rozmístěné na našem území objektivně působí jako činitel podporující všechny konzervativní síly v zemi a udržující v neměnné podobě takové uspořádání věcí veřejných, jaké bylo prosazeno před 17 lety.

Slovenská asymetrie

Je zde i další prvek, jehož působení na stabilitu systému se často přehlíží. «Slovenská» politika čs. vedení, v jehož čele je reprezentant Slovenska, má podporu významné části slovenské veřejnosti. Z tohoto hlediska není podstatné, že vůči principům normalizační politiky má slovenská veřejnost obdobné výhrady jako veřejnost česká. Právě proto dokázala slovenská reprezentace po roce 1969 získat v československé federaci dominantní politické postavení. Protože mohla počítat s podporou slovenské veřejnosti, což se o českých normalizátorech říci nedalo, dostala důvěru Brežněvova vedení, které se důvodně domnívalo, že spolehlivě zabezpečí provedení normalizace. A aby její dominance byla pojištěna, zabránilo se ustavení národní organizace komunistické strany v českých zemích. Slovenské požadavky totiž formuluje a prosazuje organizace – Komunistická strana Slovenska, zatímco česká politická reprezentace svou organizaci nemá (Česká národní rada ji nemůže nahradit), ve federálních politických orgánech vystupují čeští politikové jen jako jednotlivci, čímž se automaticky dostávají do postavení slabšího partnera. Tím se stala federace v podstatě opět asymetrickým útvarem, s mocenským těžištěm přesunutým tentokrát na Slovensko.

Slovenská reprezentace dokázala vykonat mnohé, co se na Slovensku oprávněně vysoce oceňuje. Jako příklad je možné uvést vyrovnání jeho ekonomické úrovně s českými zeměmi, sblížení úrovně mezd a důchodů v obou částech federace za stavu, kdy efektivnost slovenské ekonomiky dosud výrazně zaostává za efektivností ekonomiky české, uspokojení kariérních aspirací desetitisíců Slováků funkcemi v nových federálních a národních orgánech a v nových řídicích strukturách slovenského průmyslu i realizaci různých prestižních projektů.

Česká veřejnost proti politice vyrovnávání obou částí federace v zásadě nic nenamítá; vždyť tento proces česká politika podporuje už od vzniku samostatného československého státu, v ekonomické oblasti pak zvláště intenzivně od konce druhé světové války. Namítá dnes však proti způsobu realizace této politiky, proti nadměrnému odčerpávání prostředků z českých zemí a proti jejich leckdy nehospodárnému využívání. Vadí jí, že do celé záležitosti není prakticky vidět, protože nejsou k dispozici potřebné informace a že nemá do věci co mluvit. Není divu, že za tohoto stavu spojuje výrazné zpomalení rozvoje českých zemí jak v eko-

nomické oblasti, tak zejména v infrastruktuře i s tím, že příliš mnoho prostředků vytvořených v českých zemích se odčerpává ve prospěch Slovenska.

Je přirozené, že zachování dominantního postavení Slovenska v politickém systému federace je v zájmu jak slovenské politické reprezentace, tak do značné míry i slovenské veřejnosti. (Ponechme stranou otázku, jaké důsledky bude mít tato politika v budoucnu. To však především bude záviset na postoji nového sovětského vedení k této otázce.) V jejich zájmu není provedení takové ekonomické reformy, která by objektivizovala podmínky fungování podnikové sféry na ekonomických základech. Jak ukazují zkušenosti s realizací maďarské reformy, bez odstranění dotací a redistribuce prostředků mezi podniky reforma není možná, protože podniky zaměřují svou pozornost nikoli na dosažení vyšší efektivity, ale na smlouvání s centrem o co nejměkčí prostředí pro svou činnost. Avšak jen tehdy, když nebudou vytvořeny rovné podmínky pro fungování obou národních ekonomik, je možné vytvořit pro slovenskou ekonomiku ještě méně náročné prostředí, než má ekonomika česká, prostředí, v němž podniky ani jejich zaměstnanci nebudou muset intenzivněji a efektivněji pracovat.

Dá se tedy očekávat, že v obou uvedených směrech vyvine slovenská reprezentace patřičné úsilí.

A přece je šance

Ale zdaleka nebude všechno hrát na ruku těm, kdož mají zájem na konzervování současného stavu.

Především tu bude působit samotná skutečnost, že v Sovětském svazu došlo a stále ještě dochází ke změnám ve vnitřní politice a že tedy změny jako takové jsou nejen možné, ale pokud budou směřovat k obdobným cílům jako v SSSR – dokonce i žádoucí.

Nesmírně důležité je i to, že dochází k rozchodu právě s brežněvovskou konzervativní politikou. Pro tuto politiku byla nepřijatelná už ekonomická reforma realizovaná v posledních letech vlády Novotného i tehdejší oživení kulturního a intelektuálního života. Na reformní pohyb, který začal uvnitř komunistické strany, na němž se aktivně podílela většina československé společnosti a jehož cílem bylo demokratizovat socialismus, dát mu lidskou tvář, neměla jinou odpověď než vojenskou intervenci. A právě tato politika zformovala jak podobu československé normalizace, tak i podobu dnešního československého vedení s jeho programovým dokumentem, «Poučením».

Zastavení procesu nezbytných hospodářských a společenských reforem nejvýznačnější měrou přispělo k tomu, že Československo, ne tak dávno ještě země s vyspělým hospodářstvím a inspirujícím kulturním životem, tak dlouho stagnuje a zaostává. Avšak každé dnešní usilování, jehož cílem bude dynamizace československé ekonomiky, její převedení na dráhu ekonomického růstu nebo úsilí o oživení ostatních oblastí života naší společnosti, bude hledět ve vztahu k mocenským strukturám prokázat svou legitimitu poukazem na podobné procesy probíhající nyní v Sovětském svazu. Bude tomu tak přesto, že obsahová náplň systémové kritiky se bude lišit od domácí kritiky sovětské a že navrhované a požadované změny budou vzhledem k odlišným vnitřním podmínkám a vývojovým potřebám mnohdy výrazně jiné.

Jak ukazuje čerstvá sovětská zkušenost, není bezvýznamné i postupné stárnutí vůdců čs. vedoucí skupiny, jejíž jádro se zformovalo kolem roku 1969. To připravuje prostor pro boj o místa na špičce mocenské pyramidy. Uchazečů, jak o tom v Praze už dávno štěbetají vrabci na střeších, je celá řada, ať už mezi mladými představiteli slovenské reprezentace, mezi českými členy současného vedení, kteří by je chtěli vystřídat, nebo mezi «svazáky», tj. pracovníky, kteří přešli do stranického aparátu z aparátu SSM. (Mnozí z nich již postoupili na funkce vedoucích odborů a oddělení ÚV KSČ, jeden z nich je i tajemníkem ÚV.) Někteří z posledně zmíněných vděčí sice za svoje kariéry především špičkám dnešního vedení, ale zřejmě se už domnívají, že nadešel čas, kdy mohou usilovat o «místo nahoře» na vlastní vrub.

Při manévrování v boji o co nejlepší výchozí postavení v očekávaném zápase se všichni dosud mohli předhánět jen v ujišťování, že právě oni byli a jsou nejoddanějšími stoupenci normalizační politiky, že právě oni se nejvíce poučili z Poučení a jsou nejpovolanější k tomu, aby rozhodovali, kdo z jejich kolegů je skutečně plně poučen a kdo ne, že právě oni nejlépe a nejspolehlivěji zajistí, aby v Československu byly respektovány sovětské zájmy. Dosavadní podmínky jim prakticky neumožňovaly, aby se vzájemně od sebe odlišili.

Kdo nabídne efektivnost?

Změna politického kursu v SSSR jim nyní otevírá nové možnosti. Možná, že se mezi nimi najde někdo, kdo zformuluje československou variantu dynamické politiky, čímž bude na rozdíl od dnešních konzervativců nabízet nejen zachování klidu a stability v zemi, ale vedle stability i efektivnost. Pokud by přesvědčil, že to je možné a získá-li dostatečnou podporu z různých stran, mohl by uspět (zpočátku třeba jen tak, že by donutil ke kompromisům dnešní vedoucí politickou garnituru).

Činitelem, který dosud významně působí v jednom směru a bude napříště působit na stav společnosti ve směru opačném, je současná situace československé ekonomiky. Hospodářský vývoj posledních let ukazuje, že se trvale tenčí zdroje, které po dlouhá leta umožňovaly udržet životní úroveň v ČSSR na slušné výši. Avšak od konce sedmdesátých let stagnují přírůstky národního důchodu, a to zejména užitý národní důchod. Aby životní úroveň bylo možno udržet nebo alespoň zabránit jejímu rychlému poklesu, byla po celé uvedené období snižována akumulace, zejména ta její část, která se projevuje v investicích a tedy v přírůstku základních prostředků. Přitom větší část investic putuje do palivoenergetického komplexu, což znamená, že na

modernizaci základních výrobních odvětví národního hospodářství, jakož i na rozvoj infrastruktury prostředky nezbývají. Nejsou-li prostředky na nákup nové techniky a technologie, nemůže růst kvalita výrobků při poklesu výrobních nákladů.

Nezlepšují se ani kvalitativní ukazatele národního hospodářství. Účinnost investic klesá, energetická a materiálová náročnost tvorby národního důchodu se snižuje pomaleji než jinde ve světě. Zhoršují se reálné směnné relace v zahraničním obchodě, což znamená, že stále větší podíl naší národní práce vyvážíme bez odpovídající protihodnoty. I když se snížila zadluženost v tvrdých měnách, prudce stoupla zadluženost vůči Sovětskému svazu, a to v důsledku růstu cen ropy a dalších dovážených surovin, který nebyl vyrovnán odpovídajícím růstem cen výrobků od nás vyvážených. To znamená, že toto vysoké zadlužení budeme muset splácet po dlouhá leta dodávkami investičních celků a spotřebního zboží, což bude nutně dále snižovat zdroje společnosti, a to nejméně stejně intenzívně, jako je snižovalo splácení dluhů v tvrdých měnách. Ve stejném směru bude působit i naše investiční účast na rozvoji těžby surovin ve východních a severních oblastech SSSR, která je podmínkou pro dodávky těchto surovin v budoucnosti. A je třeba také připomenout, že v posledních letech výrazně snižovaly zdroje společnosti i rostoucí náklady na zbrojení vyvolané zostřením napětí mezi oběma supervelmocemi a jejich vojensko-politickými bloky.

Žijeme na úkor zítřka

Dnešní zvýšení podílu osobní spotřeby na užitém národním důchodu při současném poklesu míry investic znamená, že v Československu se žije na úkor budoucnosti. Může to dříve nebo později vést k dvěma odlišným následkům. Buď bude tento trend ještě několik let pokračovat a pak československá ekonomika může selhat stejně jako před několika lety ekonomika Polska. To by ovšem vedlo i k obdobné reakci našich obyvatel na vzniklou situaci. Nebo bude nutné – ať se tomu dnes československé vedení jakkoli brání – přistoupit k zásadní ekonomické reformě podobné dnešní reformě maďarské, a zároveň ovšem upravit fungování politicko-společenské oblasti, aby taková reforma byla vůbec realizovatelná. Za minimálně nutné změny v tomto směru je třeba považovat odstranění kádrového stropu pro nestraníky (snad s výjimkou vlastní mocenské sféry), což umožňuje mnohem více využívat schopnosti, kvalifikaci a zkušenost lidí a hodnotit je podle iniciativy a výkonů, vytvoření podmínek pro komunikaci uvnitř společnosti i přes její hranice (úplnější proud informací, časopisů a publikací zprostředkujících výměnu názorů a myšlenek, usnadnění poznávání stavu techniky, a nejen techniky, v zahraničí atd.), odstranění diskriminace neprivilegovaných vrstev v řadě oblastí života společnosti, z nichž nejtěživěji se pocítuje nadprávi privilegovaných v oblasti vzdělání.

Je tedy nutné počítat s tím, že ekonomický vývoj bude vysílat do mocenské sféry silné impulsy, které nebude možné příliš dlouho přehlížet (zatímco impulsy z jiných oblastí se dosud úspěšně po leta přehlížejí, pokud ovšem nesignalizují problémy v mocenské sféře). Se zhoršující se ekonomickou situací nebo při její dlouhodobé stagnaci (a s jejím automatickým přechodem na rychlou rozvojovou dráhu nepočítají ani ti režimu nejoddaněji sloužící ekonomové) bude narůstat nespokojenost a požadavky na rozchod s konzervativním marasmem a na dynamizaci všech oblastí společenského života.

Úloha kriticky smýšlejících

V tomto směru působí a i nadále může významně působit opozice (příčemž za opozici není nezbytně nutné považovat jen ty, co stojí mimo struktury). Musí poctivě analyzovat stav naší společnosti ve všech oblastech jejího života a formulovat variantní i alternativní návrhy a stanoviska na řešení nejpalčivějších společenských problémů, a to takovým způsobem, aby je – zpočátku třeba jen s mlčenlivým a později se stále více proslovovaným souhlasem – v rostoucí míře přijímali za své občané této země.

* * *

Je nepochybné, že příští měsíce i leta budou obdobím potýkání i stýkání různých společenských sil a proudů. Výsledkem tohoto procesu s největší pravděpodobností bude, že se dříve nebo později (bohužel spíše později) prosadí dynamičtější pojetí společenského rozvoje. Není třeba si dělat iluze, že by to znamenalo něco víc než odstranění těch největších překážek, které se tu nakupily v letech normalizace do cesty ekonomickému růstu a jakýmkoli projevům nemanipulovaného veřejného, kulturního i vědeckého života.

Je to ale tak málo? Je a není. Zcela jistě se nezmění základy politického a ekonomického systému, který trvá v naší zemi už téměř čtyřicet let a s nímž se po všech zažitých zkušenostech ztotožňuje pouze malá část naší společnosti. Jsou však malé změny, nikoli systémové, nýbrž jen funkční, tak zcela zanedbatelné? Každý, kdo žije v této zemi, ví, jaký byl a je rozdíl mezi padesátými lety či obdobím normalizace a polovinou let šedesátých s jejich intelektuálním kvasem či krátkým bouřlivým obdobím Pražského jara. Není toho málo, co je dnes nutné a zítra bude snad možné změnit tak, aby to všem usnadnilo každodenní život. Vidíme to ostatně i u našich sousedů. Teprve malé změny vytvářejí a kypří půdu pro větší, hlubší a dalekosáhlejší reformy.

(Uveřejněno bez vědomí autora –
Mezitulky redakce Listů)

VYJÁDŘENÍ ALEXANDRA DUBČEKA k interview Vasila Bilaka v časopise Der Spiegel

Některá stanoviska Vasila Bilaka, člena předsednictva a tajemníka ÚV KSČ, zveřejněná v rozhovoru pro západoněmecký časopis Der Spiegel neodpovídají pravdě. Řekl: «Vzpomínáte si také na konferenci Varšavské smlouvy v Bratislavě v prvních srpnových dnech roku 1968? Nyní vám prozradím něco, co jsem ještě nikomu nevyprávěl... Šéfové stran a vlád se osobně sešli a zformulovali větu po větě: že ČSSR je ohrožena kontrarevolučním převratem a že je naší společnou povinností bránit vymoženosti socialismu. Poté se pod tím podepsaly všechny delegace, i všichni českoslovenští delegáti jako Dubček, Smrkovský, Černík, včetně mne.»

Podepsaný text dokumentu zní: «Podpora, ochrana a upevnění těchto vymožeností, které dosáhly národy svým hrdinským úsilím, obětavou prací lidu každé země, jsou společnou internacionální povinností všech socialistických zemí. To je jednotný názor všech účastníků porady, kteří projeví neochvějnou rozhodnost rozvíjet a chránit vymoženosti socialismu ve svých zemích, dosahovat nových úspěchů při budování socialismu... Účastníci porady vyjádřili pevné odhodlání učinit vše, co na nich závisí, pro prohloubení všestranné spolupráce svých zemí na základě principů rovnoprávnosti, zachování suverenity a národní nezávislosti, územní nedotknutelnosti, bratrské spolupráce a solidarity.»

V textu dokumentu není: «že ČSSR je ohrožena kontrarevolučním převratem».

V televizi 4.8.1968 jsem prohlásil: «že naše předsednictvo ÚV KSČ splnilo úkol, který mu svěřil Ústřední výbor a vy všichni... Kromě zveřejněného dokumentu nebyly přijaty žádné jiné závěry.»

Poznámka: Nešlo též o schůzku Varšavské smlouvy, ale o schůzku některých komunistických a dělnických stran socialistických zemí. Neúčastnila se KS Rumunska.

Dále Vasil Bilak uvedl: «Víte ostatně, že na počátku srpna 1968 již bylo vše připraveno, aby se zřídily koncentrační tábory v Československu pro odpůrce pravicových sil?» Nic takového nebylo připraveno, tím spíše ne «pro odpůrce pravicových sil». Vždyť samotné předsednictvo Ústředního výboru a Ústřední výbor KSČ přijaly politické hodnocení pravicového nebezpečí pro věc obrody socialismu. Na pokyn předsedy vlády byl vypracován *návrh* opatření na politickou izolaci osob při případných otevřených vystoupeních proti socialismu. *Návrh* měli společně projednat: Svoboda, Černík, Smrkovský, Dubček, a o návrhu rozhodnout. Ke schůzce nedošlo pro zásah vojsk některých států Varšavské smlouvy. Opatření vůči antisocialistickým projevům si přáli spojenci i radikálnější představitelé ve vedení strany. Proto tvrzení Vasila Bilaka je zvrácené.

Pravdě odpovídá, že na můj návrh bylo usnesením předsednictva ÚV KSČ uloženo Koldrovi a Indrovi vypracovat a předložit návrh opatření po schůzce v Čierné a Bratislavě. Do vstupu vojsk nic nepředložili.

Bratislava 8. listopadu 1985

Alexander Dubček

Zasláno redakcím Rudého práva, orgánu ÚV KSČ; Pravdy, orgánu ÚV KSS; Práca, orgánu Slovenské odborové rady.

Pozn. Listů: Prohlášení Alexandra Dubčka bylo otištěno 21. listopadu 1985 v ústředním deníku Italské komunistické strany L'Unità; vzápětí je přinesly i Der Spiegel a další zahraniční časopisy a tiskové agentury.

Náš lev je pořád lvem, pivo chlebem a Bilak Bilakem

Pražský režim se pokouší reagovat na úsilí západoevropských vlád i veřejnosti o prohloubení evropského dialogu Západ-Východ snahou, aby se i jeho oficiální mluvčí stali «salonsfähig» v západních sdělovacích prostředcích. Snad je pro něj příznačné, že svěřil tuto úlohu Vasilu Bilakovi, který je nejdiskreditovanějším činitelem režimu, nejen pro svůj kolísavý inteligenční kvocient, ale především pro úlohu, kterou sehrál v srpnu 1968 a pak v době tzv. normalizace. Není ovšem vyloučeno, že si tuto úlohu Bilak přisvojuje z vlastní iniciativy, aby se tak «profiloval»

nejen na Západě, ale také ukázal doma jako osobnost světového formátu v období před sjezdem KSČ.

Tomu by nasvědčoval fakt, že si Bilak svá mezinárodní vystoupení sám objednával. Jiní veřejní činitelé bývají o interview žádáni; Bilak je nucen volit postup obrácený. Čtenáři Listů již byli informováni v čísle 4/1985, jak došlo k jeho rozhovoru pro «švédský sociálně demokratický tisk», který sice v dubnu 1985 otisklo Rudé právo, ale který si ve skutečnosti neobjednaly a ani neotiskly žádné švédské noviny.

Také své poslední vystoupení v západoněmeckém

časopise *Der Spiegel* (č. 44 ze dne 28. října 1985) si Bilak sám vyžádal, ba vynutil. Musel za něho inter-venovat dokonce československý velvyslanec v Bonnu Spáčil již na jaře tr., a protože se hamburské redakci přes lákavé nabídky a sliby do interview moc nechtělo, navrhla jako partnery pro Bilaka své dva redaktory Sandtnerovou a Reinhardta, zřejmě proto, že je pražská vláda do té doby považovala za «nežádoucí cizince» a že nemohli dostat vstupní víza do ČSSR. Ale ani tento šťouchanec nepronikl Bilakovou hroší kůží: dal pokyn, aby oba nebezpeční cizáci dostali vízum obratem. Tak se přece jen dostal na stránky časopisu, který režimní sdělovací prostředky nejednou označily za «nástroj revanšismu a antikomunismu» a jehož výtisky čs. kontrolní orgány na hranicích zabavují jako «podvratnou literaturu». Odtud pak jen svištěl rovnou na první stranu Rudého práva, které rozhovor otisklo 30. října. K nemalému údivu i pobavení domácí veřejnosti nad odvážnými výroky, kterými se tento rozhovor hemží.

Nemůžeme vypočítat všechny výplody Bilakova intelektu a fantazie. Ale například tu zcela vážně prohlásil, že na rozdíl od Spojených států provádí SSSR ve vztahu ke svým spojencům «přesně tu politiku, která vychází vstříc našim přáním, a nikdy své spojence k ničemu nenutí!» – «Sovětský svaz by nám nikdy neřekl: tak to uděláme, něco jiného nepřichází v úvahu!» Dále tvrdí Bilak, že «každá socialistická země postupuje k socialismu vlastní cestou» a že «nikdo nechce ve východní Evropě prosazovat jednotný sovětský model». Jako doklad československé svébytnosti uvedl, že «více zemí změnilo svůj státní znak – my jsme se spokojili s malou korekturou, náš lev je pořád lvem»!

Zvláštní pozornost si zasluhuje část rozhovoru věnovaná událostem srpna 1968 a sovětské invazi. Na otázku, zda byl Vasil Bilak mezi těmi 40 funkcionáři, kteří údajně pozvali sovětskou armádu do Československa, odpověděl se vzornou skromností: «Až bude doba zralá, otevřeme archívy.» Pak prý se ukáže, kdo «spojence» pozval. A Bilak hned dodává, že to nebylo jen několik funkcionářů, ale prý «tisíce» občanů. Je záhadou, proč odpověď na tak důležitou otázku musí podle Bilaka čekat v archívu – dosud marně sedmnáct let – a proč se ty archívy již neotevřely. Snad proto, že si to nepřála Moskva? O tom by se dalo pochybovat, protože Moskva jen čeká na takový, byť dodatečný, důkaz, že se její vpád konal na pozvání. Nebo si to nepřeje Gustáv Husák, který nebyl mezi těmi «tisíci», co žádaly intervenci? Nebo se toho bojí sám Bilak? Vždyť ještě dobře pamatujeme, jak se po srpnu 68 zapřísahal «na svou čest komunisty», že o pozvání vojsk do Československa nic nevěděl. Co je tedy pravda: co přísahal tehdy, nebo co temně naznačuje dnes?

Vasil Bilak nejen obohatil dokumentaci o událostech roku 1968 senzačními sděleními redakci *Spiegla*. Podobně nečekaně se staví do pózy liberála: «Ani jeden z kontrarevolucionářů, kteří organizovali státní převrat, kteří připravovali občanskou válku, nebyl postaven před soud. Na světě najdete sotva podobný případ...». V této oslavě «normalizace» jsou obsaženy hned dvě lži pohromadě. První je o jakémsi «státním převratu» organizovaném «kontrarevolucionáři». Ten ovšem u nás v roce 1968 nikdo neorganizoval, k státnímu převratu došlo – jak Bilak dobře ví – až v podobě příchodu sovětských tanků. A druhá lež je o těch soudech, co prý nebyly. Nebyly a nejsou? A co žalářování Prchlíka, Šabaty, Hübla, Tesaře, Havla, Bednářové, Battěka, Kyncla, Lise a desítek a desítek dalších, odsouzených znormalizovanými soudy po roce 1969?

Na otázku redaktorů časopisu *Der Spiegel*, jak to bylo s postihem statisíců lidí zákazem výkonu povolání a jinými diskriminacemi, odpovídá Bilak klidně, že to je «velká nepravda» a že «ani jedna skutečně významná, uznávaná vědecká, umělecká, kulturní, hospodářská či politická osobnost neopustila republiku.» Nevím, dodává Bilak nevinně, odkud to berete. Nevíme, dodáváme my, kde bere Vasil Bilak drzost k takovým tvrzením, když všichni znají fakta, mluvící o opaku.

Zajímavý je způsob, jakým Bilak odbývá některé nové zkušenosti a metody, které zavádí v Sovětském svazu Michail Gorbačov. Boj proti korupci v SSSR je podle něho jen tím, co KSC «již před 11 léty na zasedání ÚV v listopadu 1974» usnesla a provádí. A pokud jde o efektivnější metody v hospodářství, «dáváme dobrý pozor, co dělají jiní, pozorujeme jejich experimenty, abychom převzali to dobré, ale nevrháme se do nich po hlavě». Asi zapomněl dodat, že kde můžeme, ty experimenty jiných odsuzujeme a označujeme je za «úchylky od společné cesty socialismu». Ale kdoví – možná, že nezapomněl. Možná, že našel jen originální způsob, jak okomentovat nový návrh programu KSSS.

A nakonec: zvlášť svérázný postoj ke Gorbačovově politice proti opilství a alkoholismu zaujal Vasil Bilak ve svém výroku o pivě. Na dotaz, zda klesá aspoň trochu enormní konzum piva v ČSSR, odpověděl: «Ne, pivo je pro nás jako chleba.»

Věru osvěžující moment rozhovoru: uprostřed lži jako věži aspoň jedno pravdivé zjištění – Gorbačov negorbačov... Hlavně, že «to, co prosazuje soudruh Gorbačov, je zcela v souladu i s naším úsilím».

O očividných nepravdách v rozhovoru se v Československu ani tak moc nediskutuje, neboť onen příslovečný muž z ulice Prahy či Bratislavy si speciálně od Vasila Bilaka zvykl už téměř na všecko. Spor se však vede o to, kdo a proč vlastně dal tak širokou oficiální publicitu necenzurovanému textu, u něhož by se spíš předpokládalo, že vyjde v samizdatu. Teorii je více, ale národ se rozdělil zhruba na dva hlavní tábory. Jeden spekuluje, že Bilakovi odpůrci na nejvyšších místech využili příležitosti zasadit mu citelný úder. Druhý tábor naopak tvrdí, že o publicitu i domácí se také postaral autor sám, protože prý je přesvědčen, že jeho odpovědi byly geniální.

ZPRÁVA z obleženého města

Příliš stár abych nosil zbraň a bojoval jako ostatní
v poslední úloze kronikáře přidělené mi z milosti
zaznamenávám – bůhví pro koho – dějiny obležení

mám být přesný nevím však kdy útok započal
před dvěma stoletími v prosinci září včera za svítání
všichni tu stůněme vyhasnutím smyslu pro čas

zůstalo jen místo v prostoru sepětí s místem
ještě držíme trosky svatýň přízraky zahrad a domů
přijdeme-li o trosky nezbude nic

píšu jak svedu v rytmu nekonečných týdnů
pondělí: krámy prázdné jednotkou měny se stala krysa
úterý: purkmistr zavražděn neznámými pachateli
středa: jednání o příměří nepřítel internoval vyslance
neznáme místo jejich pobytu to jest popravy
čtvrtek: po bouřlivém shromáždění většinou hlasů zamítnut
návrh kupců s koloniálním zbožím na bezpodmínečnou kapitulaci
pátek: začátek moru sobota: sebevraždu spáchal
N.N. nezlomný obránce neděle: není vody odrazili jsme
útok u východní brány zvané Brána Úmluvy

vím je to všecko monotónní nikým to nedokáže pohnout
vyhýbám se komentářům emoce držím zkrátka zapisuji fakty
asi jen ty se cení na cizích trzích
s jistou pýchou bych však rád zvěstoval světu
že díky válce jsme vypěstovali novou odrůdu dětí
naše děti nechtějí pohádky hrají si na zabíjení
v bdění i spánku sní o polévce chlebu a kosti
úplně jak psi a kočky

rád se večer toulám po okrajích Města
podél hranic naší nejisté svobody
dívám se z výšky na mravenčení vojsk jejich světla
naslouchám halasu bubnů barbarskému řevu
je vážně nepochopitelné že Město se ještě brání
obležení se protahuje nepřátelé se určitě střídají
nespojuje je nic než chtivost naší záhuby
Góti Tataři Švédové oddíly císařských pluky Božího Proměnění
kdo je spočítá
barvy korouhví se mění jak les na obzoru
od delikátní ptačí žlutí z jara přes zeleň červeň až po zimní čern

večer tedy osvobozen od faktů mohu přemýšlet
o záležitostech dávných a dálných například o našich
zámořských spojencích vím určitě s námi cítí
posílají mouku pytle naděje tuk a dobré rady
ani nevědí že nás zradili jejich otci
bývalí spojenci z časů druhé Apokalypsy
synové jsou bez viny zasluhují vděk a tak jsme vděční
nepřetrvali obležení dlouhé jako věčnost
zastižení neštěstím jsou vždycky osamocení
obránci Dalaj Lámy Kurdi afgánští horalé

ted' co píšu tato slova zastánci dohody
dosáhli jisté převahy nad stranou neústupných
běžné kolísání nálad kostky ještě nejsou vrženy

rostou hřbitovy počet obránců klesá
ale obrana trvá a bude trvat do konce
a když Město padne a přežije jediný
ten ponese Město v sobě po cestách vyhnanství
ten bude Město

hledíme do tváře hladu tváře ohně tváře smrti
a té nejhorší ze všech do tváře zrady
a jenom naše sny zůstaly nepokořeny

Druhá světová válka, E. Beneš a J. Stalin

(K 40. výročí ukončení války)

Stalin se dopustil bezprostředně před začátkem války tragických chyb nesprávným zhodnocením zcela zjevných a sovětskou rozvědkou (Sorge zejména), Churchillem a Benešem (Moravcova zpravodajská síť), jugoslávským Titem i jinými potvrzených symptomů *nevyhnutelnosti války v nejbližších dnech*. Proto musila sovětská vojska v prvním období války (1941-1942) po vyčerpávajících bojích ustupovat hluboko do nitra země, ponechat okupantům důležité závody a města, obilní a naftové oblasti. Neblahým a přímým důsledkem toho byly pronikavé změny v poměru vojenských sil v neprospěch SSSR hned v prvních dnech války. Ty pak negativně ovlivnily celkový průběh druhé světové války jako celku, tedy trvání, průběh a některé výsledky. Pravda, SSSR nakonec válku rozhodl ve prospěch protinacistických sil. Nicméně zaplatil za to ztrátou nejméně dvaceti miliónů (spíše 24 miliónů) vojáků a civilních občanů, těžkými válečnými škodami ve výši 260 miliard nových, dnešních rublů a zdržením ekonomického vývoje, podle odhadu sovětských ekonomů nejméně o deset let, což představuje kolem biliónu amerických dolarů, asi 40 předválečných rozpočtů SSSR!

Fakta potvrzují, jak zkázonosný byl moment nenařadlosti přepadení. Souvislá fronta se nemohla vytvořit ani na starých předválečných hranicích SSSR, ale ani na «Stalinově linii» Berezina-Dněpr-západní Dvina. Tedy: Suščevo-Něvel-Vitebsk-Mogiljov-Žlobin-Gomel-Černigov-řeka Desna. Zničeny byly i rezervní armády, jež tuto linii přišly – opožděně – hájit.

Z toho, že se Sovětské armádě po mobilizaci všech zdrojů země, a přestože probíhalo současné přemísťování zbrojních závodů ze západu na východ, podařilo zastavit nacistické armády v terénu pro obranu relativně nepříznivém vyplývá, že kdyby bylo nedošlo k neočekávanému napadení, mohly být německé a s nimi spojené armády zastaveny a zdecimovány v průběhu několika měsíců, v nejnepříznivějším případě na uvedené říční a městské čáře.

Nepřípravenost v prvních hodinách a dnech války, způsobená výlučně Stalinovým ideologickým a nevědeckým přístupem, znamenala *smrtelné nebezpečí, ohrožení samotné existence první země hlásící se k socialismu*.

Opírám se o německou válečnou historiografii, zejména o von Rendulitze: Kdyby byli nacisté nasadili navíc všechny síly ponechané v západní Evropě, kdyby byli posílili střední, moskevskou frontu na úkor fronty jižní, mohli dosáhnout vítězství v bleskové protisovětské válce a tím získat velmi reálnou šanci na dobytí světovlády.

*
* *

Zbytky idologického, nedosti vědeckého prvku v uvažování dr. Beneše z té doby spatřuji v tom, že měřil Stalinovy státnické a vojensko-strategické kva-

lity měřítky diplomata a státníka, jímž byl on sám. U představitele střízlivého, *vědeckého* marxismu – jak se domníval – nepředpokládal naivitu, podezřívavost, diletantismus, běžné u průměrných a podprůměrných představitelů kapitalistického Západu chamberlainovského či daladierovského typu. – Nemýlil by se a nebyl by ani příliš ideologický, kdyby se hlavní představitel SSSR nejmenoval Stalin, ale kupř. Bucharin, kdyby v zemi nevládl – třebaže vychytralý – dogmatik, ale *vzdělaný marxista a přesvědčený antifašista*. (Jako příklad uvádím, že Stalin ještě na úsvitu dne všeobecného útoku hitlerovského Německa dává příkaz neodpovídat na údajně «pouhé» válečné provokace nacistů patřičnými protiúderem. (Beneš nepřipouštěl myšlenku, že reakcí Stalina na jeho a Churchillovy zprávy o datu přepadení SSSR bude pouze přesvědčení, že ho Beneš i Churchill chtějí předčasně zatáhnout do «své» války!

Avšak určující v Benešových odhadech válečného průběhu nebylo ideologizování. Uvedl-li jsem výše, že Beneš, jemu blízcí politikové i kvalitní československý generální štáb odhadovali právem sovětskou vojenskou připravenost k r. 1938 nepříliš optimisticky, neznamená to, že by odhad Beneše a jeho okolí postrádal realistických dimenzí a neproměnil se k roku 1941 v realisticko-optimistický.

K tomu citát z Benešových «Pamětí» z předvečera nacisticko-sovětské války 1941:

«Na den 19. dubna jsem pozval Churchilla k návštěvě naší brigády v Leamingtonu... Měl jsem možnost celou otázku... podrobně rozvinout a projevit své pevné přesvědčení, že o účasti Sovětského svazu ve válce je už zásadně rozhodnuto... *Kdy a jak se to stane, nerozhodne Stalin, nýbrž Hitler* – tak zněla tehdy má formule... (podtrhl E.B.). Za rozmluvy se Churchill třikrát vrátil k otázce: A vy se domníváte, že Sovětský svaz bude skutečně bojovat, že vydrží, že jeho důstojnický sbor bude dostatečně na výši? opakoval mi opětovně. Ujišťoval jsem Churchilla, že mám důvěru v Sovětský svaz i v jeho sílu vydržet německý nápor. Odjížděli jsme pak od oběda k naší armádě v Churchillově voze a prodiskutovali jsme podrobně stav Rudé armády: její připravenost, její morální stav, stav důstojnického sboru; zvláště tato poslední otázka – neboť vzpomínky na Tuchačevského a důstojnickou čistku z let 1936-37 byly dosud živé – Churchilla stále zaměstnávala. A k tomu se připojovaly jeho dotazy o morálním a politickém stavu sovětského obyvatelstva, hospodářské připravenosti, komunikacích atd. Já jsem se upřímně a pravdivě snažil jeho pochybnosti rozptýlit a naděje jeho posílit a zpevnit. – Pochopil jsem všechny Churchillovy otázky, když jsem se brzo potom dozvěděl, jaké zprávy tehdy dostával o Sovětském svazu jednak od britské zpravodajské služby, jednak – a to zejména – z pramenů *polských* (podtrhl E.B.) v Londýně. Vcelku možno říci, že byly jednomyslné: Dojde-li

k válce německo-sovětské, bude Sovětský svaz v osmi až deseti týdnech zlikvidován.» (Paměti, str. 230-231).

Je paradoxem, že tohle říkal dr. Beneš několik týdnů předtím, než nervově zhroucený Stalin poslal do rozhlasu za sebe Molotova, a že ve chvíli, kdy si uvědomil, že Wehrmacht nastoupila doopravdy «naostro», prohlásil, že Leninovo dílo je ztraceno! Československý přední demokratický a vlastenecký politik věděl o faktické připravenosti SSSR vést vítěznou válku proti nacistickému Německu více než «moudrý» učitel a vůdce, «geniální» J. V. Stalin.

Nemohu poctivě nezaznamenat i ideologické výkyvy politického realisty E. Beneše. – V průběhu války se konaly dost početné besedy dr. Beneše a jeho blízkých s důstojnickým sborem. Četl jsem záznamy z jeho improvizovaných vystoupení. Ideologie jako «falešného vědomí» tu bylo dost. Včetně toho podstatného: Síly na *rozhodující* (o tom Beneš na rozdíl od části dnešní západní historiografie nikdy nepochyboval) frontě války jsou zhruba vyrovnány. Pro Západ je tu *šance*, aby válku rozhodl ve svůj prospěch. Je tu ovšem i možnost nikterak nereálná, že se SSSR posléze ukáže silnějším než nacistické Německo a všichni jeho početní spojenci dohromady. V tom případě musí Západ co nejrychleji (později dr. Beneš upřesňoval, že nejpozději na jaře nebo v létě 1943) *zřídit opravdovou druhou frontu v Evropě, pokud opravdu ve válce chce zvítězit. Neučiní-li tak, skončí válka převažujícím ziskem sovětským. Nu a v sovětské «kořisti» bude i ta útlá, dlouhá jitrnička, která se nazývá, teď už na základě uznání všech velmocí, Československá republika.*

Ideologické prvky v Benešově pohledu na průběh a výsledky války totálně vymizely, soudím, k únoru 1943, k době, kdy se z 300tisícové nacistické armády ve stalingradském prostoru vzdávaly Sovětské armádě poslední zubožené zbytky v počtu 90.000 mužů. Tomuto vojensky «nulovému» stratégovi, avšak politickému stratégovi par excellence bylo již jasné, že SSSR bude významným činitelem, rozhodujícím o osudech poválečné Evropy: z 99% rozhodujícím i o osudech střední Evropy, ČSR i Polska. Od doby stalingradské bitvy přibývá jeho vystoupení na téma: *musím jet do SSSR!* Tato vystoupení nabývají na důraznosti v létě 1943, v době, kdy vzplála a vítězstvím Sovětské armády skončila kurská, převážně tanková bitva.

Za zaznamenání v této souvislosti stojí memoáry přítele Československa a vyslance u Benešovy prozatímní vlády Bruce Lockharta, vydané po válce i v «národněfrontovském» Československu pod titulem «Přichází zúčtování». – Lockhart mj. hovoří o své návštěvě v Benešově londýnském sídle Aston Abbots v době, kdy Němci kurskou bitvu relativně úspěšně zahájili (vlomy z jihu až 18 km, ze severu asi 9 km s nadějí obklíčit jádro sovětské armády v kurském oblouku). Lockhart uvádí v pamětech, že sám byl optimistou, protože hodnotil průběh operací jako dlouhodobě nerozhodný. Dr. Beneš byl podle Lockharta pesmistou, když soudil, že jednoznačným vítězem kurské bitvy bude Sovětská armáda a že *politickým důsledkem* tohoto vítězství SSSR, nutným, *nevyhnutelným* bude moskevské jednání dr. Beneše se sovětskými i s československými komunistickými představiteli o takovém uspořádání věci

v ČSR, které *nebude odpovídat přáním a představám Západu*. Lockhart dodává, že další vývoj událostí (miní tím Benešovu cestu do Moskvy a jednání tam, ústící v uzavření příslušné smlouvy a v rámcovou dohodu s čs. komunisty zhruba na linii pozdějšího Košického vládního programu) potvrdil, jako i jindy, Benešův pesimismus a Benešovu předvídatost.

Smlouva československo-sovětská z konce r. 1943, jakož i Košický vládní program z počátku r. 1945, byly výrazem poměru sil mezi západní a východní částí antinacistické koalice, *změněného ve prospěch části východní*, alespoň ve středoevropském a balkánském prostoru.

Západ i Východ uplatnily prakticky svůj vliv, mocenský vliv a na jeho základě i vliv politický, ekonomický, ideologický, dost přesně *podle čáry dotyku armád*; odchylky tvoří například: Německo – kompenzace Berlín za Lipsko a Magdeburg; Rakousko – neutralizace až r. 1954; ČSR – Praha obsazena sovětskou, Plzeň americkou armádou (přesto rovná se dnes vliv Západu a SSSR – 0:100%). Řecko – vítězí prokomunističtí partyzáni, ale vyloďují se britská vojska a dosazují prozápadní vládu.

V téhle situaci šlo tedy o to, aby Československo, i při mocenské převaze SSSR ve středoevropském prostoru, bylo sice zemí nesporně patřící do sféry sovětského velmocenského vlivu (změnit se na tom vlastními silami nedalo prakticky nic), aby však nicméně bylo zemí, která si *uchová značnou dávku samostatnosti ve vnitřním uspořádání*, ale i (to už méně) v zahraniční politice. A tady se ještě otevíralo pole pro aktivity dost značné, pro aktivity s omezenými, ale reálně uskutečnitelnými cíli. Právě v této oblasti udělal dr. Beneš mnoho, neporovnatelně více, než jeho partneři v jiných zemích střední a jihovýchodní Evropy stejně s ním smýšlející, avšak politickotakticky daleko za ním ustupující. V podmínkách mocenské převahy komunistů «uhrál» Národní frontu jako svazek různorodých, obecně k socialismu směřujících i sociálně pokrokových sil. Uchoval i partnerské vztahy v ní, při užší spolupráci tří stran socialistického bloku, což vytvářelo dobré předpoklady pro jistý rozvoj demokracie v poválečném Československu, pokud by ovšem trvala spolupráce velmocí antihitlerovské koalice či se dokonce prohlubovala. A dále zahraniční politiku směřující k spolupráci, koexistenci velmocí s rozdílným společenským zřízením, přičemž by ČSR spolupracovala ve všech oblastech, politické, ekonomické i kulturní se Západem i Východem, vědoma si toho (řčeno s Janem Masarykem), že nestojí geograficky mezi Západem a Východem, nýbrž mezi socialistickým SSSR a poraženým, politicky dosud nevyhraněným, nedávno ještě nepřátelským a vůči Čechům a Slovákům genocidním Německem. Nikdy by toto vše – a není to málo – nedocílil, pokud by nedělal válečnou politiku takovou, jakou dělal.

Zejména vyzvedávám, že čs. exilová vláda byla poté, kdy SSSR chtě nechtě z vůle Hitlera vstoupil do války, jediná mezi všemi vládami v exilu, která v průběhu *celé války*, tím spíše po 22. červnu 1941, sledovala neochvějně kurs na trvalou, i poválečnou spolupráci Západu a Východu jakožto jediné žádoucí alternativu progresivního vývoje.

Benešova vláda, vědoma si situace na východní frontě a respektujíc zřetelně vyjadřovanou vůli drti-

vé většiny lidu doma, silně rusofilského a socialistic-ky orientovaného, prozíravě a *včas* přistupuje k podepsání smlouvy o spolupráci a vzájemné pomoci se SSSR. Zde se v čl. 4 formuluje zásada vzájemného respektování nezávislosti a svrchovanosti, jakož i nevmešování do vnitřních věcí druhého státu.

Většina emigrantských historiků představuje dr. Beneše jako prostáčka, který uvěřil Stalinovým slibům ctít československou suverenitu. Dle mého soudu Benešovi křivdí. Připouštím v Benešových krocích vůči Stalinovi prvky iluzionismu. Ovšem jen v té podobě, že Stalinovi neprávem přisuzoval kvality dalekovidného, vědecky, státnicky fundovaného, marxisticky poučeného politika, který je schopen dohlédnout objektivních zájmů SSSR jako socialistického státu i jako evropské a světové velmoci, spoluodpovědné za osudy světa. Který tudíž chápe, že k zajištění sovětské bezpečnosti a současně pokračujících dobrých vztahů se Západem postačí budovat zájmovou sféru, jež by nepřecházela k vytvoření jakési «monolitní», ve skutečnosti nepevné říše, složené ze sovětského jádra a ze zcela satelizovaných okrajových pseudostátek. Který bude považovat za naléhavě potřebné – i v souladu s vyznávaným marxistickým internacionalismem – aby SSSR byl obklopen opravdu dobrými, důstojnými, suverénními přátelskými státy, nikoli porobenými a nenávisnými nepřáteli.

Zároveň pak udělal Beneš v nepochybně velmi úzkém československém manévrovacím prostoru maximum pro to, aby od Stalina dostal garancie – také smluvní, písemné – pro tento vývojový trend, žádoucí jak pro ČSR, tak pro SSSR i jiné státy jižní a jihovýchodní Evropy. Mnohým pak přispěl i k tomu, aby se nezvětšovaly třecí plochy mezi Východem a Západem a aby nedošlo k nežádoucí, později faktické, studené válce, svým způsobem zhoubné pro oba tvořící se bloky.

K tomu dodávám pro mocenskou situaci v střední a jihovýchodní Evropě výmluvný a přesvědčivý výrok polského Władysława Gomułky při jednání s polským «opožděným Benešem», Mikołajczykem:

«My vám jen nabízíme místa ve vládě, taková, jaká sami uznáváme za možná. My v Polsku vládeme. Vy můžete vládnout s sebou, pochopíte-li svoje chyby a půjdete-li cestou, po níž jde Prozatímní vláda. Chceme dohodu z celého srdce, ale nmyslete, že je to podmínkou naší existence... Bud'te jisti, že za dva-tři měsíce dojde k uznání... naší vlády západními státy, které vašim přistoupením do vlády lze získat ihned. A i kdyby bylo třeba počkat déle – počkáme, ale moc neodevzdáme... Scházíme se potřetí a naposled. Nedojdeme-li k dohodě, vrátíme se do vlasti bez vás.» (Polityka č. 29, 18.VII.1958).

Podobná slova by byl nucen vyslechnout Beneš v rozhovoru s Gottwaldem, pokud by tomuto rozhovoru nepředcházela výše charakterizovaná realističká benešovská politika po celou dobu války, a jak známo, i předválečná.

A ti, kdo na rozhovory se Sověty a vlastními komunisty vůbec nepřistoupili? Ti zůstali až do konce života v emigraci, bez naděje na pozitivní ovlivnění vývoje ve svých zemích. Leda snad, že dokázali, jmenovitě v Polsku a Jugoslávii, žít po jistou dobu (asi do r. 1946, možná až do let studené

války) zoufalé protivládní ozbrojené akce, jež byly posléze vládní přesilou rozdraceny. Od dob XX. sjezdu KSSS z počátku r. 1956 s vytrvalostí hodnou moudřejších věcí dělají všechno, aby jakékoli pokusy o strukturální reformy v «soustavě» i v jednotlivých zemích k ní patřících proměňovali v proti-režimní vzpoury, jež vzhledem k mocenskému poměru sil nemohou končit jinak, než sovětskou vojenskou intervencí nebo vlastním, domácím *násilným* potlačením oněch sil, jež se pokoušejí o *nenásilnou* «národní» nebo «antibyrokratickou» revoluci.

Tyhle úvahy obecnějšího rázu doplníme detailnějším pohledem na vývoj jednotlivých zemí, jež se později přetvořily v součást «socialistického tábora», či «soustavy států reálného socialismu».

Benešova jasnozřivá politika tak ještě více vynikne.

* * *

Příprava a realizace Benešovy cesty do Moskvy na podzim 1943 byly provázeny pochybnostmi, ba i varováními představitelů USA a Anglie. Dost silné, možná převažující zastoupení v rozhodujících politických kruzích těchto velmocí měly *názory o předčasnosti a tím nevhodnosti* Benešovy moskevské mise. Následující vývoj *dal za pravdu Benešovi a nikoli jeho kritikům*. Velká Británie, a po jistém váhání i USA, zejména po Teheránu a ještě více v letech 1944-45 se k Benešově politice přiklonily. Také a zejména tím, že začaly naléhat na polské i jihoslovenské exilové politiky, aby se snažili nalézt s SSSR modus vivendi po Benešově vzoru, *dokonce i za cenu rozkolu v emigračních kruzích*.

Tak v *polské* emigraci podpořil Západ nejprve Sikorského, a po jeho tragické smrti Mikołajczyka, proti většině polské emigrantské vlády. Po dosažení dohody mezi Mikołajczykem a lublinskou Prozatímní vládou přerušil Západ diplomatické styky s polskou vládou v emigraci a uznal vládu Polské lidové republiky, byť zastoupení prozápadních politiků bylo v této vládě silně menšinové (asi poměrem 1:5). Pro srovnání: čeští národní socialisté, lidovci a slovenští demokraté představovali skoro polovinu ministrů vlády sestavené v Košicích.

Na *jugoslávskou* emigrační vládu tlačil vehementně zejména Churchill, aby se distancovala od svého «ministra národní obrany» Mihajloviče, který se v čele «četníků», královské armády v Jugoslávii často spojoval s okupanty proti komunistickým partyzánům. Později (asi od počátku r. 1943) ukončila Velká Británie podporu «četníků» zbraněmi a vyslala vojenskou misi k Titovi, následována po jistém prodlení Spojenými státy. Posléze dodávala zbraně výlučně Národně osvobozené armádě Jugoslávie. Churchill působil také na jugoslávskou královskou vládu, aby zahájila jednání s rodící se revoluční mocí v zemi. Posléze podpořil, opět za cenu roztržky v jugoslávské vládě, dr. Šubašiče, Grola a Šuteje, kteří v průběhu roku 1944 ve dvou jednáních na ostrově Visu přistoupili na svoje silně menšinové (asi v poměru 1:6) zastoupení v revoluční jugoslávské vládě, než ke konci r. 1945 (první poválečné volby) ztratili jakýkoli vliv na vývoj věcí v Jugoslávii. Amerika, byť váhavě, následovala své-

ho evropského spojence u vědomí, že na statusu quo v Jugoslávii by bylo možno něco podstatného měnit jen za cenu protisovětské války. Ke konci roku 1945 zmizely jakékoli, byť i dotud mimořádně slabé, prvky politického pluralismu nejen v Jugoslávii, ale také v sousední *Albánii*.

V *Bulharsku* měli komunisté hned po 9. září 1944 dominující postavení. Nicméně tu po jistou dobu trval i vliv tradičně silného Zemědělského svazu v čele s Dimitrovem-Gemetem, kdysi, v r. 1922-23 za Stambolijského velmi pokrokového odpůrce pravicových sil. Ten byl ovšem brzy poražen a nahrazen v čele Zemědělského svazu Petkovem, jenž zaujímal vůči komunistickému mocenskému monopolu strážlivější a smířlivější stanovisko. Nebylo mu to nic platné. V roce 1947 byl již bulharský režim naprosto totožný s režimem jugoslávským a albánským. Byly zahájeny rozhovory o vytvoření socialistického federovaného trojstátí na Balkáně.

Daleko komplikovanější byla situace v *Rumunsku*. Buržoazní síly, stojící v opozici proti pronacistické vládě gen. Antonesca, zahájily již v roce 1942, také ve smyslu Benešovy diplomacie, rozhovory se Západem o cestách vystoupení Rumunska z pronacistické války. V tomto roce i v letech 1943 a 1944 spoléhaly na Churchillem zamýšlené balkánské vylodění sil Západu, jakož i na vstup Turecka do války po boku Západu, což mělo zajistit, aby v Rumunsku nepřevážil sovětský vliv. A znovu považují za plus benešovské diplomacie, že těmto opozičním silám radila, aby zastávaly realističtější stanovisko a aby předpokládaly, že o osudu Rumunska bude především rozhodovat SSSR: tudíž aby se snažily dohodnout o osudech země především s ním. – Tak se posléze stalo. Když Sovětská armáda rozdrtila v jassko-kišiňovské operaci v srpnu 1944 rumunsko-německá vojska, chopily se iniciativy síly kolem rumunského krále Michala a v dohodě s dosud ilegálně pracujícími komunisty (v čele s později nevině popraveným Patrascanem) úspěšně svrhly Antonescovu vládu, porazily hitlerovská vojska v Bukurešti a okolí a vyhlásily Německu válku, s poměrně četným nasazením rumunských jednotek na frontách, také v Československu. «Buržoazní» pozice v zemi byly tedy na tomto základě na sklonku r. 1944 a na začátku r. 1945 dost silné. I vlády Sanatescovu a Radescovu lze označit za «buržoazní». Ale již v únoru 1945, po energickém zákroku představitelů Spojenecké kontrolní komise gen. Vinogradova dochází k Radescově demisi. Po lidových demonstracích, požadujících vytvoření Národně demokratické fronty (podpořil je i zvláštní pověřenec sovětské vlády A. J. Vyšinskij) přijímá král 6. března, po zamítnutí žádosti o pomoc V. Británií a USA, návrh na jmenování představitelů Národně demokratické fronty dr. P. Grozy za předsedu rumunské vlády. Poslední zbytky pluralismu v Rumunsku mizí pak o dva roky později, r. 1947, abdikací krále a vytvořením «lidově demokratické republiky».

V *Maďarsku* první volby nikterak nepotvrdily hodně levicové složení revolučního národního shromáždění z podzimu 1944. Nadpoloviční většinu hlasů, tím i právo na většinu ve vládě, získala malorolnická strana v čele s F. Nagyem a B. Kovácsem. Podobně jako v Rumunsku zasáhla sovětská okupační správa, a také maďarská státní bezpečnost,

vedená nadále komunisty. Béla Kovács byl zatčen jako «agent Západu», Ferenc Nagy prchá na Západ, malorolnická strana se rozkládá, převahu získává její levice v čele s Istvánem Dobim. Nicméně ani v nových volbách komunisté nezlepšili své postavení a skutečný politický vliv, zůstávající nepatrnou menšinou. Ziskem pro ně však je, že ve volbách 1947 vystoupili v koalici se sociálními demokraty a že «pravice» se rozštěpila na strany Pálffyovu a Barankovicovu.

Definitivní mocenské rozhodnutí v Maďarsku bylo *společným dílem sovětské okupační správy, maďarské státní bezpečnosti vedené komunisty i – objektivně vzato – roztržštěností sil opozičních.*

Základním faktorem působícím na tento vývoj v zemích «lidové demokracie» byla *sovětská mocenská hegemonie v tomto prostoru.* Skeptik, ať laik či historik poznamená, že vskutku «vsjo ravno». Československo, v jehož čele stojí dr. Beneš, dopadlo stejně jako jiní, i když později než jiní.

To, co bylo řečeno výše, dokazuje, že československé postavení vůči SSSR bylo jako výchozí postavení ke sklonku druhé světové války *výrazně lepší než jiných.* I tu byla mocenská převaha komunistů, nikoli však tak výrazná, jako jinde. Benešovská politika tak vytvořila některé nikoli nevýznamné předpoklady pro jiný vývoj, než byl ten, jenž se stal historickým faktem. Formovaly se jiné alternativy politického vývoje, než byl ten pozdější, faktický. V jiných zemích pozdější «lidové demokracie» se *tyto jiné alternativy vývoje nerýsovaly.* Vždy též vinou převažující politiky nekomunistických a protikomunistických sil.

Byla tu však významná výjimka – *Finsko*, původně, kupř. Ždanovem na první schůzce Informbyra, považované za «lidovou demokracii». Byl tu «finský Beneš» – Juho Kusti Paasikivi.

Nehodlám zde vyslovovat jalové úvahy, kdo z nich byl větším státníkem. Oba však budou podle objektivního soudu dějin hodnoceni jako velcí státníci přelomné doby druhé světové války a doby bezprostředně poválečné. Každý ovšem působil v jiné situaci. Proto první z nich ve svém snažení utrpěl nezdar (a je za to ze všech stran kamennován), a proto druhý z nich dosáhl nečekaného velkého politického úspěchu (a je za to všemi – na Západě i Východě – veleben).

Paasikivihova autorita ve finském národě byla původně nesrovnatelně menší, než autorita dr. Beneše u českého i slovenského národa v r. 1938.

V zimní válce SSSR proti Finsku (1939-1940) podpořil Paasikivi rozhodně hrdinný branný odpor proti sovětské přesile, avšak současně se přimlouval za přijetí tvrdých sovětských mírových podmínek (ztráta Vyborgu a okolí, ztráta poloostrova Hangö a j.). Po pečlivé analýze vnitřního vývoje a zahraniční situace Finska se postavil rozhodně proti Tannerově a Mannerheimově politice «revanše» a spojenectví s hitlerovským Německem v nové protisovětské válce. Tedy – zajisté v jiných podmínkách, než Beneš, ale podobně jako Beneš – nechtěl orientovat finskou politiku na konflikt s SSSR. Podobně jako Beneš hodnotil sílu SSSR jako dostatečnou k dosažení vítězství nad protisovětskou koalici, již vytvořil Hitler. Není k dispozici dost pramenných podkladů, nicméně soudím, že «paasikivovci» rozhodujícím způsobem ovlivnili fakt, že po dosažení

starých sovětsko-finských hranic nedošlo u Leningradu v rozhodujících chvílích války (1941-1942) k finské ofenzívě, jež by podpořila nacistické snažení dobýt město.

V době, kdy již o vítězství SSSR nad Německem nemohlo být pochyb, tedy k polovině r. 1943 (opět stanovisko blízké Benešovým hodnocením situace) zasazuje se Paasikivi za čestné, separátní vystoupení Finska z protisovětské války, jeho úsilí se stupňuje a úspěšně vrcholí zásadním obratem ve vnitropolitickém vývoji a v zahraničně politické orientaci Finska. Dne 18. září 1944 je uzavřeno příměří s SSSR. Vzápětí dochází, vždy péči Paasikiviho a jemu blízkých, k legalizaci pokrokových a demokratických organizací a k potrestání finských válečných zločinců. Dne 14. dubna 1945 uzavřely tři největší parlamentní frakce, t.j. Demokratický svaz finského lidu, vedený komunisty, Sociálně demokratická strana Finska (zbavená «tannerovců») a Agrární svaz dohodu o těsné spolupráci. Na základě této smlouvy vytvořily 17. dubna koaliční vládu, v níž byli zastoupeni do léta 1948 i komunisté. Předsedou vlády se stává Paasikivi. 9. března 1946 byl zvolen novým finským prezidentem, namísto ve válce se zkompromitovanějšího barona Mannerheima. 6. dubna 1948 uzavřely Finsko a SSSR smlouvu o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci. Ve zdánlivém protikladu s tím jsou komunisté vytlačeni z vlády a sestavena vláda nová v čele s pravicovým socialistou (ne však západoevropského typu) K. A. Fagerholmem (29. července 1948). 19. září 1955 Finsko a SSSR prodloužily smlouvu o přátelství a vzájemné pomoci o dalších 20 let. SSSR se současně vzdal svých práv na používání základny Porkkala Udd, odvolal odtud své vojenské síly a předal ji 26. ledna 1956 Finsku. Dne 16. října 1965 vydal UV KS Finska prohlášení «k marxistické teorii státu a o cestě Finska k socialismu», v němž zdůraznil význam reforem, pokojných prostředků a demokratických tradic finského společenského systému, t.j. parlamentu, existujících politických stran a místní samosprávy – při socialistických přeměnách Finska.

Ve dnech 17.-20. července 1970 navštívil SSSR pokračovatel Paasikiviho politického odkazu, finský prezident U. K. Kekkonen a podepsal sovětsko-finskou «Smlouvu o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci» s platností na 20 let.

Beneš i Paasikivi *dokázali* správnost linie na spolupráci s SSSR v prostoru jeho mocenského rozhodujícího vlivu. Bez ohledu na výsledek – v československém případě neblahý, ve finském pozitivní – oproti linii konfrontace s SSSR, *zastávané jak vládnoucími kruhy Maďarska, Bulharska a Rumunska, tak emigračními vládami Polska a Jugoslávie v průběhu války a při jejím doznívání.*

K odlišným československým a finským podmínkám: V Československu již před válkou *působila komunistická strana, v poměru k počtu obyvatelstva nejpočetnější a nejvlivnější v Evropě.* Československo patřilo k *vítězům* ve válce. Navíc se síly komunistů v naší zemi při rozhodující roli ve válce jako celku i při vlastním osvobození čs. území *zmnohonásobily.* Naopak ve Finsku byl vliv komunistů před válkou nepatrný. Tato strana se zkompromitovala jako cizí, sovětská agentura v průběhu finsko-sovětské války (1939-40), kdy se pokusila dokonce o zformování vzdorovlády v Terioki. Ale i sociálně demo-

kratická strana se zkompromitovala válečnou kolaborací s nacisty, kteří v koncentracích zabíjeli a mučili sociální demokraty z jiných zemí.

Je přirozené, že Finové v Paasikiviovi, nikoli komunistovi, nikoli sociálním demokratu, ale v anti-fašistovi a realistickém státníkovi spatřovali *symbol východiska z jasně prohrané války.* Tím, že šli ve většině za jeho zahraniční politikou, nepřijímali ani komunistické poddanství vítěznému SSSR, ani nevstupovali do nesmyslného odporu proti němu jako jugoslávští četníci či ustašovci, či polští příslušníci «Armii Krajové», obojí vystupující se zbraní v ruce proti vládám s drtivou komunistickou mocenskou převahou. Paasikivi, a s ním většina finského lidu, si byli současně realisticky vědomi, že jiné než přátelské, ba spojenecké vztahy s SSSR nejsou v dané situaci možné.

A SSSR? A Stalin? Zahraniční politika SSSR, jako sám Stalin, zřejmě ve finské otázce kolísala. Plně podrobit Finsko bylo sice lákavé, ale nepříliš užitečné. Možná, že působily i historické varovné zkušenosti s vládou v Terioki r. 1939. Ale podstatné bylo to aktuální: Pro bezpečnost SSSR bylo podstatné plně, i *vnitropoliticky* ovládnout střední Evropu, tedy ČSR a Polsko. Vždyť přes Polsko došlo ke třem velkým smrtelným ohrožením ruské státnosti: 1812 – Napoleon, 1914 – kaiserovské Německo, 1941 – Německo hitlerovské. A Stalin zřejmě akceptoval i ono Bismarckovo: «Kdo má Čechy, má celou Evropu».

Stalinský dogmatismus nepřipouštěl – k objektivní škodě SSSR – pro střední Evropu a Balkán onu benešovsko-paasikiviovskou variantu přátelského poměru SSSR s jinými zeměmi «lidových demokracií» při odlišných vnitropolitických systémech. Ovšem, o toto stalinské schéma poválečného vývoje střední Evropy se «zasloužili» i antikomunisté a antišovetisté těchto zemí, snažící se zvrátit nezvratné základní mocenské poměry.

Ve Finsku se Stalinovi jevila situace jinak. Šlo o okraj, sever Evropy. Zde bylo neutrální Švédsko, ba i potenciálně neutrální Norsko a Dánsko, jež nebylo vhodné tlačit do spojení, také vojenského, se Západem. Šlo o to, aby Baltské moře bylo převážně sovětské a také neutrální. Finsko měl Stalin vojensko-strategicky plně ve své moci, neboť pár kilometrů od finského hlavního města byla sovětská vojenská základna Porkkala Udd. – Udělat z Finska standardní «lidovou demokracii» bylo dost snadné. Stačilo dát pokyn – po maďarském a rumunském vzoru – sovětským představitelům okupační správy či rozhodujícím představitelům finské státní bezpečnosti – komunistům i komunistickému ministru vnitra, kteří musili poslouchat všechny příkazy NKVD.

To, že se Finsko «lidovou demokracií» nestalo, že setrvalo na pozicích politického pluralismu, je zajištěné nesmírnou zásluhou Paasikiviho «benešovských» koncepcí. Ale také, možná především, odlišné sovětské politiky vůči Finsku oproti středo-evropskému a balkánskému prostoru.

Opakuji: Beneš i Paasikivi jsou velké postavy evropských dramát za války a bezprostředně po ní. Ale oba svou činností stvrzují, že tu byla *alternativa* – pozitivní – k faktickému středo-evropskému vývoji od roku 1945 po současnost. Alternativa realistická, oproti nerealistické alternativě konfrontace lidu i

politické reprezentace národů a států střední a jihovýchodní Evropy se sovětskou velmocí.

*
*
*

Ovšem za nepřesné a nesprávné považuji i to, že někteří zjednodušovatelé a vulgarizátoři podkládají Stalinovi, již tehdejšímu, jasně a přesně pojatý plán na totální satelizování své «zájmové sféry». Stalin byl dostatečným realistou, než aby myslil, že lze hned uskutečnit socialistickou revoluci. Zdá se, že kalkuloval s faktem nesmírného válečného vyčerpání SSSR i s nesmírnou silou válkou nedotčeného, ba válkou významně podníceného, rozvinutého amerického kapitalismu, schopného podpořit síly sobě příbuzné a blízké ve válkou rozvrácené západní a střední Evropě, až po Labe a Alpy. Odtud vyplývalo pokračování v původní válečné spolupráci se Západem, odtud «pouhé» budování zájmové sféry v podobě «lidových demokracií», odtud spokojení se s vládním, avšak nikoli hegemonickým postavením komunistů italských a francouzských, odtud koketování s možným, i sovětským přijetím Marshallova plánu k rozvoji válkou zničeného sovětského národního hospodářství, odtud i vysvětlení vpravdě senzačního rozhovoru Stalina s Haroldem Laskim z r. 1946 o tom, že může být socialismus i bez «diktatury proletariátu» sovětského typu.

Radikální obrat Stalinovy politiky nelze vysvětlit bez pohledu na významné prvky politiky Západu té doby, USA zejména. Mnoha západním autorům, historikům i historizujícím politikům a publicistům

nevytýkám to, že spatřují také ve Stalinově poválečné politice faktor zostření mezivelmocenských vztahů ve směru k studené válce, propuknuvší v plné intenzitě na sklonku čtyřicátých a počátku padesátých let. Vytýkám jim však to, že ve Stalinově politice spatřují *jediného, výlučného viníka studené války*, proměněné od poloviny roku 1950 ve válku «horkou», byť rázu lokálního, v Koreji, vždy a stále hrozící přerůst v horkou, zničující třetí světovou válku, zkázonosnou pro oba, již tehdy se zformovavší «tábory». Stalinova radikálně změněná poválečná politika nesporně směřovala – chápáno objektivně – k celosvětové válce. *Subjektivně* však si Stalin tuto třetí světovou válku nepřál. Hlavní subjektivní motivací pro jeho k válce směřující mocenské a vojenské akty byl strach před Západem, jehož moc byla násobena tehdy ještě monopolním vlastnictvím a předstihovým rozvojem atomových zbraní. Bylo jí i přesvědčení (vyjádřil je v četných rozhovorech důvěrné povahy se všemi předáky tehdejších lidových demokracií, zejména v r. 1950), že třetí světová válka je *nevyhnutelná*, protože *Západ ji rozpoutá dříve než ztratí atomový monopol či atomový předstih*. Odtud tzv. «ocelová koncepce» ve *všech* na jeho rozkaz změněných (původně progresivních) plánech *všech* «lidových demokracií». Drtivá tanková převaha Východu měla kompenzovat atomovou převahu Západu a v *nevyhnutelné* válce, kterou Stalin předpokládal pro rok 1953, zajistit definitivní triumf SSSR a «socialismu» stalinské ražby ve světových měřících.

(Otištěno bez vědomí autora.)

OMEZENÍ CEST DO MAĎARSKA?

Dokument Charty 77 č. 25/1985

Dr. Lubomír Štrougal
předseda vlády ČSSR

Vážený pane ministerský předsedo,

v poslední době se ve veřejnosti šíří různé dezinformace a poplašné zprávy. Vzbuzují obavy a rozladění a samy o sobě svědčí o nedobré vnitropolitické situaci a informační politice. Podle jedné z těchto zpráv, která pronikla z kruhů blízkých vládě, má být od 1. ledna příštího roku omezeno cestování našich občanů do sousedního Maďarska zavedením devizových příslibů a pasových formalit, jaké se užívají ve styku s Jugoslávií. Důvodem je zřejmě připravované otevření hranic a bezvízový styk mezi Maďarskou lidovou republikou a Rakouskem a pokračující ekonomická reforma v Maďarsku.

O naší republice je známo, že patří k zemím s největšími omezeními při povolování cest do zahraničí. Domníváme se, že připravovaná opatření jsou v příkrém rozporu s ustanoveními Závěrečného aktu helsinské Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě a že ostře kontrastují s Kulturním fórem, které se právě koná v Budapešti. Naši oficiální představitelé často proklamují souhlas a podporu procesu

uvolňování v Evropě, a zde by namísto zlepšení a uvolnění cestování došlo k jeho omezení. Takovým způsobem se vztahy mezi národy a zeměmi mohou jen zhoršovat, ne prohlubovat.

Přitom právě o Maďarsko mají naši turisté zájem, protože jeho svobodnější a příjemnější styl kontrastuje se zdejší zapšklou atmosférou. Maďarsko je též tranzitní zemí při cestách do Rumunska, Bulharska a Jugoslávie. Zvláště chceme upozornit na velice vážné důsledky, které by omezení dosavadního způsobu cestování mělo pro početnou maďarskou menšinu našich občanů na Slovensku, jimž by značně komplikovalo běžné a časté kontakty s příbuznými a blízkými v sousedním Maďarsku.

Jménem Charty 77 se na Vás obracíme s touto interpelací a žádáme, aby mluvčí vlády zaujal k těmto již značně rozšířeným a zneklidňujícím informacím stanovisko. Chtěli bychom věřit, že jde o zprávy neověřené, které nebudou vládními místy potvrzeny. Zakládají-li se ale naopak na pravdě a k omezení styků mezi Maďarskem a Československem skutečně dojde, upozorníme na mimořádně negativní dopad, který bude takový krok v naší veřejnosti mít.

24. října 1985

Jiří Dienstbier, Eva Kantůrková, Petruška Šustrová
mluvčí Charty 77

STARÝ VALDEK

(fejeton)

Jdu volně po ulici a mám zanedbané otázky, mezi nimiž válka iránsko-irácká je ta nejmenší. Kdy, například, napíšu román? Či kdo by měl být po zásluze Husákovým nástupcem na místě tzv. prezidenta republiky? Podaří se mi v zimě najít Halleyovu kometu? Nebo dokonce nezačínám pomalu být blbý?

Poslední otázka, nejdůležitější z uvedených, není jen zdvořilostí ke čtenáři: opravdu nechci umíněným psaním o nedůležitostech měsíce předvádět svůj úpadek léty. Je to poplašné, když člověk na kamarádech vidí, co všecko mu hrozí. Nerad bych, například, opakovaně vyprávěl jedny příhody jak Zdeněk Urbánek nebo se třikrát přesvědčoval, zda jsem zamkl, jak František Pavlíček. Nesmíš moc mluvit, říkám si, abys při řeči neupadal z pátého, sice půvabně jak Mirka Rektorisová, ale přece jen do devátého! Ale nebudu, umiňuju si, ani stáčet paličatě každý hovor na jedno své téma jak Milan Šimečka. A Peckovo úsporné mručení, to je čím dál víc už jen formální ohrazení vlastního stanoviska jak starým psem nežli beseda s kolemjdoucími. Taky nevím, co je miň pošetilé: pustit se jak Vlasta Chramostová do psaní pamětí ve věku, kdy se víc zapomíná než pamatuje, či se jak Sergej Machonin obklopit mezi řádky malými dětmi, jež pak člověku posunou celé řádkování? Proto jsem si vždy a včas říkal, že si nikdy nezačnu nic s mladou ženou. Retrográdní pohyb v čase udělal Josef Zeman: když se nedokáže vymanit z koní, kteří mu otravují život i v důchodu, koupil si housle; ale pomůže to? Musel by si koupit taky školu hry na housle! Nač by mi byl cestovní pas, o který jsem zas požádal a výsledek neznám, kdybych pak uléhal na cestách do každé nevlastní postele nešťasten a destruován jako Karel Kosík? A co bych si hlavně nepřál – rozhádat se na stáří se všemi přáteli. – Ale já tu bručím jak staré pivo v zadku, a kde jsem přestal?

Tedy jdu Anglickou ulicí k Valdeku, kde se mám v jedenáct setkat se Zdeňkem, který mi slíbil předvést, jak tu před válkou sedával s Jiřím Ortenem, Kamilem Bednářem. . . a s kým ještě? Tu mnou projede úlek: nemělo to být už v deset a v Demince? Dějí se mi poslední dobou urážlivé věci: zapomenou třeba někam přijít, ztratím v tramvaji peněženku na drobné, a teď už týden vzpomínám, ke komu jsem si schoval zelenou složku s čísly. Nebudu si přeci psát každou věc jak Mirek Zikmund!

Ale abych se dostal kupředu: loni mi náš Jan dovezl ze Sovětského svazu teleskop, zvětšuje 133x, letos jsme ho postavili do pozoru, a objevili jsme Slunce. Slunce je ve skutečnosti obrovské, takže se nevejde najednou do teleskopu. Jeho jakási očividně neobejmutelná zaoblenost je úžasná a hrozivá. Žádné milé, teplé a zlaté naše pozemské sluníčko, nýbrž svébytné, bezohledně těžké těleso, na němž i prostý hvězdář poznává, jak je nabitó nebezpečím brzkého výbuchu. Bohužel se mi teleskopem nepodařilo ani zavazit o nějakou jinou hvězdu či planetu, protože jeho miřidla se od osy roury uchylují nejmiň o tři stupně! Proto nevím, jak s takovou výstrojí najdu v zimě očekávaného «Galeje», a skepticky hledím na celý ten jejich podnik Vega. O to optimističtější jsem stran jejich bojových raket. . . pst!

Docházel jsem k Valdeku ve chvíli, kdy k němu z druhé strany krácel Zdeněk. «Viš, Zdeněčku,» vítal jsem ho, «že jsem v obecné škole měl spolužáka taky Zdeňka Urbánka? Hodný tichý chlapec, nosil si dobré svačiny, já žádné, jeho tatínek byl četník.» Zdeněk trpce: «A chceš mi to snad vyčítat?» – «Vůbec ne, protože je to dávno. Ale nemám u tebe takové zelené desky?» – «To bohužel nevím, a co v nich bylo?» – «To právě jsem zapomněl,» řekl jsem. Sedli jsme si ke stolu s výhledem na náměstí a on pravil: «Je to tu jako tenkrát, jenže my seděli tam v tom druhém křídle.» Druhé křídlo bylo zavřeno a kolem nás se chystali k obědu lidé přicházející v chumlech z okolních úřadů a prodejen, drželi v rukou stravenky, jakási závodní kuchyň se tu z toho stala, to nám možná bude vadit, nebo se najíme taky.

«Když tu sedíš,» řekl jsem, «máš pocit totožnosti svého života a tohoto místa?» – «To je těžké,» odpověděl, «divadlo stojí za oknem jak tenkrát, kostel taky. . . jsem to já. . . ale bylo to jiné město. . .» – «Jak?» chtěl jsem vědět. «Představ si,» řekl, «tam venku někde taky židy, Němce. . . tamhle byli živi Čapkové,» kývl k Vršoviciům, «a to bylo znát. Bohužel byl už taky znát Hitler. . .»

To si právě představit skoro nedovedu, a když, tedy jako přípravný stav, v němž se něco musí stát, a pak se to i stalo. Ted' se nemůže stát nic, a je jedno, kdo bude prezidentem Husákem. «Ted'ka se naopak začnou dít změny,» pravil Standa Milota. «Do roka vycouvají z Afganistanu, věřte tomu!» Řekl jsem, že nevěřím, kápl jsem si na košili omáčku, «už jsem jak Ivan Klíma!» zaklel jsem a Zdeněk se zdrženlivě usmíval, opíraje se jak tenkrát, jen staršími o půl českých dějin zády o židli ve Valdeku. Upadl jsem na chvíli do nepřítomnosti.

Ve válce irácko-iránské a naopak musíme být my Čechoslováci nelitostní: jsou to hovada. Jako je nicotný důvod té války, tak je lhostejné, kdo vyhraje. Jedna strana oznámí, že sestřelila protivníkovi sedm letadel, ten však to nepotvrdí, nýbrž nám oznámí, že zabral nepříteli město, ale ten to taky nepotvrdí, zprávy si odporují, ačkoli skutečnost musí být jedna, je proto lhostejné, kdo z nich má snad víc pravdičky, která nemá vliv na válcování silnic u nás ani v Austrálii, a kdybych mohl, zakázal bych o nich mluvit a psát, ať si v neznámu, nevidění a neslyšení, bez obdivu či soucitu zabíjejí svou společnou blbost, aspoň jí bude na světě miň! – Takovou se ovšem Slunci jeví i pravda a válka sovětsko-americká, proto stanovisko Čechoslováků nemůže být jiné nežli sluneční.

Když mám konečně napsat, co mi vyprávěl Zdeněk, zdá se, že jsem byl roztržitý, nepozorný a pokecaný omáčkou jak nějaký starý valdek.

Niels Bohr a Andrej Sacharov o přežití lidstva

FRANTIŠEK JANOUCH

5. října oslavilo lidstvo sto let od narození jednoho z největších vědců našeho století. Dánský fyzik Niels Bohr nejen vypracoval revoluční teorii atomu, která zvrátila dosavadní představy o struktuře hmoty, ale přispěl rozhodnou mírou i k vytvoření moderní kvantové teorie, bez níž bychom nepoznali ani jadernou energii, ani převratné objevy ve sdělovací a počítačové technice.

Niels Bohr byl i velkým učitelem, kterému se podařilo vytvořit v Kodani jednu z nejproslulejších škol moderní fyziky. Od pozdních dvacátých let až do konce života byl jeho ústav Mekkou teoretické fyziky. Koncem třicátých let byla v Kodani též vypracována teorie jaderného štěpení, bez níž by nebyla konstrukce jaderných reaktorů možná.

Nebylo proto divu, že byl Niels Bohr již na počátku druhé světové války považován západními spojenci i Sovětským svazem za klíčovou osobnost v přísně tajných projektech výroby jaderných zbraní. Vědečtí poradci Churchilla i Stalina, sir James Chadwick a lord Cherwell i Pjotr Kapica se snažili Bohra získat ke spolupráci.

V roce 1943, po dramatickém útěku z Dánska do Švédska a ještě dramatičtější letu vojenským letounem ze Švédska do Anglie, se Bohr připojil k takzvanému manhattanskému projektu, jehož cílem byla konstrukce atomové bomby. Bohrova autorita a jeho hluboké znalosti, zvláště atomového jádra, přispěly k tomu, že se Niels Bohr (alias John Baker, jak byl z konspirativních důvodů nazýván) stal jednou z vedoucích osobností gigantického projektu.

Bohr však byl nejen velký vědec. Jeho vnitřní potřeba pochopit i ty nejhlubší, filozofické problémy moderní fyziky, jejich souvislosti a význam, způsobila, že se jeho zájmy často dotýkaly všeobecných problémů filozofických, humanitárních i politicko-společenských.

Již v době, kdy ještě ani nebylo jasné, zda atomovou bombu lze vůbec vyrobit, se začal Niels Bohr zabývat jejími důsledky pro lidstvo a jeho budoucnost. Uvědomil si, že jaderná energie a existence jaderných zbraní vytvoří zcela nové podmínky pro naši civilizaci a mohou se stát hrozbou existenci lidstva. Vzhledem ke způsobu jeho myšlení (contraria sunt complementa – protivy se doplňují) nebylo proto divné, že se zabýval současně teoretickými problémy řetězových reakcí, i hledáním způsobů jak omezit či neutralizovat nebezpečí spojené s existencí jaderné energie, zvláště jaderných zbraní.

Již za války, v roce 1944 tlumočí Bohr Rooseveltovi a Churchillovi své obavy o budoucím uspořádání světa při existenci jaderných zbraní a své návrhy, jak překonat nebezpečí způsobená rozvojem vědy a techniky. Ve svém memorandu pro presidenta Roosevelta psal, že «Nikdo nemůže dohlédnout, kam až mohou důsledky tohoto projektu vést v budoucích letech, kdy lze očekávat, že v dlouhodobé perspektivě enormní zdroje energie, které budou k dispozici, revolucionují průmysl i dopravu. Nalé-

havou skutečností dne je však to, že je vytvářena zbraň, jejíž účinnost nemá obdobu a která zcela změní budoucí podmínky válek. Nezávisle na tom, jak brzo bude tato zbraň použitelná a jakou roli by mohla hrát v současné válce, vytváří tato situace řadu problémů, které si vyžadují nejnaléhavější pozornosti. Pokud totiž nebude včas dosaženo dohod o používání nových aktivních materiálů, bude jakákoliv dočasná výhoda, jakkoliv velká, znehodnocena trvalým ohrožením lidí.»

Již v roce 1944 mluví Bohr o «hrůzných perspektivách budoucího soutěžení národů ve výrobě této zbraně», a dodává, že aby bylo zabráněno tajnému soutěžení, bude třeba ústupků v oblasti výměny informací, a otevřenosti v průmyslovém úsilí, včetně vojenských příprav. Bohrovi se bohužel nepodařilo přesvědčit Churchilla, plně zaujatého přípravou na spojeneckou invazi, o významu svých návrhů. Schůzka s F. D. Rooseveltem v srpnu 1944 dopadla lépe – americký prezident sdílel mnohé z Bohrových obav a názorů. Roosevelt a britský ministerský předseda koncem září 1944 o Bohrových návrzích zřejmě hovořili. Jak však vyplývá z memoranda, uveřejněného později, nebyly přijaty. Naopak, Churchill žádal své poradce, aby vyšetřili, jak se profesor Bohr, který si píše se sovětským fyzikem Kapicou a «je velkým zastáncem publicity», dostal k celému projektu.

6. srpna 1945 vybuchla nad Hirošimou první atomová bomba a o tři dny později bylo zničeno Nagasaki. Přes 200.000 lidí bylo zabito či zraněno, desítky tisíc dalších byly odsouzeny k pomalé, trýznivé smrti.

Již 11. srpna 1945 uveřejnil londýnský list The Times článek pod názvem Science and Civilization (Věda a civilizace), ve kterém Bohr sděluje světu své obavy o osudy lidstva v epoše jaderných zbraní: «Strašná ničivá síla, která se dostala do rukou člověka, se může stát smrtelným nebezpečím, pokud se lidská společnost nedokáže přizpůsobit požadavkům situace. Civilizace je postavena před výzvou, která je vážnější než kdykoliv v minulosti, a osud lidstva bude záviset na jeho schopnosti sjednotit se k odvrácení obecného nebezpečí a společně využívat ohromné možnosti, které nabízí pokrok vědy.»

Bohrovy myšlenky předběhly myšlení politiků odpovědných za osud světa o nejedno desetiletí. «Nejenže je daleko za námi doba, kdy každý člověk mohl k sebeobraně zvednout nejbližší kámen; dostihli jsme dnes stadia, kdy stupeň bezpečnosti nabízený občanům kteréhokoliv národa s pomocí kolektivních obranných opatření je zcela nedostatečný. Proti nové ničivé síle možná nebude existovat obrana, a problém se dá vyřešit jedině celosvětovou spoluprací, jež by zabránila takovému využití nových zdrojů energie, které by nesloužilo lidstvu jako celku. . . Žádná kontrola nebude účinná bez volného přístupu k úplné vědecké informaci a bez poskytnutí příležitosti k mezinárodní kontrole všeho podni-

kání, které by se mohlo stát zdrojem katastrofy, kdyby nebylo regulováno.»

Bohužel předčil vývoj vztahů mezi bývalými spojenci nejhorší očekávání Nielse Bohra. Již v roce 1947 uskutečnil SSSR první výbuch atomové bomby, v roce 1952-53 obě supervelmoci měly již ve svých arsenálech nejen atomové, ale i vodíkové bomby, jejichž ničivá schopnost je mnohatisíckrát větší než síla hirošimské bomby. Krátké údobí příměří po druhé světové válce vystřídala studená válka, která jakoukoliv dohodu o jaderných zbraních vyloučila.

Celých pět let po válce se Bohr snažil přesvědčit svět o správnosti svých myšlenek a nezbytnosti jejich realizace. Jeho proslulost mu umožňovala kontakty s vedoucími státníky. Bohrovi životopisci zaznamenávají desítky rozhovorů s předsedy vlád, ministry zahraničí, předsedy atomových komisí a jinými – a námět nového uspořádání světa v těchto diskusích zaujímal zřejmě čelné místo.

Před 35 lety se Bohr odhodlal k poslednímu zoufalému pokusu odvrátit lidstvo z cesty vedoucí k jaderné katastrofě. V květnu-červnu 1950, po novém a neúspěšném pokusu přesvědčit americké státníky o nutnosti projevit iniciativu v otázce zákazu jaderných zbraní, sepíše Otevřený dopis Spojeným národům. V Otevřeném dopise je nejúplněji zformulována jeho filozofie Otevřeného světa. Podle Bohra existuje pouze jediná možnost, jak přežít. Je zapotřebí vytvořit Otevřený svět, ve kterém se «každý národ může uplatnit pouze do té míry, do jaké dovede přispívat ke společné kultuře a je schopen pomáhat ostatním svými zkušenostmi a zdroji... Skutečná spolupráce mezi národy na otázkách společného zájmu předpokládá svobodný přístup ke všem důležitým informacím podstatným pro vzájemné vztahy těchto národů. Aby bylo možné se vyhnout nepochopení vzájemných záměrů, musí být všude umožněn volný přístup k informacím a nesmí být omezena možnost výměny myšlenek... pouze úplná vzájemná otevřenost může účinně posílit důvěru a zajistit společnou bezpečnost.»

Bohužel nenašly Bohrovy myšlenky o otevřeném světě v roce 1950 odezvu, jakou by zasloužily. Jeho iniciativa byla zastíněna studenou válkou, a ještě více horkou válkou korejskou, která vypukla krátce po uveřejnění Otevřeného dopisu.

* *

Přibližně ve stejné době, kdy Bohr formuloval své myšlenky o Otevřeném světě, pracoval mladý sovětský fyzik Andrej Sacharov na výrobě sovětské vodíkové bomby. Podobně jako Niels Bohr si Sacharov brzo uvědomil, jaká nebezpečí znamenají jaderné zbraně. Pochybnosti Andreje Sacharova začaly fakticky z obav z biologicko-genetických účinků, které se projevují i v důsledku pokusných výbuchů jaderných zbraní v atmosféře. Již v polovině padesátých let vynakládá značné úsilí, aby byly zastaveny zkoušky v atmosféře, a nebojí se ani konfliktu s Nikitou Chruščovem. Koncem šedesátých let se Andrej Sacharov zamyslel i nad obecnějšími důsledky jaderných zbraní – jeho varovný hlas zazněl na celém světě poprvé v jeho eseji Myšlenky o pokroku, mírovém soužití a duchovní svobodě:

«Rozdělení lidstva hrozí jeho zkázou. Civilizace je ohrožena všeobecnou termojadernou válkou...

Tři aspekty termojaderných zbraní činí z takové války nebezpečí pro samotnou existenci lidstva. Jsou to: obrovská ničivá síla termojaderného výbuchu, relativní levnost raketových termojaderných zbraní, a praktická nemožnost účinné obrany proti masivnímu raketojadernému útoku.»

Svět, ve kterém se utvářel Sacharov, byl zcela odlišný od světa, ve kterém vyrostl a žil Bohr. Sacharovův svět postrádal mnohé z toho, co bylo ve světě Nielse Bohra samozřejmostí: především svoboda, demokracie a tolerance. Světu Andreje Sacharova chyběla intelektuální svoboda, volné šíření informací, kontakt se zahraničními kolegy, možnosti cestovat – a všechno to, čemu se dnes souhrnně říká lidská práva.

Sacharov chápal, že Bohrovův Otevřený svět je podmínkou sine qua non pro přežití lidstva v jaderné epoše; chápal však také, že Otevřený svět nelze uskutečnit bez respektování základních lidských práv a svobod. Usilovný boj Andreje Sacharova za jejich dodržování, který byl v roce 1975 odměněn Nobelovou cenou míru, byl a je bojem za Otevřený svět, bojem proti jaderným zbraním a jadernému šilenství.

Sacharov si uvědomuje, že uzavřené společnosti zůstanou tak dlouho uzavřené, dokud v nich budou porušována základní lidská práva a svobody, a že uzavřená společnost je nebezpečným partnerem pro společnost otevřenou, tedy společnost typu západních demokracií. Téměř dvě desetiletí, která byl Sacharov členem privilegované «nomenklatury» v sovětském vojensko-průmyslovém komplexu, mu poskytla nejen hluboké znalosti o vojenské síle Sovětského svazu, ale také o cynismu a skutečných cílech sovětského vedení. Ačkoliv si je Andrej Sacharov vědom, že politika uvolňování (détente) je ve skutečnosti jednou z mála možných cest, jak překonat současné rozdělení světa a zbavit jej hrozby nukleární zkázy, chápe zároveň všechna nebezpečí a úskalí, která sblížení se společností uzavřeného typu, jakou představuje SSSR, přináší. Z toho vyplývá jeho vztah k uvolňování, na první pohled rozporný a protikladný. «Bude sblížení doprovázeno demokratizací sovětské společnosti? Sblížení bez demokratizace by bylo nebezpečné, protože by neřešilo žádný ze světových problémů a znamenalo jednoduše kapitulaci před sovětskou mocí, ať skutečnou, ať přeceněnou.»

Sacharov si je dobře vědom složité dialektiky uvolňování. Uvolňování, to je také «složitý, mnohostranný antagonismus ve vztahu svou systémů, spočívající na rozporech mezi totalitou a demokracií, mezi porušováním lidských práv a jejich respektováním, mezi snahou uzavírat společnost a snahou ji otvírat. Na výsledku tohoto zápasu spočívá konvergence našich společností, jež je alternativou zhroutení civilizace a všeobecné zkázy.» Sacharov chápe uvolňování tak, že jeho hlavním cílem je zaručit mezinárodní bezpečnost. «Z hlediska tohoto cíle jsou důležité: odzbrojení, posílení mezinárodní důvěry, překonání uzavřeného charakteru socialistického systému, a obrana lidských práv na celém světě.»

V úvahách o mezinárodní bezpečnosti jde Sacharov mnohem dále, než mohl jít před třiceti pěti lety Niels Bohr. «Dnes nikdo, ani Západ ani socialistický tábor, nemůže spoléhat na rozvahu svých poten-

ciálních protivníků. Desítky let se Západ držel strategie jaderného odstrašení. Je stejně nerealistické jako nemorální spoléhat příliš dlouho na zbraně, které nesmějí být použity.»

Tuto myšlenku rozvíjí Sacharov dále ve svém známém dopise S. Drellovi (1984): «Jaderné zbraně mají smysl jedině jako odstrašující prostředek proti jaderné agresi ze strany potenciálního nepřítele. To znamená, že jaderná válka nemůže být plánována s cílem v ní zvítězit. Jaderné zbraně nelze považovat za nástroj k potlačení agrese uskutečněné konvenčními zbraněmi.» Sacharov přesvědčivě ukazuje na hrůzy a všeobecnou zkázu, ke kterým by vedla jaderná válka, například jako jeden z prvních podtrhuje klimatologické důsledky jaderného konfliktu, které jsou dnes již dobře známy pod názvem jaderná zima. Ačkoliv je přesvědčen, že «jednání o jaderném odzbrojení jsou nesmírně důležitá a nanejvýš aktuální», upozorňuje, že «bez skutečného uvolnění a bez vnitřních reforem, které k němu patří, budou rozsah, stupeň a míra odzbrojení bezvýznamné». K omezení jaderného zbrojení, případně k postupnému zákazu jaderných zbraní, vede dnes podle Sacharova jen jedna reálná cesta: «Je nezbytné obnovit strategickou rovnováhu na poli konvenčních zbraní.» Sacharov chápe, že toto není jednoduchý požadavek. «Obnovení strategické rovnováhy je možné pouze investováním velkých prostředků a za předpokladu podstatné změny v psychologické atmosféře na Západě. Musí existovat ochota přinést jisté omezené ekonomické oběti, a co je nejdůležitější, pochopit závažnost situace a nezbytnost ji-

stých strukturálních změn. Konec konců, toto je nezbytné k odvrácení jaderné války a války vůbec.»

* * *

Srovnání názorů a stanovisek dvou velkých fyziků humanistů, kteří oba podstatně přispěli ke konstrukci jaderných zbraní, je poučné. Bohr předvídal nebezpečí obsažené v samotné existenci jaderných zbraní a snažil se nalézt spíše morálně-politické řešení budoucího problému. Sacharov, který byl mnohem úžeji spojen s výzkumem a výrobou jaderných zbraní, který mnohem lépe zná situaci v SSSR a vidí, kam jaderné šílenství došlo 35 let po Bohrově Otevřeném dopise, hledá konkrétní a reálné způsoby, jak zachránit svět před zkázou.

Protože tu by všeobecná jaderná válka znamenala. Čtyřicet let po výbuchu prvních jaderných bomb nad japonskými městy je v arsenálech obou supervelmocí uloženo na 50.000 jaderných hlavíc, až tisíckrát účinnějších, než byla hirošimská bomba. Úhonná výbušná síla nashromážděných jaderných zbraní je dnes více než šesttisíckrát větší, než všech výbušnin, včetně obou atomových pum, použitých během šesti let druhé světové války.

Dnes je snad ještě čas poslechnout Bohrův a Sacharovův výstražný hlas. Zítřka by mohlo být pozdě.

(Pozn. red.: Akademik Andrej Dmitrijevič Sacharov je nadále držen ve vnitřním exilu v Gorkém. Sacharovův zdravotní stav vzbuzuje obavy.)

Amsterodamskému shromáždění za nukleární odzbrojení v Evropě

JIŘÍ HÁJEK

Poněvadž nemohu vyhovět pozvání k účasti na amsterodamském shromáždění a jsem si vědom, že řada mých přátel odtud zaslala již své poznámky a myšlenky, dovoluji si předložit účastníkům Shromáždění několik vlastních připomínek.

... Podle dokumentu připojeného k pozvání je toto shromáždění po Bruselu 1982, Berlínu 1983, Perugii 1984 součástí procesu, jenž má být jedním z «prostředků k vyvinutí evropského mírového myšlení, aby bylo dosaženo skutečné demokratické kontroly nad otázkami bezpečnosti a obrany». Toto shromáždění považují jeho iniciátoři za krok, jímž by se měla «vize Evropy zbavené jaderné hrozby a vojenské konfrontace» přetvořit v praktickou politiku.

Pozvaným osobám i skupinám se předkládá otázka, jež se týká prvního pohybu v tomto směru: «Jak zahájit léčivý proces na všech stupních?» Hledáme-li na to odpověď, dostáváme se k pokusům o pozitivnější vyjádření uvedené «vize» nové Evropy. Všichni souhlasíme, že je třeba vysvobodit náš kontinent ze zajetí jaderné hrozby a vojenské konfrontace; co však má být realistickou, uskutečnitelnou alternativou?

Zde se zdá, že taková alternativa byla nabídnuta evropským národům před 10 lety v Závěrečném aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE) podepsaném v Helsinkách vedoucími představiteli 35 států Evropy a Severní Ameriky. Místo Evropy rozdělené nesmiřitelně mezi dva antagonistické mocenské bloky, vzájemně se ohrožující stálým zvyšováním a urychlováním závodů ve zbrojení, nabízí helsinský dokument koncepci pluralistického společenství suverénních, rovnoprávných evropských států rozličné velikosti a síly, v němž se zachovávají dohodnutá pravidla chování – vzájemné respektování svrchovanosti, nezávislosti a územní nedotknutelnosti, nepoužití síly ani hrozby silou ve vzájemných vztazích, řešení všech sporů mírovými prostředky, zachovávání smluvních závazků a respektování všeobecně uznaných norem mezinárodního práva – vše to je považováno za základ opravdové mírové koexistence a spolupráce. Toto pojetí, zahrnující i spolupráci mimoevropských prvků – USA a Kanady na jedné straně, mimoevropských částí SSSR na druhé – vylučuje méně realistickou a dokonce fantastickou myšlenku vytvořit všeevropské společenství v opozici vůči oběma světovým supervelmocem, jež by zároveň posunulo dnešní dělicí čáru ze středu Evropy k Atlantiku na jedné a k Bugu a Prutu (nebo čistě zeměpisně k Uralu) na druhé straně.

Tím, že realisticky uznává existující svazky obou vedoucích supervelmocí, dává helsinské pojetí Evropě aktivní účast ve vytváření a rozvíjení mírových vztahů na celém «Severu» naší zeměkoule a umožňuje účinnější řešení problematiky Jih-Sever.

Navíc rozšiřuje helsinské pojetí míru v Evropě sféru mezinárodně dohodnutých podmínek a norem mírového soužití. V souladu s kořeny a tradicemi evropské politické kultury připojuje k seznamu podmínek a komponent míru dvě položky, které měly v evropských dějinách vynikající úlohu a přispěly k všeobecnému pokroku lidstva: úctu k lidským právům a základním svobodám a sebeurčení národů. Mír v Evropě nemůže být založen na rovnováze vojenské síly či «rovnováze strachu», jež prakticky činí stav «neválky» v Evropě každým dnem labilnějším, nýbrž na tom, že se ve vztazích mezi státy, ale též mezi společnostmi a státem, mezi mocí a lidmi plní dohodnuté normy chování, jejichž respektování dává myšlence «nedělitelnosti míru» novou, lidštější dimenzi. Domnívám se, že tento specifický rys helsinských dokumentů je významným příspěvkem k úsilí o překonání «ideologie studené války» v politické kultuře evropských národů. Tato ideologie podřizuje lidské hodnoty antagonismu mezi rozdílnými společenskými systémy, který považuje za nesmiřitelný, a na obou stranách dělicí čáry podává deformovaný obraz světového dění, jež redukuje na konflikt mezi černým a bílým, mezi dobrem a zlem. Přitom každá z obou stran reklamuje pro sebe pravdu a dobro a líčí protivníka jako vtělení zla. Místo aby se snažily správně pochopit, v čem je druhá strana silná a co jsou její skutečné vymoženosti, aby mohly obě pokojně soutěžit v zabezpečování maxima bezpečnosti, svobody a plného rozvoje tvůrčích schopností člověka, národy i lidé jsou mentalitou a ideologií studené války vedeni k tomu, aby podporovali a ospravedlňovali závody ve zbrojení a válečné přípravy. V nich se spotřebují a vyplývají nejvzácnější zdroje přírodní a lidské, oběma společenským systémům se brání rozvíjet jejich přednosti i pozitivní vymoženosti a oba jsou tlačeny do krizí a stagnace.

Máme-li odpovědět na příslušnou otázku iniciátorů (amsterodamského) Shromáždění, můžeme jen podtrhnout, že «ideologie studené války je používáno k tomu, aby se udržovaly posice establishmentů (a nejen západních) a zabraňovalo demokratickým procesům». Naše země, náš lid se o tom přesvědčují výrazně od vojenské intervence v srpnu 1968, jež potlačila demokratické socialistické hnutí národní obrody.

Podle helsinských dokumentů měla KBSE přispět k tomu, aby byl zahájen a pokračoval stále silící, stále životnější proces, v němž by vyhlášené principy byly účinně plněny a dohodnutá opatření realizována. Po 10 letech se však ukazuje, že tento proces se zdaleka nezrychluje, že se naopak zpomalil a vstoupil do fáze stagnace a dokonce ústupu. Debaty v Madridu 1981-83 (přes verbálně poměrně dobrý výsledný dokument), protahované téměř sterilní diskuse ve Vídni o snížení výzbroje a vojsk ve střední Evropě, žádný pokrok v diskusích o opatřeních k posílení důvěry ve Stockholmu a neuspokojivý výsledek nedávného jednání v Ottawě o lidských právech svědčí sice o jakési tendenci k «institucionalizaci» dialogů a diskusí o problémech míru v Evropě; avšak v těchto diskusích na půdě institucí či fór k tomu procesu speciálně vytvářených se v plné síle znovu projevuje ideologie studené války spolu s rostoucím vlivem vojenskoprůmyslových komplexů a je dominantou jednání.

Ony části establishmentů, které se aktivně účastnily sjednání pozitivních výsledků KBSE a určitě byly ochotny pracovat pro pokračování procesu uvolňování, nestačí, jak se zdá, odolávat těmto nátlakům a někdy podléhají ideologii studené války. «Institucionalizace» pokračování Helsink je tak v nebezpečí, že degeneruje v jakási rutinní diplomatická cvičení (a to i v mlácení prázdné slámy), s řečnickými výkony, ale se slabými výsledky. Při takové tendenci by evropské národy mohly promeškat další historickou příležitost, aniž by byla v dohledu jakákoli jiná pozitivní alternativa.

K překonání této stagnace a k tomu, aby nedošlo k negativním důsledkům, je zřejmě nutno vyvinout silný tlak zdola. Mírové hnutí, jež tak účinně zmobilizovalo milióny lidí proti rozmístování jaderných raket, dokázalo, že se jejich hněv a síla správně obrátily proti politice, jež vymýšlí, vyrábí a rozmisťuje rakety. Ve snaze formulovat a předložit dlouhodobé pozitivní cíle, prostředky i cesty k jejich dosažení, mohlo by toto hnutí vyvolat takový pohyb zdola, jenž by dokázal uvést znovu do pohybu helsinský proces, dát mu nový život i dynamiku.

Helsinské pojetí míru v Evropě by mohlo být zdravou a solidní základnou pro spolupráci mezi západními mírovými hnutími a občanskými iniciativami na Východě. Vždyť ty vznikly pod bezprostředními účinky Helsink v 70. letech. Zabývají se převážně problémy lidských práv (jejichž respektování, zejména názorů a možností jejich veřejného vyjádření je základním předpokladem a podmínkou existence skutečného mírového hnutí v těchto zemích), ale v kontextu Všeobecné deklarace lidských práv i Paktů a helsinského závěrečného aktu se angažují v úsilí o skutečný mír v jeho plné nedělitelnosti.

Tato *nedělitelnost míru*, jak ji definoval helsinský dokument a potvrdil s důrazem i výsledný dokument z Madridu, měla by být i solidní základnou pro dialog i diskuse mezi západními mírovými hnutími a oficiálními mírovými orgány či institucemi na východě Evropy. Na takové základně mohou západní mírová hnutí přispět k úloze, již pozvání k amsterodamskému shromáždění specifikuje jako «vzájemnou pomoc lidem na Východě i na Západě vymanit se z ideologie studené války», osvobodit se od černobílých názorů a stanovisek zakotvených v myšlení studené války.

Jen na takové základně může vzniknout a rozvinout se všeevropské mírové hnutí na Západě i na Východě. Promyšlené, působivé úsilí o oživení helsinského procesu «zdola» mohlo by účinně podpořit takové síly uvnitř establishmentů, které jsou schopny plně pochopit absurdnost současného rozdělení našeho kontinentu a konfrontaci na jeho půdě, a povzbudit je k smělejšími iniciativám, prolamujícím hradby ideologií i moci.

Proto by bylo vhodné, kdyby toto shromáždění věnovalo náležitou pozornost uvedeným či naznačeným problémům. Přistoupit «zdola», z pozic obyčejných lidí k 10. výročí podpisu Závěrečného aktu z Helsink – to by byl krok, jenž by mohl trochu zlidštit oficiální koženost oslav, ale především pomohl by překonat současnou stagnaci a uvést do procesu zahájeného před deseti lety dynamickou sílu.

(Předloženo amsterodamskému shromáždění 3.-6. července 1985).

O čem Rudé právo nepíše

Polsko po volbách

Režim generála Jaruzelského učinil z účasti na parlamentních volbách v říjnu měřítko souhlasu či nesouhlasu s vládní politikou. Solidarita a katolická církev proto vyzvaly k bojkotu voleb. Na předvolebních schůzích bylo učiněno všechno, aby se kritici režimu nedostali ke slovu; pozoruhodné však bylo, že občané ve většině míst vystupovali s ostrou kritikou devastace životního prostředí v Polsku.

Po volbách vykazala vláda 78,8 procenta volební účasti. Solidarita však odhadla účast na nejvýše 60 procent, v Gdaňsku a jiných velkých městech nejvýše 45 až 50 procent. Protože oficiální falšování volebních výsledků má v Polsku svou tradici, nemá vládní údaj velkou věrohodnost. Voliči mohli tentokrát hlasovat pro jednoho ze dvou kandidátů: protože však oba byli nominováni oficiálním vedením, byl mezi nimi malý rozdíl. Mimo to byl poměr zastoupení komunistických, jinostranických a nestranických poslanců v parlamentě předem určen. Padesát «osobností» bylo kandidováno bez konkurence druhého kandidáta: z těch dostal největší počet hlasů cyklistický mistr Szurkovski a z politiků předchůdce Jaruzelského ve funkci šéfa strany Kania. Mnoho skutečně významných osobností, zejména z kruhů intelektuálů a katolických organizací, kandidaturu odmítlo, a tak bude mít režim ve 460 nově zvolených poslancích Sejmu spolehlivou, ale málo významnou hlasovací mašinu.

Mluvčí vlády po volbách oznámil, že proti Lechu Wałęsovi bude pro jeho výzvy k bojkotu voleb zavedeno trestní řízení. Wałęsa sám se s 76 předními kulturními pracovníky obrátil k vládě, církvi a papeži s peticí žádající osvobození politických vězňů, jak to Jaruzelski před volbami sliboval. Na konci října obvinil Wałęsa policii, že způsobila smrt devatenáctiletého studenta Marcina Antonowicze. V polském samizdatu se objevila kniha «Oni»: obsahuje autentické rozhovory s bývalými komunistickými politiky, kteří odhalují mnohé temné stránky polské poválečné minulosti.

Ze skandinávské levice

Čtenáři Rudého Práva byli sice informováni o tom, že v zářijových norských parlamentních volbách zaznamenala velký úspěch sociálně demokratická strana, i když se jí nepodařilo získat vládní moc, a také o tom, že při parlamentních volbách ve Švédsku udrželi sociální demokraté vládní moc, i když budou nyní ještě více závislí na podpoře 19 poslanců eurokomunistické VPK.

Rudé právo však nic neřeklo o debaklu prosovětských komunistických ministran jak v Norsku tak i ve Švédsku. Zatímco v Norsku zvětšili počet svých mandátů i levicoví socialisté, získala komunistická strana jen 0,2 procenta hlasů a ztratila polovinu i z toho mála voličů, kteří pro ni hlasovali ve volbách předchozích. Ve Švédsku se prosovětská tzv. Dělnická strana-komunistů, jejíž předseda Rolf Hagel je častým hostem v Praze a pilným informá-

torem čs. vyslanectví ve Stockholmu, raději ani neodvážila do parlamentu kandidovat. S malým úspěchem kandidovala jen v některých obcích: ve Stockholmu získala však o dvě třetiny méně hlasů než jiná levicová ministrana, trockistická Socialistická strana, a sám Hagel nebyl zvolen ani do obecního zastupitelstva jednoho ze stockholmských předměstí.

Za zaznamenání stojí, že se po volbách v Norsku a Švédsku stalo významným rysem severského parlamentarismu relativně vysoké zastoupení žen mezi poslanci. V parlamentech severských zemí je nyní v průměru 26 až 34 procent žen – především mezi poslanci levicových stran.

Ani výhrůžný dopis ÚV KSSS ze září, ba ani citelná hospodářská ztráta, kterou Moskva jako prostředek nátlaku způsobila odvoláním objednávek v tiskárně eurokomunistické většiny, neovlivnily rozhodnutí ústředního výboru Komunistické strany Finska: 13. října rozpustil organizace prosovětské menšiny a donutil jejich členy, aby se buď rozhodli podřídit většině anebo opustili stranu. Zdá se, že 20 let trvající vnitřní rozkol v této straně skončil, a stoupenci menšiny se pravděpodobně připravují založit novou «komunistickou dělnickou» stranu.

Energetika pod vojenskou kontrolou

Obyvatelé Rumunska byli letos na podzim připravováni tiskovou kampaní na nový zákon, jímž bude každému občanu uložena povinnost, aby bezplatně věnoval 6 dní práce do roka na «zkrášlení obcí». Kdo by se tomu vyhnul, bude potrestán pokutou. Současně se zavede nová obecní daň v roční výši jedné třetiny měsíčního příjmu, jejíž výnos má vést k «vlastnímu financování obcí».

Již před časem byl v rumunských průmyslových podnicích zaveden tzv. «globální akord», kterým se prakticky zrušily zaručené minimální mzdy. Výdělků zaměstnanců se staly závislými jen na celkovém hospodářském výsledku podniku. Důsledky byly v některých podnicích katastrofální, a během podzimu došlo v dolech v Maramuresi a v traktorovém závodě v Brašově ke stávkám.

Po loňské energetické katastrofě hrozí Rumunsku její opakování i v letošní zimě. V říjnu byli dva ministři odpovědní za energetiku zbaveni funkcí. Ceausescu podřídil zvláštním dekretem všechny elektrárny kontrole armády a jejich zaměstnance vojenské disciplíně. Byly zavedeny silně snížené normy spotřeby energie v průmyslu i domácnostech, omezeno veřejné osvětlení a vytápění veřejných místností, a byl vydán zákaz používání soukromých motorových vozidel na dobu několika týdnů.

Nový vztah k minulosti v NDR

V poslední době probíhá v historiografii i propagandě NDR změna ve vztahu k celoněmecké minulosti. Již před několika léty byly uznány «národní zásluhy» pruského krále Bedřicha Velikého a jeho

pomník byl opět instalován na berlínské třídě Unter den Linden. V souvislosti s 500. výročím narození Martina Luthera přestal být i tento náboženský reformátor «sluhou feudálů» a stal se «velkým synem německého národa».

Nyní byl «rehabilitován» i Otto von Bismarck, dříve prezentovaný jako nositel německého imperialismu a původce tehdejších protisocialistických zákonů. Stal se teď «státníkem vysokých kvalit, otcem sjednocení Německa 1871 a nositelem revoluce shora». Obraz německé minulosti je nyní modifikován v NDR tak, aby nejen odpovídal lépe historické pravdě, ale aby dával také možnost všem Němcům identifikovat se s ním.

Na policejním charakteru východoněmeckého režimu se ovšem nic nemění. Již loni v prosinci byl zatčen a letos v říjnu na 11 let vězení odsouzen významný atomový fyzik Stefan Frauendorf. Proces byl tajný, protože Frauendorf byl obviněn ze špionáže. Před svým zatčením pracoval se souhlasem vlády NDR i v různých vědeckých institucích ve Skandinávii, zejména v Ústavu Nielse Bohra v Kodani. Jeho skandinávští spolupracovníci mají silné podezření, že obvinění proti němu byla vykonstruována tajnou policií NDR. Její prestiž letos v létě silně utrpěla vlnou odhalení východoněmeckých špiónů v NSR, a tak se má za to, že si ji nyní chce za každou cenu napravit «odhalením».

Obtíže boje za «disciplínu»

Drastická opatření proti alkoholismu v SSSR zatím nedosahují žádoucích výsledků. Již v létě musel ÚV KSSS vydat novou výstrahu, v níž se jak příslušné úřady a organizace tak členové strany, Komsomolu a odborů vyzývali k účinnějšímu uplatňování směrnic z května 1985. Avšak na konci října vystavila Pravda nové zdrcující kritice – založené na zjištěních stranické kontrolní komise – funkcionáře odpovědné za boj proti alkoholismu, zejména Edvarda Babajana z ministerstva zdravotnictví. Vydali prý mnoho oběžníků a nařízení, avšak výsledky byly nevalné, protože kontrola opatření neexistovala. Byli také obviněni, že doporučovali jen «zdrženlivost a kulturnost» v požívání alkoholu, nikoliv úplnou abstinenci.

V Bulharsku se v září režim rozhodl provést rázná opatření proti nekázní a «demoralizaci» mládeže. Žáci a studenti do 19 let (!) se musí po 21. hodině zdržovat doma a nesmějí vycházet na ulici ani do veřejných místností. Jsou také povinni vždy nosit školní uniformu. V restauracích je přísně zakázáno prodávat jim alkoholické nápoje. Rodiče mohou být pokutováni, jestliže se jejich děti proviní proti těmto ustanovením.

1. listopadu 1985

Z.H.

ECONOMICUS

MAGICKÝ ROK 2000

Donedávna mluvili o roku 2000 hlavně přírodovědci a ekologové, když kladli otázku, zda ten či onen druh živočišné říše přežije nepříliš vzdálený mezník rychle plynoucího času. V poslední době se však ke konci tisíciletí – zvláště v zemích existujícího socialismu* – stále více upírají zraky ekonomů a politiků. Do roku 2000 cílí prognózy a dlouhodobé plány vypracováváné v jednotlivých zemích i programy dlouhodobé spolupráce vypracováváné v rámci RVHP, Československo a Sovětský svaz takový společný program letos v květnu podepsaly.

Patří k povaze existujícího socialismu, že od samotného vzniku žije více budoucností než současností, jež zpravidla nenabízí příliš mnoho zdrojů radosti či dokonce nadšení, zatímco projekty štěstí zítřků je mohou předkládat v neomezené hojnosti. Obzvláštní «kulatost» roku 2000 pak takto vymezené budoucnosti, dosažitelné podstatné části současníků, propůjčuje mimořádný lesk, jakousi magickou svatozář, vzbuzující naději, že se v této době odehraje cosi velkého, významného.

KRITICKÝ BOD

A skutečně, právě o jakýsi «veliký skok» či «veliký zvrát» usilují všechny programy, výhledy a pro-

* Tento autor dává termínu «existující» přednost před běžnějším «reálný» (Pozn. red.)

gnózy do roku 2000. Michail Gorbačov to vyjádřil heslem «přeměnit dosavadní evoluci ve vědeckotechnickém vývoji v *revoluci*» – v jejímž průběhu se mají přeskočit všechny mezistupně a přímo dosáhnout nejposlednější generace světové techniky. V ostatních zemích se méně dramaticky mluví o přechodu od extenzivního růstu k intenzivnímu.

Není to ovšem zdaleka jen magická «kulatost» roku 2000, která rozhodla o tom, že *právě nyní* a *právě takto* se svět existujícího socialismu snaží formulovat své cíle pro příštích 15 let. Skutečné důvody jsou mnohem závažnější.

První a nejdůležitější je dán skutečností, že zastávání ekonomiky (nejen jejího růstu, ale především vědeckotechnického rozvoje jakožto rozhodujícího zdroje ekonomické dynamiky), dosáhlo na počátku 80. let *kritického bodu*. Reálná tempa převážně extenzivního růstu poklesla, zatímco investiční náročnost na získávání dalších jeho zdrojů prudce vzrostla. Současně vývoj mezinárodní situace nabízí jako velmi pravděpodobnou alternativu novou fázi kosmického přezbrojování, nákladnou jako žádná předchozí.

Šance na spotřební užití národního důchodu tak stále klesají, ač přitom životní úroveň obyvatelstva, vesměs podstatně nižší (i když v jednotlivých případech více či méně) než ve vyspělých kapitalistických zemích, leta stagnuje či dokonce poklesla (zejména v Polsku). Všechny země existujícího socialismu nálehavě pocítují potřebu výrazněji pohnout životní úroveň svého obyvatelstva.

Proto snad ještě nikdy za dobu trvání existujícího socialismu nestála otázka «dohnat a předejít» tak ostře jako nyní. Zdá se, že rokem 2000 je vymezeno období, v němž bude *definitivně zodpověděna otázka, zda existující socialismus je schopn reálně prokázat již po desetiletí deklarovanou převahu nad společenskými systémy dosavadními.*

Druhý důvod vyplývá z toho, že v SSSR, vedoucí zemi existujícího socialismu, s příchodem M. Gorbačova *nastoupila generace, jejíž životní úkol či poslání je zhruba vymezeno právě obdobím zbývajícím do konce tisíciletí.* Po roce 2000 budou on i jeho generační druhové sedmdesátníky a tedy – pokud ještě budou u moci – vážnými kandidáty dalšího generačního střídání.

Třetí důvod je dán faktem, že patnáct let, která nás dělí od roku 2000, je právě obdobím, jež představuje obvyklý interval pro tvorbu dlouhodobých prognóz ekonomického a vůbec společenského vývoje. Většina programů a výhledů, jež jsou dnes zpracovávány v SSSR, u nás i v ostatních zemích, se snaží dohlédnout a formulovat cíle právě k tomuto datu.

Ne, jakoby magická přitažlivost roku 2000 opravdu není dána jen více méně náhodnou skutečností, že většina našich současníků bude přímým účastníkem přelomu tisíciletí, intervalu v lidských dějinách skutečně mimořádného – vždyť např. v československých dějinách je to prakticky celé období naší státnosti. Přitažlivost tohoto předělu je současně a především dána tím, že v čase, který je k jeho dosažení vymezen, se opravdu budou řešit a rozhodovat otázky, jež mají význam nejen pro samotný svět existujícího socialismu, ale pro osud lidstva vůbec. Neboť nic z toho, o čem byla řeč, se netýká jen tohoto světa samého, ale i onoho «ostatního», který nepochybně nebude nečinně přihlížet, jak se jej jiní snaží «dohnat a předejít» a tak jako dosud (ne-li mnohem více) bude svou aktivitou spoluurčovat reálný chod historie (viz např. evropský projekt Eureka, cílící rovněž do roku 2000).

TŘETÍ POKUS

Michail Gorbačov je v dějinách SSSR třetí (nepočítáme-li Leninův plán elektrifikace Ruska Goelro), kdo – svým specifickým způsobem – vytyčuje program «dohnat a předejít».

První pokus tohoto druhu je spjat se jménem J. V. Stalina. Na XVIII. sjezdu VKS/b/ v březnu 1939 – zřejmě pod dojmem vysokých temp ekonomického růstu v prvních dvou pětiletkách při současné stagnaci kapitalistické ekonomiky ve 30. letech – vytyčuje úkol dohnat a předejít nejvyspělejší kapitalistické státy (Anglii, Německo, USA) «ekonomicky», tj. ve výrobě na jednoho obyvatele. Stalin tehdy konstatoval, že výroba surového železa, oceli a elektrické energie se v absolutní výši blíží či předstihuje nejvyšší výrobu dosaženou ve zmíněných kapitalistických zemích. Při vyšším počtu obyvatelstva SSSR to však znamenalo značné zaostávání ve výrobě na obyvatele. Z toho pak odvozoval řádové absolutní zvýšení výroby v těchto odvětvích nezbytné k tomu, aby SSSR zaujal první místo na světě ve výrobě na obyvatele a tím i v životní úrovni. Stalin byl opatrný a nevytyčoval

termín, kdy je třeba toho dosáhnout, naopak mluvil o tom, že je k tomu třeba času. Sotva lze předpokládat, že by byl chtěl tento čas počítat na desetiletí.

Válka ovšem přerušila realizaci tohoto programu, i když právě, pokud jde o surové železo a ocel, jej příliš nezdržela. Válka ale skončila před čtyřmi desetiletími. SSSR už dávno předstihl objemy výroby odvozené ze Stalinovy kalkulace (ve výrobě oceli dokonce i na jednoho obyvatele), ale vytyčený cíl – dohnat a předejít nejvyspělejší kapitalistické země ekonomicky, zůstává přesto nesplněn, což zvláště výrazně vynikne při srovnávání výše vytvořeného národního důchodu připadajícího na obyvatele, o ukazatelích charakterizujících životní úroveň obyvatelstva nemluvě.

Pochopitelně. Vysoká tempa růstu prvních dvou pětiletok (kolem 20 i více procent) se i pro sovětskou «plánovanou ekonomiku» ukázala jako výjimečná a proto dočasná, a naopak nejvyspělejší kapitalistické země vyvodily ze zkušeností krize 30. let poučení pro regulaci vlastních ekonomik, jež se za pomoci keynesovských nástrojů v poválečném čtvrtstoletí přiblížily stavu plné zaměstnanosti a do počátku 70. let zaznamenávaly vysoká tempa ekonomického růstu. Zaostávání SSSR se proto za čtyři desetiletí podstatně nezměnilo kvantitativně (ve výrobě na obyvatele měřené vytvořeným národním důchodem), navíc se však *podstatně prohloubilo kvalitativně*, když novou vědecko-technickou revoluci neuskutečnila země, jež vyhlásila revolučnost za základní prvek svého programu, ale starý «prohnilý» kapitalismus. O ekonomické vyspělosti země už velmi dávno nesvědčí výše výroby oceli, ale úroveň a postavení elektroniky.

Druhý pokus je spjat se jménem N. S. Chruščova a byl vyjádřen v programu KSSS přijatém XXII. sjezdem v říjnu 1961. Byl formulován pro dvě desetiletí. V prvním (1961-70) měl SSSR ve výrobě na obyvatele předstihnout USA a tím zabezpečit hmotný dostatek pro všechny (Chruščov v referátě o programu hovořil dokonce o nejvyšší životní úrovni lidu na světě), kolchozy a sovchozy se měly stát «vysoce produktivními a vysoce výnosnými hospodářstvími», měla být v podstatě kryta potřeba moderně vybavených bytů pro sovětské lidi, zmizet těžká fyzická práce a SSSR se měl stát zemí s nejkratším pracovním dnem (6 hodin při pětaticetihodinovém pracovním týdnu). Ve druhém desetiletí (1971-80) měla být vybudována materiálně technická základna komunismu a sovětská společnost se měla těsně přiblížit k uskutečnění zásady rozdělování podle potřeb, takže v SSSR měla být k tomuto datu «v podstatě vybudována komunistická společnost».

Když N. Chruščov předčítal na sjezdu svůj referát o programu, nešetřil nadšením nad vytyčenými perspektivami («Pohleďte, soudruzi, na ten rozmach naší investiční výstavby: musíme počítat na miliardy», nebo «Sovětský svaz zaujme v nejbližší době na mezinárodním obilním trhu takové postavení, že páni imperialisté budou mít příležitost pocítit, jak se vzdmáhá naše zemědělství», atp.).

Není jistě nutno uvádět statistiky, aby bylo zřejmé, jak to dopadlo s druhým programem dohánění a předhánění. Místo vybudovaného komunismu, ve kterém – podle definice programu z roku 1961 – «společenské bohatství bude ze všech zdrojů plynout plným proudem a kde se uskuteční veliká

zásada každý podle svých schopností, každému podle jeho potřeb», mají sovětští lidé po 25 letech k dispozici «reálný socialismus» s permanentně nedostatkovou ekonomikou, který musí ročně od «pánů imperialistů» dovážet na 20 miliónů tun obilí, aby obyvatelstvo mělo dost chleba, o vybavení průmyslovým spotřebním zbožím nemluvě. Srovnávat tu zatím nelze nejen s kapitalistickým, ale ani socialistickým Západem. I když intenzita bytové výstavby v SSSR není malá, do vyřešení bytové otázky ještě zřejmě uplyne hodně vody. A s 35hodinovým pracovním týdnem se dnes sice setkáme leckde na Západě, v SSSR se však nadále pracuje 48 hodin.

Jak vidět, s dlouhodobými programy a prognózami ekonomického a společenského rozvoje ani ve společnostech, kde stát přímo disponuje veškerým společenským bohatstvím a jeho každoročním přírůstkem, to není nijak snadné.

Nemluví o tom ostatně jenom sovětská, ale i naše československá zkušenost, v jistém smyslu bohatší, neboť od 50. let už můžeme zaznamenat *pošesté* sestavování dlouhodobých prognóz a výhledů. Širší veřejnosti nejsou sice tolik známé, neboť se našťestí nestaly základem politických programů a nebyly proto honosně vytrubovány do světa, ale přitom to zase nebyly jen nezávazné hry s čísly, ale vážně míněné úsilí plánového centra o formulaci cílů budoucího rozvoje země, jež se pak – prostřednictvím pětiletých a ročních plánů – měly realizovat. To nyní obzvlášť platí o dlouhodobém výhledu do roku 2000. Akcent, který na jeho vypracování kladou vrcholná stranická i vládní usnesení, vzbuzuje dojem, že se mu přikládá mnohem větší význam při řešení «přechodu od extenzivního k intenzivnímu vývoji», než změnám v ekonomickém mechanismu.

DALEKO OD REALITY

Bilance výsledků více než dvacetiletého dlouhodobého programování a prognózování v Československu není však o moc lepší než bilance sovětská. Ani jedna z prognóz (včetně té do r. 2000) zatím neposkytla realistický, ucelený a vyvážený program pro zodpovědné rozhodování plánového centra při utváření struktury ekonomiky, a proto ani pětileté, ani roční plány z nich až na ojedinělé nevyházely. Např., podle hodnocení čs. odborníka v oblasti prognostiky patří k hlavním nedostatkům všech dosavadních prognóz, že «...nerespektují parametry zadání na vysokou efektivnost a špičkovou technickou úroveň; nevyhází z potřeb odběratelů; subjektivně nadsazují rozvoj odvětví; nárokují vysoké investice, pracovní síly a dovozy; neupřesňují, co zvládne domácí výzkumná a výrobní základna a kolik bude třeba zahraniční kooperace atd.» (L. Holeček, Politická ekonomie 8/82).

Právě ve světle těchto zkušeností a bilancí si musíme klást otázku, zda i třetímu pokusu SSSR «dohnat a předejít», spojenému tentokrát se jménem M. Gorbačova (XXVII. sjezd KSSS jej bude zřejmě proklamovat v ohlášeném programu do roku 2000), nehrozí stejný osud. Možná, že zejména předchozí Chruščovův neúspěch bude leckdo ochoten přičíst na vrub jeho osobních vlastností, jeho snadnému podléhání emocím, diletantství, těkavosti ba fanfaronství, či jeho nepochopení role objektivních spo-

lečenských procesů. V tom je jistě Gorbačov jeho pravým protikladem. Tento rozdíl nelze bagatelizovat. Ale i Chruščov se dovolával vědy: «Řídíme se přísně vědeckými výpočty,» uváděl ve svém projevu. «A výpočty ukazují, že za dvacet let v podstatě vybudujeme komunistickou společnost.»

Tyto výpočty nedělal samozřejmě Chruščov, ale Gosplan, na který se ostatně při svých hojných citacích z těchto výpočtů odvolává. Jistě, Gosplan byl zřejmě nemálo ovlivněn Chruščovovými požadavky a přáními; zdá se však, že v tomto směru není dnes situace vrcholných sovětských plánovacích míst o mnoho jiná. Kdo zaznamenal Gorbačovovu ostrou kritiku dosavadní tvorby nadcházející pětiletky, jejíž proporce se – z hlediska procedur spojených s touto tvorbou velmi opožděně – mají od základu změnit, ten to sotva může popřít. Ostatně, ani autoři dosavadních šesti československých prognóz a dlouhodobých výhledů rozhodně nepatřili do kategorie fantasmů či fanfaronů.

Problém je mnohem hlubší a složitější. Je spojen s tím, že dlouhodobé makroekonomické plánování či prognózování podléhá četným *objektivně daným omezením*, která jeho možnosti a naděje na úspěch značně diskvalifikují. Tato omezení jsou dvojího druhu:

a) plánové centrum nikdy není s to získat *dostatečný soubor informací* nezbytný k vytvoření dostatečně spolehlivého konsistentního makroekonomického plánu na 10-15 let;

b) existující ekonomický mechanismus postrádá *dostatečně silné stimuly*, jež by zejména chování podniků orientovaly k cílům vytyčeným v dlouhodobých plánech; naopak v něm reálně působí síly, jež «pracují» proti nim.

MEZE PŘEDVÍDÁNÍ

Všimněme si nejprve první skupiny omezení a pokusme se vymezit dosažitelnost informací nezbytných pro sestavení spolehlivého dlouhodobého plánu či prognózy. Tyto informace jsou trojího druhu:

- veličiny přesně kvantifikovatelné
- veličiny nekvantifikovatelné a neodhadnutelné
- odhady s větší či menší mírou spolehlivosti.

Pokud jde o *veličiny přesně kvantifikovatelné*, je dlouhodobé plánování s to poskytnout plánujícímu centru velmi přesný obraz demografického vývoje, vyčíslit potenciální zdroje pracovních sil, ocenit věkovou strukturu obyvatelstva a jeho zdravotní stav a z toho plynoucí nároky na budoucí výdaje společnosti (sociální, zdravotní, kulturní atp.); poměrně přesně (i když už s většími tolerancemi oproti demografickým projekcím) lze kvantifikovat potenciální zdroje domácích nerostných surovin a energetických zdrojů a odhadnout ekologické důsledky jejich využívání.

Zdá se, že tím je okruh přesně a spolehlivě kvantifikovatelných veličin vyčerpán. Kvantifikace základních makroekonomických veličin a agregátů (tempo růstu, objemy investic, výrobní a nevýrobní spotřeby atp.), jejich projekcí na základě dosavadních či předpokládaných trendů neprokázaly v dosavadní prognostické praxi ani spolehlivost, ani přesnost.

Mezi veličiny *nekvantifikovatelné a předem neodhadnutelné* patří zejména závažné zvraty v mezinárodně politické situaci (např. změna vztahů socialistických zemí k Číně, události na Blízkém východě, změna ve vztazích mezi SSSR a USA atd.) či zvraty ve světové ekonomické situaci (dva ropné šoky v první polovině 70. let, prudký rozmach elektroniky atd.). Jejich vliv stoupá s mírou otevřenosti dané ekonomiky. Do této skupiny však musíme zařadit i vlivy fungování centrálně-přídělového mechanismu, které působí proti záměrům centra a jež není centrem s to do svých rozhodnutí zakalkulovat.

Třetí skupinu tvoří veličiny, jejichž spolehlivá kvantifikace je podmíněna jednak reálným vývojem faktorů druhé skupiny a jednak subjektivními vlastnostmi plánového centra, zejména jeho ambiciózností při vytyčování cílů a preferencí a stupněm poznání možností a mezi centrálně-přídělového mechanismu. Jde tedy o skupinu veličin, kde mimořádnou, ba rozhodující roli hraje *faktor náhody* a *faktor volby*. Vějíř možných variant předpokládaného budoucího vývoje se velmi rozšiřuje a hodnota jejich výpovědi pro dlouhodobá plánová rozhodnutí centra se snižuje.

Tato skupina veličin je hlavním metodologickým problémem dlouhodobého plánování. Dosavadní československá i sovětská teorie a praxe se jej snaží řešit kombinací přístupu «zdola» (dílní odvětvové či problémové prognózy a autorské studie) s přístupem «shora» (komplexní či národohospodářské prognózy), přičemž syntetizující role připadá (jako u střednědobého plánu) národohospodářským bilančním, jejichž prostřednictvím dochází k postupné aproximaci v obou směrech (od makroekonomických propočtů k dílním projekcím jednotlivých oblastí ekonomiky, i naopak od dílních koncepcí ke koncepci rozvoje celé ekonomiky).

CHYBY PŘEDEM NAPROGRAMOVANÉ

Problematickostí tohoto metodologického řešení je dána několika okolnostmi:

1) Bilanční přístup nevyklučuje, aby se i v dlouhodobém plánování neuplatňovaly negativní tendence známé z krátkodobého i střednědobého plánování (nadsazování nároků na zdroje, minimalizace očekávaných výkonů, nedostatek motivace k technickému rozvoji, nadměrný růst investiční náročnosti atp.). Dlouhodobý horizont plánu naopak otevírá větší a proto i nebezpečnější prostor pro jejich uplatnění. Bilancování sice vylučuje varianty, které znamenají «nevybilancovanost» plánu, ale nemění motivaci chování podnikové sféry. Proto snaha centra definovat a kvantifikovat veličiny této kategorie nutně podléhá tendenci označované jako «minimax», a činí tak proto na nižší úrovni efektivnosti než je obvyklé pro podnikovou sféru fungující v podmínkách více či méně konkurenčního trhu.

2) Problémem dlouhodobého plánování není nedostatek, ale naopak nadbytek námětů na cíle a preference ekonomického vývoje (např. při přípravě čs. dlouhodobého výhledu do roku 2000 vytypovaly odvětvové orgány spolu s ministerstvem pro technický rozvoj a SPK 133 směrů, jež zahrnovaly na

600 námětů vědecko-technického rozvoje). K nejobtížnějším úkolům proto patří *selekce* cílů a preferencí. Na rozdíl od regulované tržní ekonomiky, kde rozhodující kvantum selekce probíhá uvnitř podnikové sféry (a její jednotliví reprezentanti též nesou rizika s tím spojená), v centrálně-přídělovém mechanismu je tato selekce věcí plánového centra a týká se ekonomiky jako celku, včetně *rizika chybného výběru*. Zatímco v regulované tržní ekonomice je riziko chybné selekce *rozptýleno*, v centrálně-přídělovém mechanismu je *centralizováno*. Při rostoucí nejistotě v rozhodování se s prodlužováním časového horizontu plánu rizikovost dlouhodobých centrálních rozhodnutí pro společnost nebezpečně zvyšuje. Chybné rozhodnutí je s to negativně postihnout ekonomický vývoj země na leta, desetiletí, ba i natrvalo (že nejde jen o záležitost akademickou, stačí připomenout např. důsledky tzv. ocelové koncepce založené v 50. letech v ČSSR, strategii «velkého skoku» v Číně, projekt modernizace polské ekonomiky na základě dovozu západní techniky na počátku 70. let, problematickou akci na obdělávání celin v SSSR atp.).

Je nepochybné, že všem uvedeným omezením podléhají i plánovači pod vedením Michaila Gorbačova. *Rizika*, která podstupují při tvorbě plánu či prognózy do roku 2000, nejsou o nic menší, než jakým podléhali za Chruščova. Ostatně – ani rozhodování kapitalistických koncernů z nich není vyňato, jak se o tom např. přesvědčují západoevropské ocelářské podniky, které svou investiční činnost v 70. letech založily na optimistických prognózách, jež skutečný vývoj nepotvrdil.

UKAZATELÉ NOVÍ – SYSTÉM STARÝ

Další skupina objektivně daných omezení souvisí s *mechanismem fungování ekonomiky*. Zde se velké naděje spojují s tím, že po příchodu M. Gorbačova prudce akceleruje proces «zdokonalování ekonomického mechanismu». Jestliže v roce 1984 představovaly experimentující podniky 5% celkového objemu průmyslové produkce, letos je to již 12%, od 1. ledna 1986 to bude více než polovina a 1. ledna 1987 bude přechod na nové podmínky hospodaření v průmyslu ukončen, zatímco ve stavebnictví a v zemědělství se bude ještě dále experimentovat.

Uvědomme si však, co je podstatou těchto experimentů. Ty ani v nejmenším nepřekračují hranice «ukazatelového mechanismu», ve kterém je tvorba podnikového důchodu (a tedy i mzdy) i nadále vázána na plnění ukazatelů centrálního plánu rozepsaného na podniky. Rozdíl je jen v tom, že zprofanovaný ukazatel hrubé výroby byl nahrazen ukazateli jinými, přičemž «hmotná zainteresovanost» se nemá vztahovat k ukazatelům ročního, ale pětiletého plánu. To je ostatně i princip našeho «Souboru opatření», který se uplatňuje už od roku 1981.

Kdo sleduje v sovětském tisku bilance dosavadních výsledků experimentujících podniků a zkušenosti s realizací československého «Souboru opatření» třeba jen na stránkách Hospodářských novin, dávno musel zaznamenat, že se vzácně shodují v těchto bodech:

Za úspěch mohou označit pouze určitý kvantitativní růst výroby a pokles materiálových nákladů.

Realistická interpretace těchto skutečností však bude spíše než o úspěchu hovořit o tom, že noví ukazatelé typu «čistá výroba» stejně jako dřívější «hrubá výroba» stimulují chování podniků převážně na kvantitativní růst, nevyžadují však k tomu – na rozdíl od starého ukazatele – «naplňování» plánových ukazatelů preferováním materiálů náročného sortimentu, a umělé nafukování výkonů zvyšováním materiálových nákladů. Potvrzuje to i fakt, že výraznější pokles materiálůvých nákladů lze v ČSSR zaznamenat jen v prvních dvou letech uplatňování «Souboru», kdy se podniky přeorientovaly na nové ukazatele, od roku 1983 však tento «úspěch» uhasíná. Těžko zde mluvit o opravdové stimulaci efektivnosti, to jenom jeden druh substitucí při naplňování ukazatelů byl nahrazen jiným druhem.

Důchody podniků rostou mnohem rychleji než jejich výrobní výkony. Příklad sovětský z běloruského lehkého průmyslu: za 9 letošních měsíců experimentu objem celkově realizovaných výkonů odvětví vzrostl o 3,5%, úhrné příjmy pracovníků však o 8,1%! Příklad československý: důchody podniků a především mzdy rostly o tolik rychleji než předpokládal plán (např. v roce 1984 stanovil státní plán růst průměrné měsíční mzdy 0,2%, ta však ve skutečnosti vzrostla o 1,7%, tedy více než osmkrát rychleji, ač se přitom výroba držela plánovaných předpokladů), že vyděšené centrum si pospíšilo se zpevněním normativů «hmotné zainteresovanosti» pro rok 1985 bez ohledu na své záruky jejich dlouhodobé platnosti. Za celou pětiletku byly tak normativy «hmotné zainteresovanosti» vázány prakticky jen na ukazatele ročního a nikoli pětiletého plánu. Podniky ovšem do budoucna vyvodí příslušné závěry o ceně záruk, které jim centrum dává pro případ jejich iniciativního jednání při «odhalování rezerv». I centrum ovšem cítí trapnost situace, do které se dostalo – čtème jen «vysvětlení» pracovníka sekretariátu Vládního výboru pro otázky plánovitého řízení národního hospodářství (HN 35/85): «Vznikla tudíž situace, kdy bylo dosahováno vyšších úspor materiálu vlivem hmotné stimulace Souboru opatření – což bylo jeho záměrem, a toto jsme chtěli – a kdy současně byly vytvářeny vyšší nároky na mzdové prostředky podnikové sféry – což jsme sice chtěli, ale nikoliv v rozsahu odporujícím předpokladům sedmého pětiletého plánu».

A realistická interpretace těchto skutečností? Podniky se velmi rychle, doslova ze dne na den, přeorientovaly, opustily staré formy substituce při naplňování starých ukazatelů a přešly k novým substitucím, které jim umožňují maximalizovat podnikový důchod (tj. především mzdy, ale i jiné podnikové fondy) při minimalizaci svých výkonů podle nových ukazatelů, a tak znovu vítězit ve své «hře o parametry», kterou v tomto ekonomickém mechanismu s centrem neustále hrají. *Ukazatelé jsou noví, ale mechanismy staré.*

«Nej slabším článkem experimentu jsou otázky urychleného zavádění výsledků vědy a techniky do výroby,» konstatuje – pokud jde o sovětskou zkušenost – jedno z jejich hodnocení (viz HN 28/85) a dodává, že «se prakticky nic nezměnilo na metodikách plánování vědecko-technického rozvoje». Nejiná je ovšem zkušenost československá. Citujeme opět z dvoustránkového hodnocení již zmí-

něného pracovníka sekretariátu Vládního výboru, kterému lze – vzhledem k postavení autora – přisuzovat značnou dávku ocenění oficiálního: «Nedošlo k výraznějšímu urychlení a lepšímu využívání výsledků vědecko-technického pokroku i k potřebnému zvyšování efektivnosti exportu...».

POUČÍ SE GORBAČOV?

Tak tedy *reálně pracuje* mechanismus fungování ekonomiky, který má – alespoň pro nejbližší pětiletku – k dispozici Gorbačov pro svůj program «dohánění a předhánění», pro přeměňování evoluce ve vědeckotechnickém rozvoji v revoluci.

Pro nás v ČSSR to ovšem nejsou žádné nové zkušenosti. Stejný ekonomický mechanismus byl u nás vyzkoušen už *koncem let padesátých* v průběhu první ekonomické reformy. A *poznatky byly přesně takové jako ty dnešní*, ať naše či sovětské. Cožpak o nich ti, kdo řídí naši ekonomiku, nevědí? Nebo na ně zapomněli? Nebo o nich vědět nechtějí? Ať tak či onak, faktem zůstává, že program vlády pro další vývoj «Souboru opatření» z nich pro období osmé pětiletky, tedy do roku 1990, žádné podstatné závěry nevyvozuje.

Gorbačovovi bychom ovšem takové otázky nemohli klást, neboť ani sovětské ekonomové naši zkušenost nezaznamenali. SSSR tyto zkušenosti z vlastní praxe teprve získává a bude zřejmě třeba ještě alespoň 2-3 let, než se stanou plně zřetelnými (vždyť teprve od roku 1987 bude podle zásad experimentu pracovat celý sovětský průmysl).

Můžeme však klást jinou otázku: Bude Gorbačov, který již nejednou prokázal smysl pro reálně kritický pohled na skutečnost a nezbytnou pružnost k změnám, budou on a «jeho tým» schopni reagovat stejně i v tomto případě? V ČSSR vedla zkušenost s obdobným experimentem na přelomu 50. a 60. let *k úplnému rozchodu s ukazatelovým mechanismem a k pokusu* (bohužel v roce 1968 příliš brzo násilně přerušnému) *o aplikaci plánovitě regulovaného nekapitalistického peněžně-tržního mechanismu* (2. čs. ekonomická reforma), který měl vytvořit podmínky pro tak zásadní změny v chování socialistických podniků, jež by je přinutily k reálné konkurenci s podniky kapitalistickými, k reálnému dohánění a předhánění především cestou rychlého vědecko-technického rozvoje.

Lze očekávat, že bude M. Gorbačov jednat podobně? I když vezmeme v úvahu všechny jeho kladné vlastnosti jako člověka i politika (a zatím se zdá, že jich není málo), přece jen není důvod k přílišnému optimismu. Sám Gorbačov není odborník ekonom, bude tedy plně odkázán na soud odborných týmů z oblasti teorie i praxe. Najdou se však v SSSR ekonomové, kteří by byli schopni a *měli i odvahu* učinit tak dalekosáhlý krok v pojetí ekonomického mechanismu socialismu? Nejsou již předsudky, že peněžně-tržní mechanismus je produktem kapitalismu a pro socialismus se nehodí, zakořeněny tak hluboko, že ani nejchytřejší hlavy mezi sovětskými ekonomy je nejsou s to překonat?

V diskusi, která v SSSR probíhá, můžeme sice zaznamenat některé nadějně hlasy, jež už nyní upozorňují, že experimenty nejdou dost daleko a problematiku sovětského ekonomického mechanismu

neřeší (např. ekonom Vasilij Seljunin), anebo se dožadují legalizace melouchářství ve službách (Izvestija). Vzpomeňme však, že podobné diskuse se rozvinuly i za N. Chruščova (Libermann, Lisičkin), netrvalo to však dlouho.

A potom – Michail Gorbačov je především politik stojící v čele supervelmoci, což jistě dodává pohledu na skutečnost zvláštní, specifický a přitom zřejmě rozhodující zorný úhel a při hodnocení věcí vede k jejich zařazování podle jisté hierarchie. Je možné, ba velmi pravděpodobné, že právě pod tímto zorným úhlem se mohou radikálnější závěry ze zkušeností s experimentem jevit jako problematické či vůbec nepřijatelné. Nebot' plánovitě regulovaný peněžně-tržní mechanismus podstatně redukuje právo centra přímo disponovat se společenským bohatstvím a zejména s jeho přírůstkem (národním důchodem), když je omezuje na zákonnou úpravu obecných podmínek podnikání a přímou dispozici daňovým výnosem v rámci státního rozpočtu a ma-

kroekonomického plánu, kdežto ostatní regulaci ponechává nástrojům nepřímým, zejména monetární a fiskální politice. Ty sice, při dovedné manipulaci, mohou tuto regulační roli plnit mnohem efektivněji než administrativní příkazy a směrnice (včetně ukazatelového plánu), kladou však na kvalifikaci centra neskonalé větší nároky, než více méně jednoduché vydávání příkazů a směrnic.

A tak je zřejmé, že na definitivní zodpovědění položených otázek si musíme ještě alespoň 2-3 roky počkat. Pak už bude patrně dostatečně zřejmé, zda s magickým rokem 2000 lze spojovat nějaké naděje na podstatné změny existujícího socialismu závislé na uvedených činitelích vývoje. Jsou ovšem i jiné faktory vnitřní a vnější, ale o jejich roli v tomto období si dnes sotvakdo může troufnout cokoli předvídat.

Září 1985

Domácí škádlení a ruský experiment

Soudruzi Fojtík a Štrougal se škádlí. Jan Fojtík se rozešel začátkem roku na jakési ideologické sešlosti proti «pragmatismu» a «pragmatistům». Fojtík, který si určitě nepřečtl jedinou knížku klasiků tohoto filosofického směru, rozumí «pragmatismem» zřejmě každou v zásadě zdravou snahu řídit se zkušeností odvozenou z praxe a nikoli dogmaty. Doktor Štrougal vztáhl Fojtíkovy výtky na sebe a na své okolí a prudce se proti nim ohradil ve svém projevu k 40. výročí Košického vládního programu. (Vida, k čemu jsou výročí dobrá!) Podobné strašení «pragmatismem» je prý nevhodné v okamžiku, kdy bude nutno «přehodnotit některé naše dnešní názory a koncepce tak hluboce, že si to ani sami zatím nedovedeme představit». To bylo krátce po nečekaném nástupu Gorbačova.

Pak se ale 21. června objevila v moskevské Pravdě polooficiální stat' «Hlavní faktor světového revolučního procesu», jež působila jako pravá sprcha na reformní očekávání. Zcela nepokrytě tam byla mj. napadena maďarská (a čínská) reforma těmito slovy: «Někteří vědci se přimlouvají za oslabení nástrojů regulování ekonomického rozvoje, především centralizovaného plánování, za zavádění tržní konkurence a za zvýšení podílu soukromého sektoru. Podobné «experimenty» nepřihlížejí k tomu hlavnímu, totiž že rozšíření soukromého sektoru může mít vážné hospodářské, sociální a ideologické důsledky.»

Jinými slovy, pojmy jako je trh, tržní mechanismus, konkurence atp., se opět dostaly na index. Tedy žádné převratné přehodnocování. To povzbudilo Jana Fojtíka, aby se na dalším setkání svých ideologů u příležitosti 100. výročí deníku «Rovnost» ke svému sporu se Štrougalem vrátil. Realismus dle Fojtíka neznamena nějaké hledání metodou zkoušky. Realismus znamená uskutečňovat to, co je v dané chvíli zákonité a nevyhnutelné. A co je v dané chvíli nevyhnutelné a potřebné, to ti nepoví žádné zkoumání a ohledávání skutečnosti, ale doktrína, marxi-

smus-leninismus. Stojí za to Fojtíka citovat: «Požadavek realismu nemá nic společného s žádnou formou pragmatismu, který «tvořivý přístup» vidí v holém experimentování podle zásady: zkusme to, uvidíme, co to udělá.»

Inu, kdyby se Fojtíkovými radami řídili Pasteur nebo Fleming, mnozí ideologové by se ani nedožili svých nejlepších projevů: zemřeli by v rozpuku sil na otravu krve nebo na vzteklinu.

* * *

Mezitím nás Rudé právo seznámilo 14. srpna tr. s hlavními zásadami nové soustavy řízení národního hospodářství SSSR, jak ji nazval v průvodním článku komentátor APN. Nová soustava však nesleduje tržní mechanismy, které prý doporučovali «západní sovětologové» – spěchá dodat tentýž komentátor. Od předchozího mechanismu, čteme dále v průvodním článku, se ten nový bude lišit tím, že direktivní zásahy ministerstev «shora» do praktické činnosti sdružení a podniků budou omezeny na minimum. Rozšíří se naopak práva, samostatnost a současně i odpovědnost podniků. Soustava vychází z hospodářských experimentů, které se uskutečnily v poslední době.

Infomace Rudého práva je výtahem z usnesení ÚV KSSS a Rady ministrů SSSR z 12. července 1985. Je to výtah zkreslující, protože jsou z něho vyškrtány důležité podrobnosti, ale přece jen poskytuje jistý obraz. Dává ten obraz za pravdu Fojtíkům (kteří by nejradši neměnili nic) nebo Štrougalům (kteří by rádi uplatnili trochu baťovsko-slušovické podnikavosti), anebo mají pravdu naši neoficiální ekonomové, kteří upozorňují na to, že sovětská nová soustava právě není nová, ale je některými prvky opakováním naší Rozsypalovy poloreformy z roku 1959, jež nepřežila ani jednu pětiletku?

Přestože jsme si opatřili originální text usnesení z 12.7.85, troufneme si v tomto ohledu jen na předběžné poznámky.

Dá tato soustava podnikům větší pravomoc? Podle jedněch opatření určitě. Podle jiných direktivnost možná utuží. V bodě 3. se například praví: «Výroba prototypů a zavedení sériové výroby základních druhů nové techniky budou zahrnovány do plánu výroby zboží v naturálním vyjádření.»

Už při prvním čtení je též zřejmé, že tato soustava se nehodlá spoléhat na plánovitě regulovaný tržní mechanismus (viz někdejší náš a dnešní maďarský pokus), ale snaží se vliv soutěživého trhu na podniky nahradit složitým systémem odměn a pokut, které mají podniky donutit vyrábět zboží kvalitní a konkurence schopné, jakož i jinak respektovat zájmy zákazníka.

Například: Podle ustanovení č. 22, když odběratel obdrží vadné zařízení, bude oprava závady hrazena dodávajícím podnikem (což je v garanční lhůtě samozřejmé), ale peníze budou na to čerpány z pobídkového fondu dodavatelského kolektivu. V případě, že podnik dodá nekvalitní zboží, které mu odběratel vrátí, sníží se odvody do pobídkového fondu dodavatele až o 5 procent za každé procento vrácené produkce z celkového objemu výroby. Ustanovení však poznamenává, že víc než o 20 procent se tím pobídkový fond zkrátit nesmí. (To by totiž u dodavatelů nebrali vůbec žádné prémie a bůhví, co by z toho povstalo.)

Nejzajímavější je, jak si nová soustava představuje, že probudí v kapitánech průmyslu zájem o výrobu zboží světové úrovně. V ustanovení č. 6 se k tomu praví: «Pro výrobky výrobně-technického určení (to je dost neurčitá definice) odpovídající nejvyšší jakostní třídě (tuto třídu budou určovat nadpodnikové atestační komise podle světových parametrů) bude v zá-

vislosti na jejich ekonomické efektivnosti stanovena přírážka k velkoobchodní ceně ve výši 30%. Tato přírážka bude zachována, uzná-li komise 1. jakost výrobku i při další atestaci.

A naopak: když atestační komise výrobek nezařadí do 1. třídy, bude uložena podniku srážka – v 1. roce bude činit 5 procent z velkoobchodní ceny, v 2. roce 10, v 3. roce 15%. Když ani při další atestaci výrobek neobstojí, musí být to dvou let stažen z výroby – po ona 2 leta bude srážka dokonce třicetiprocentní! Srážky se budou hradit až ze 70% z pobídkového fondu a odvádět se budou do příjmové části příslušného rozpočtu. Daný výrobek se však bude plánovat a realizovat za ceny bez srážek. Opět je tu pojistka: pobídkový fond se smí na vrub srážek zmenšit nejvíce o 20%.

Já vím, člověku se námitky jen hrnou: A jak to bude, když atestační komise dá výrobku visačku 1. jakosti – a výrobek přitom vůbec neobstojí, protože budou chybět servis a náhradní díly? Podnik a jeho kapitáni však přesto budou «v balíku». Nebo bude výrobek sice světových parametrů, ale drahý, a proto konkurence neschopný. Nebo: atestační komise jsou jen lidé, ovlivnitelní lidé. Co když někdo politicky mocný přijde za předsedou komise: Podívej se, Jesti-me Trofimoviči, to nám přece nemůžeš udělat, kvůli takové prkotině, vždyť i my bychom Ti mohli být užiteční! Atd. Nebude nakonec trh objektivnějším soudcem než tato křehká porota?

Ale nebudme přece jako ten Fojtík, který má pravdu předem zpachtovanou a nepotřebuje už nic nového poznat a zkoušet. Sověti si bezpochyby novou soustavu vyzkoušejí – a pak již uvidí, co to udělá.

V každém případě, džin reformy, jednou puštěný z láhve, se už nerad do ní poslušně vrací.

B.

RUDOLF ZUKAL

O EMIGRACI Z ČESKOSLOVENSKA

Ve strojopise se nedávno objevila pozoruhodná studie bývalého prorektora Vysoké školy ekonomické v Praze doc. ing. R. Zukala, CSc., který se nyní žije jako bagrista. Studie, nadepsaná «Osudy české inteligence, zejména ekonomické», je částí širší úvahy, zabývající se vztahem politiky a ideologie k ekonomice. Autor se v ní pokusil charakterisovat a částečně též kvalifikovat škody, které čs. společnosti způsobil a dále působí politicky a ideologicky motivovaný vztah k inteligenci v poválečném období, zejména pak po roce 1968. Přes vysoký stupeň utajených údajů o této oblasti se autorovi podařilo shromáždit pozoruhodná fakta, která i na základě oficiálně zveřejněných dat dokládají, jak otřesných rozměrů, dnes již srovnatelných se škodami způsobenými nacistickou okupací, tyto škody dosahují.

K nejpozoruhodnějším částem studie patří kapitola o emigraci.

Kapitalistické Československo patřilo k hospodářsky nejvyspělejším zemím světa. Naše země

měla nejen vysoce kvalifikovanou dělnickou třídu, ale i inteligenci na světové úrovni. Československé výrobky měly na mezinárodních trzích své dobré jméno a zvuk. Organizace některých československých podniků sloužila za vzor i v zahraničí (Baťa, Škoda, ČKD a další).

Za okupace se nacisté zaměřili vedle drancování bohatství země hlavně na oslabení vzdělanosti českého národa. Byli si dobře vědomi, jak mohou Čechům nejvíce uškodit. Vedle zavření českých vysokých škol (později i středních), fyzicky likvidovali zejména inteligenci, která se aktivně zúčastnila odboje. To byla první velká rána české vzdělanosti v novodobých dějinách.

Po únorových událostech roku 1948 odešly tisíce lidí do emigrace, převážná část odborníci. Ideolog může namítnout, že šlo o lidi nepřátelské socialismu. To může být z určitého hlediska pravda, ale nesporné je, že česká společnost tím utrpěla značné škody, neboť mnoho tehdejších emigrantů představovalo špičky české kultury a vzdělanosti.

Sotvaže jsme překonali ztráty vzniklé emigrací roku 1948, přišel rok 1968 a znovu desetitisíce lidí opustilo tuto zemi. Na rozdíl od roku 1940 byla velká část této emigrace přesvědčena o přednostech socialismu jako společenského systému. Jejich názory se lišily pouze v metodách a formách jeho realizace a uskutečňování. Opustili tuto zemi v obavách z diskriminace, represí a ztratili víru ve vybudování socialismu. Šlo opět z převážné části o vysoce kvalifikované lidi. Opět vznikly obrovské škody pro národní hospodářství.

Emigrační odliv stále trvá. Každoročně další tisíce lidí zůstávají dobrovolně v emigraci přesto, že je v kapitalistických státech hospodářská deprese. Jedná se opět o kvalifikované lidi v nejproduktivnějším věku. To všechno byl a je takový únik kvalifikované síly, že to musí být v národním hospodářství znát.

Tisíce lidí emigrujících do zahraničí opustily tento stát, který na jejich vzdělání a kvalifikaci vynaložil často nemalé prostředky a nemůže jejich znalostí využívat.

Při svých úvahách jsem se pokoušel tento negativní jev nedávné minulosti i přítomnosti alespoň z hlediska kvantitativního posoudit. Na můj telefonický dotaz na statistickém úřadě o počtu, věkové a kvalifikační struktuře naší emigrace mi bylo sděleno, že tyto údaje nejsou určeny pro veřejnost.

Vzal jsem si na pomoc opět dlouhou řadu našich statistických ročenek, kde je každoročně publikován roční střední stav obyvatelstva, jak v ČSSR, tak v ČSR a SSR. Dále je tu zveřejněn roční počet živě narozených a zemřelých osob ve všech třech státních útvarech a z toho vyplývající *roční přirozený přírůstek obyvatelstva* (rozdíl mezi narozenými a zemřelými). Je tu rovněž publikováno roční *saldo zahraničního stěhování* a stěhování mezi oběma republikami. Po podrobnějším zkoumání jsem zjistil, že přirozený přírůstek obyvatel (narození minus zemřelí, minus vystěhovalí, plus přistěhovalí ze zahraničí) *neodpovídá* skutečnému přírůstku obyvatel

(rozdílu v průměrném počtu obyvatel na daný a následující rok). *Skutečný přírůstek obyvatel je obvykle menší než přirozený přírůstek obyvatel.* Zvláště markantní to bylo za rok 1969, kdy přes přirozený přírůstek 61.658 obyvatel došlo k absolutnímu poklesu obyvatelstva o minus 81.852 proti roku 1968. Z toho jsem logicky usoudil, že tento rozdíl je do značné míry způsoben odchodem do zahraničí, čili emigrací.

Upozorňuji, že *uvedená čísla nutno brát jako tendenci.* Nejsou-li k dispozici přesné údaje, musí nám posloužit k informaci čísla vypočtená, která vždy nemusí odpovídat skutečnosti v daném časovém období. Ovšem v delší časové řadě se tyto nesrovnalosti vyrovnávají. V některých letech je totiž skutečný přírůstek obyvatel o něco vyšší než přirozený. Tento rozdíl je pravděpodobně způsoben časovým rozdílem výpočtu jednotlivých údajů, možná i metodikou. Než je člověk prohlášen za emigranta, uplyne od jeho emigrace značná doba, ve které s ním probíhá soudní řízení pro nezákonné opuštění republiky.

Začal jsem sledovat tento jev od roku 1964, kdy u nás začalo docházet k uvolnění společenského ovzduší a ekonomická reforma dělala své první nasmělé krůčky.

Za sledované období od roku 1964 do roku 1983 vyhlížela situace ve vývoji počtu obyvatelstva takto: V roce 1964 měla ČSSR 14,057.968 a v roce 1983 již 15,415.117 obyvatel. To znamená, že skutečný přírůstek činil 1,357,149 obyvatel. V témže období se narodilo 4,761.337 a zemřelo 3,118.783 obyvatel, takže přirozený přírůstek činil 1,642.548 obyvatel. Ve sledovaném časovém úseku se však odstěhovalo 50,761 lidí legálně do zahraničí, čímž přirozený přírůstek se snížil na 1,591.787 lidí. *Skutečný přírůstek byl však nižší o minus 234.838 jedinců.* Z tohoto srovnání tedy logicky vyplývá, že tito lidé pravděpodobně emigrovali do zahraničí.

V jednotlivých našich státních útvarech vyhlížela situace za roky 1964-1983 takto:

1964-1983

státní útvar	skutečný přírůstek	celkový přirozený přírůstek	stěhování mezi republikami	«emigrace»	% celkového počtu obyvatel r. 1983
ČSSR	1,357.149	1,591.787	-	-234.638	1,52 %
ČSR	594.410	699.139	+84.210	-188.939	1,83 %
SSR	762.739	892.648	-84.210	- 45,699	0,90 %

Vysvětlivky k tabulce:

Skutečný přírůstek obyvatelstva je rozdíl v počtu obyvatel za sledované období.

Celkový přírůstek obyvatel se rovná narození minus zemřelí plus přistěhovalí minus vystěhovalí.

Stěhování obyvatel mezi republikami zachycuje pohyb stěhování mezi našimi státními útvary.

«Emigrace» – vypočtený rozdíl mezi skutečným přírůstkem obyvatel minus přirozený přírůstek obyvatel.

U národních republik ± stěhování obyvatel mezi těmito útvary.

Poslední sloupek ukazuje procentní podíl «emigrace» na celkovém počtu obyvatel daného státního útvaru roku 1983.

Pokusím se o podrobnější pohled na dvě položky, a to na zahraniční stěhování a na rozdíl mezi skutečným a přirozeným přírůstkem obyvatelstva, neboli zřejmě «emigraci».

Ve statistické ročence u tabulky 4-37 «zahraniční stěhování» je poznámka «od 11.7.1954 i stěhování cizích státních příslušníků». Údaje jsou uvedeny pouze v saldu, čili jde o rozdíl mezi přistěhováním a vystěhováním. Celkově je tato položka za ČSSR pasivní, a to minus 50.761 občanů. Je těžké stanovit, o jaké občany se jedná, a které důvody vedly k přistěhování nebo vystěhování z naší země. Mohou to být jednak cizí státní příslušníci, jak je uvedeno v poznámce statistické ročenky, jednak to mohou být občané cizí národnosti, kteří se vystěhovávají ke svým příbuzným do zahraničí (např. Němci z ČSR a Maďaři na Slovensku). Může jít rovněž o sňatky s cizím státním příslušníkem a následující vystěhování do zahraničí. Konečně to mohou být i Češi a Slováci, kteří požádali o vystěhování do zahraničí a to jim bylo povoleno.

U přistěhovalců se může jednat např. o krajany

z USA, kteří se na stáří vracejí do vlasti (zejména Slováci) apod.

U obou našich národních republik jde v této oblasti o diametrálně odlišný jev. ČSR má celkově pasivní saldo, a to minus 55.623 lidí, zatímco SSR má aktivní + 4.862 osob. U ČSR je možno po roce 1977 pozorovat značné zvýšení zahraničního vystěhování, zřejmě jde v malé míře též o signatáře Charty 77, jimž bylo vystěhování povoleno.

Stěhování obyvatel ze Slovenska do Čech je ve všech letech vyšší než stěhování z Čech na Slovensko. Možná, že jde částečně o Slováky, kteří zastupují Slovensko ve federálních centrálních úřadech.

Z hlediska emigrace jsou zajímavé výjimečné následující roky, kdy došlo ve značném rozsahu k útěku našich spoluobčanů do zahraničí.

Vysvětlivky stejně jako u předcházející tabulky. Jde vždy o srovnání s předcházejícím rokem.

státní útvar	skutečný přírůstek	celkový přirozený přírůstek	stěhování mezi republikami	«emigrace»
1969				
ČSSR	-81.852	+56.537	-	-138.389
ČSR	-91.538	+17.109	+3.446	-112.093
SSR	+ 9,686	+39.428	-3.446	-26.296
1979				
ČSSR	+74.411	+95.314	-	-20.903
ČSR	+30.303	+42.897	+3.760	-16.354
SSR	+44.108	+52.417	-3.760	-4.459
1980				
ČSSR	+9.117	+61.512	-	-52.395
ČSR	-23.584	+16.988	+3.132	-43.704
SSR	+32.701	+44.524	-3.132	-8.691

Rok 1969 nepotřebuje zvláštního komentáře. V tomto období desetitisíce lidí opustilo svoji vlast z obav před budoucím politickým a hospodářským vývojem, jež byly způsobeny vstupem cizích vojsk. Celková vypočtená výše «emigrace» činila 138.389 lidí, což představovalo 0,96% veškerého obyvatelstva roku 1969. V českých zemích výše «emigrace» přesáhla 1%, (přesně 1,13%), což prakticky znamenalo, že každý stý Čech opustil svoji vlast. Snad jen po Bílé hoře dosáhla emigrace českého národa takových rozměrů. Přitom šlo převážně o lidi v produktivním věku, kvalifikované, často nenahraditelné odborníky.

U Slovenska byla «emigrace» v tomto roce podstatně menší a činila 26.296 lidí a na celkovém obyvatelstvu Slovenska roku 1969 představovala «pouze» 0,58%.

Rok 1979 a 1980 potřebuje vysvětlující poznámku. Bylo to období «naftové krize», kdy rumunské úřady odmítly poskytovat našim turistům nacházejícím se v té době na dovolené v Bulharsku a pro-

jíždějícím Rumunskem benzin za lei. Žádali platbu za poskytnuté pohonné prostředky v tvrdých valutách. Proto byla našim turistům výjimečně povolena průjezdní trasa přes Jugoslávii. Toho okamžitě využily tisíce našich turistů a při průjezdu Jugoslávií požádaly na rakouských a italských hranicích o politický asyl. Že se nejednalo o zanedbatelný počet, to ukazují uvedené tabulky z těchto let.

Vzhledem k tomu, že tato situace trvala několik týdnů, mnozí se vrátili domů, prodali zde své cenné věci a znovu odjeli do Bulharska přes Jugoslávii s úmyslem emigrovat.

U ČSR došlo dokonce v roce 1980 opět k absolutnímu poklesu obyvatel (v krátké době již podruhé), a to o minus 23.584 proti předcházejícímu roku. Aby se tomu zabránilo, byly čs. úřady nuceny vydat zvláštní pasy (šedivé barvy), které platily pouze pro Jugoslávii. Turista jedoucí do Jugoslávie musel odevzdat svůj normální pas (zelené barvy) a musel si zažádat o pas platný pouze pro Jugoslávii. Od roku 1985 jsou šedivé pasy opět zrušeny.

Rovněž je zajímavé srovnání vypočtené «emigrace» mezi ČSR a SSR. Za sledované období «emigrovalo» z ČSR podle uvedených výpočtů celkem 214.792 osob, ale během téže doby se vrátilo 25.853 lidí, což představovalo 12% celkové «české emigrace». Konečné saldo představovalo úbytek 188.939 obyvatel Čech a Moravy. U ČSR můžeme sledovat velké emigrační vlny v letech 1969, 1979, 1980, zatímco v letech následujících po těchto vlnách je možno pozorovat některé návraty.

Vraceli se zřejmě lidé, kteří v těchto letech využili naskytnuvší se možnosti emigrace, ale nebyli na pobyt v cizině materiálně ani psychicky připraveni. Rovněž možnost beztrestného návratu v důsledku amnestie zde zřejmě hrála určitou roli, zejména v roce 1973, kdy se vrátilo do ČSR 13.314 lidí. Je to však stejně úděsné, když si uvědomíme, že během sledovaných let každý padesátý obyvatel odešel dobrovolně do emigrace. Tato čísla ukazují jistě něco závažného o spokojenosti našich obyvatel a jsou v příkrém rozporu s oficiální propagandou.

Tuto skutečnou národní tragédii vystihl dobře ve svém fejetonu «O odchodu do světa» Milan Šimečka.

«Cítím však, že existuje naprosto primitivní a rozhodující měřítko pro kvalitu země, ve kterých žijeme. Dobré země jsou ty, kam se uchylují lidé ze strachu, z bídy nebo zoufalství, a špatné země jsou ty, odkud se s těchto důvodů utíkají. Musí to být velmi sváteční pocit, když má člověk vlast, kam se uchylují lidé do azylu. Jako třeba ti Rakušáci tady za rohem. Mám proto na ně závistivý vztek, že mají takovou zemi. A to kdyby nebyli lepší o nic než my, spíše horší, habsburkové jacísi. A lítost se mě chytá, když pomyslím, že po celou mou dospělost se z mé země utíkají, přes dráty nebo s Čedokem...»

Ale marná sláva, nemůže být moc dobrá taková země, ze které se utíkají a nejenom odchází do světa. Už by to jednou mělo dojít těm nahore.»

U SSR je «emigrace» podstatně menší. Během sledovaného období «emigrovalo» celkem 56.009 osob a vrátilo se 10.310 lidí, což představuje konečné saldo minus 45.699.

Rovněž podíl «emigrace» na celkovém počtu obyvatel je rozdílný. Česká emigrace činila za sledované období 1,83% obyvatel historických zemí, zatímco «emigrace» slovenská dosáhla za totéž období 0,90% počtu obyvatel Slovenska téhož roku.

Je to tím zajímavější, že v zahraničí bylo mnohem více Slováků, kteří se vystěhovali ze své vlasti již v době Rakousko-Uherska a první republiky a mají v cizině své existenční postavení. Mohli tak poskytnout svým nově přibylým krajanům a příbuzným materiální pomoc a tak jim ulehčit jejich první pobyt v zahraničí.

Přesto Slováci emigrovali po druhé světové válce v mnohem menší míře než Češi. Vzhledem k počtu obyvatel v polovičním rozsahu. Zřejmě se jich normalizační politika nedotkla tak důkladně a důsledně, jako obyvatelstva českých zemí. Nehledají proto v tak velké míře možnosti emigrace. Ovšem v po-

sledních letech nabývá i na Slovensku emigrace na rozsahu. Jde zřejmě o nespokojenou mladou generaci.

Znovu upozorňuji, že všechny zde uvedené údaje jsou vypočteny ze statistických ročenek a nemusí odpovídat skutečné realitě. Ale bezpochyby zachycují celkovou tendenci, tak jak ji každoročně poznáváme zejména po zahraničních dovolených ve svém okolí.

Podobné problémy jako má ČSSR mají i ostatní socialistické státy. Viz maďarskou emigraci v roce 1956 nebo současné emigrační problémy Polska.

Podle bonnských pramenů se v letech 1949 až 1961 (otevřené hranice v Berlíně) vystěhovalo nebo uprchlo z NDR do NSR 2,686.942 východoněmeckých státních občanů.

V letech 1961-1983 (po stavbě zdi) emigrovalo na Západ 465.197 příslušníků NDR. Za první měsíce roku 1984, kdy NDR uvolnila poněkud styky s NSR, emigrovalo na 25.000 východoněmeckých občanů. (Viz též asi 150 státních příslušníků NDR na západoněmeckém velvyslanectví v Praze ke konci roku 1984.) Důsledek toho je, že se počet obyvatel NDR rok od roku snižuje.

V roce 1948 měla NDR 19,066.000 a NSR 45,287.000 obyvatel. V roce 1981 měla NDR 16,736.000 a NSR 61,666.000 obyvatel. (Údaje za rok 1948 převzaty z publikace Ukazatelé hospodářského vývoje v zahraničí a za rok 1981 z World Bank Atlas 1983). Zde nejde jen o touhu jít za vyšší životní úroveň, ale o nespokojenost s celkovým společenským ovzduším.

České země k tomuto neradostnému cíli spějí mílovými kroky. V roce 1969 došlo k absolutnímu poklesu obyvatelstva o minus 91.538 a v roce 1980 o minus 23.584 lidí. Porodnost neustále v posledních letech klesá, a tak v roce 1981 přibýlo v českých zemích jen 11.914 nových obyvatel, v roce 1982 dokonce jen 9.307.

Stálo by to za sociologickou studii, která by vytypovala důvody, proč tolik našich lidí riskuje a nezákonně opouští svoji zemi, bez ohledu na tresty, jež při nezdaru následují.

Dříve se emigrovalo především z bídy. V současnosti část mladých emigruje pravděpodobně z nerozvážnosti, z touhy po dobrodružství a cestování. Někteří z mladých však mají «dědičný hřích», nemohou proto u nás studovat, a proto hledají touto cestou možnosti své realizace. Někteří emigrují tak čini i z politických důvodů, protože nesouhlasí se současným politickým vedením našeho státu.

Ale stále větší procento emigrantů, zejména mladých a kvalifikovaných emigruje nikoliv z vysloveně politických důvodů, neboť jsou velmi laxní k politice. Odcházejí za vidinou většího blahobytu, možnosti cestování po cizích zemích, možností větších informací a pod. Vidí rovněž celkovou bezperspektivnost této společnosti a prohlubující se zaostávání za vyspělými kapitalistickými státy v oblasti ekonomiky, techniky a dalších.

Je všeobecně známo, že nenaplněná přání mají obvykle mnohem větší váhu a delší život než ta, jež jsou již splněna. Proto jsou mezi mládeží stále silnější sklony k emigraci. Značná část mladé inteligence odchází rovněž proto, že celkové ovzduší u nás musí nutně jít myslícímu člověku na nervy.

Významným důvodem u části emigrace mládeže je i obava z politické a morální schizofrenie, již jsou v našich školách infikovány děti a mládež.

Rozčiluje je mimo jiné i to, že ideologie a politika u nás si osobuje právo zasahovat do všech oblastí života, včetně soukromí jednotlivců, rodinného života, výchovy dětí atd. Každému jednotlivci předepisuje, které názory jsou správné a které ne, jako kdyby neměl na myšlení a srovnávání vlastní hlavu. Určuje mu, co má číst, co je pro něj škodlivé, kdo je dobrý autor a kdo ne. Podle toho pak vyhlíží ediční politika.

(Vrcholem tohoto negramotného necitlivého přístupu byla ukázka, jak naše oficiální místa reagovala na udělení Nobelovy ceny za literaturu národnímu umělci Jaroslavu Seifertovi. Předseda vlády každému sportovci neopomene poslat při jeho úspěchu blahopřejný telegram. Hlava státu posílá osobní listy a blahopřání kde komu při každé příležitosti. Oznámení o udělení Nobelovy ceny bylo uveřejněno v Rudém právu notickou v zadní části listu, zatímco v zahraničí byla tato zpráva na prvních stranách. I to je jedna z ukázek přístupu k inteligenci.)

Určuje se, co se smí vysílat a poslouchat např. v rozhlase, a co je nesprávné. Nejde jen o zprávy (rušení stanic), ale i např. o hudbu a její výběr. Většinu našich obyvatel značně rozčiluje jednostrannost až tupost naší propagandy (viz referování o olympiádě), vědomé zkreslování a zatajování skutečností. Stanoví, kdo je pokrokový a kdo je přítel, kdo je nepřítel nebo revizionista či oportunist. Ideologie předpisuje vědcům, které směry ve vědě jsou správné a které zavrženíhodné, vedoucí na scesti.

Ideologie a politika jsou u nás všemocné, vše zahrnující. Degradují osobnost a její samostatné myšlení. Myslí za člověka a neustále jeho činnost usměrňují, jako by nebyl schopen samostatného úsudku. Pohrdají osobností a jejími názory, nerespektují je a pokud jsou odlišné a dávány veřejně

najevo, trestají je. Pro mnoho lidí u nás existuje kádrový strop a nemají zde další perspektivy svého růstu.

Proto mnozí lidé, hlavně ti myslící, vzdělanější a pracovitější, především z těchto důvodů opouštějí svou vlast. Vždyť např. v roce 1979 mnoho našich turistů jedoucích z Bulharska domů využilo nenadálého a nečekaného průjezdu přes Jugoslávii, nechali klidně svůj majetek ve vlasti a emigrovali. Mnozí z nich patřili do «nomenklatury», měli dobré postavení, a přesto zvolili raději sociální nejistotu. Zamyslel se vůbec některý odpovědný činitel nad důvody a množstvím naší emigrace a pokusil se z tohoto jevu učinit nějaké závěry? Může za to všechno nepřátelská propaganda? Zde má naše oficiální sociologie vděčné téma pro zpracování.

Jaké škody nám touto trvalou emigrací vznikají, je snad každému jasné. To vyplývá mimo jiné ze srovnání s obětmi, které naše národy přinesly během druhé světové války. Nacistický teror a válečné události si vyžádaly přes 360.000 obětí z řad Čechů a Slováků (podle knihy «Stručný hospodářský vývoj Československa»).

Počet obětí druhé světové války je definitivně ukončen, ale ztráty z emigrace každoročně narůstají a není naděje, že by se zmenšily nebo dokonce zastavily.

Podle studie Oty Ulče «Kam lidé míří» se při posledním sčítání obyvatel USA v roce 1980 hlásilo k českému původu 1.892.000 osob a ke slovenskému původu 776.806 osob. Neplatí už dosud vžitě mínění, že Slováků je víc v zahraničí než Čechů. V Austrálii při sčítání obyvatel v roce 1981 celkem 16.152 lidí uvedlo, že se narodili v Československu. Podle krajanských zdrojů zde však žije nejméně 33.000 Čechů a Slováků, z nichž 14.000 přišlo po srpnu 1968. Další tisíce se usídlily na Novém Zélandě. V Kanadě se k českému nebo slovenskému původu hlásilo v roce 1983 celkem 67.695 obyvatel.

To jsou fakta, nutící k zamyšlení.

ZBYNĚK ČEŘOVSKÝ

Práce a společnost

Naši pracující jistě znají tu slavnou píseň o práci a pokroku, s níž kráčí armáda otroků, takže často nevědí, jsou-li pracující nebo otroci. Když se člověk zamyslí nad jejich podmínkami, skoro se zdá, že patří k těm druhým. Práce je v reálném socialismu velebená, oslavována, vynášena, jsou za ni udělovány nejvyšší pocty, ale i tresty. Podle toho komu. Každý však ví, jak to s tou prací a odměňováním ve skutečnosti je. Musí se pracovat i když se nechce, musí se dělat, jen aby se dělalo, přestože by bylo společensky více prospěšné, kdyby se leccos nedělalo vůbec a zaplatilo by se jako by se dělalo, protože by se ušetřilo za materiál a energii a za mzdy dalším, kteří musí zhotovené výrobky zničit, udělat z nich šrot a ten za devisy vyvézt imperialistům, nebo z těchto výrobků udělat surovinu pro výrobu dalších, nových, avšak většinou opět nepotřebných věcí.

Absolventi československých kriminálů by mi mohli dosvědčit, že tolik oslavovaná práce se stává nenáviděným zlem, avšak že i v posledních letech je stále obtížnější zaměstnat i v kriminálu ty desetitisíce vězňů a že není řídkým jevem, že to, co jedna směna vězňů vyrobí, druhá zase ničí. A tak to jde kolem dokola a už i ti vrabci na střeše o tom cvrlikají, jak to ve skutečnosti s tou prací a zaměstnaností v Československu vlastně je. Oni to totiž z té ptačí perspektivy vidí daleko lépe než reálně socialističtí politikové.

Jeden by si myslel, že společnost, která tu práci neustále vynáší do nebes, také něco udělá pro své pracující. Ale to se velice mýlí. Nebudeme mluvit třeba o ochranných pomůckách, kterých je stále nedostatek a jejichž kvalita je tak mizerná, že snad právě proto je jich málo. Podívejme se třeba na pražskou dopravu, která je po léta předmětem kritiky a stále se nic nemění, nebo jen velice pomalu. Praha má sice hezké metro. Podle sovětského vzoru samý mramor a div ne drahé kamení. Horší je to však už s výkonností a spolehlivostí. Sovětské vagóny jsou mizerné, hlučné a technicky zaostalé. Podíváme-li se na autobusy, pak jízda v nich je vyložené riskování

ZEMĚDĚLSTVÍ – obětní beránek?

zdraví a života, neboť jejich technický stav je tak povážlivý, že by nejméně polovina z nich měla být v zájmu cestujících vyřazena z provozu. Kdyby šlo o privátní sektor, jistě by se tak stalo. Jak to ale udělat, aby byly náhradní díly, opravárenské kapacity a aby každý podle vizitky na svém pracovišti také za svoji práci ručil?

Ještě tak tramvaje. Jsou pěkné, moderní, ale málo výkonné. Jede-li ráno ve špičce pracující člověk od Florence k Vysočanům anebo naopak, ale může to být ze Smíchova k Národnímu divadlu, nebo z Braníka či k němu, cloumá mu režim pořádně nervy. Jízda se provádí tak zvanými přískoky. A tak se tramvaje s nadávajícími, natlačenými cestujícími plíží ranní, polední či odpolední Prahou za kvílení sirén. Neděje se tak jen v Praze, ale i v Brně, Ostravě, Plzni i Bratislavě. Jednou není proud, pak nafta, málo řidičů, náhradních dílů, většinou všeho dohromady. Lidé přicházejí do práce nervově vyčerpáni a těší se, že se z toho šoku dopoledne zotaví a připraví na odpolední či večerní návrat. Do toho však musí zakalkulovat nervy s nákupem, stáním ve frontách, většinou na všechno, často i na obyčejný chléb.

Účastník denního dobrodružství zvaného cesta do zaměstnání je vystaven dalšímu stressu. Každý den se mu zdá, že se v Praze ráno a odpoledne stala hromadná neštěstí. To se pražské ulice ozývají kvílivým a nervy drásajícím zvukem sirén vozidel Bezpečnosti. Ten, kdo tuhle zvukovou kulisu pražských jiter a podvečerů nezná, má hned dojem, že došlo k výbuchu na dole, zřítíl se dům, nebo došlo k hromadné srážce. Ale kdepak. To jen představitelé pracujícího lidu jedou za doprovodu bezpečnostních vozidel vpředu i vzadu do zaměstnání. A také přes den se kmitají Prahou vozidla Bezpečnosti se stejnými zvuky, když jedou pro pivo, svačinu či na oběd. Že by se denně páchalo v této znormalizované společnosti tolik zločinů a Bezpečnost je tak často a urputně stíhala, se nechce ani věřit.

Povídal jsem si o tom se svým známým ve Vidni. A on mi zase vyprávěl příběh, který se našim čtenářům bude zdát jako pohádka bratří Grimmů.

Jdu tuhle domů, povídá mi, a čekám na tramvaj. Před semaforem zastavilo auto a v něm vidím nějakou známou tvář. Ze slušnosti pozdravím, pán v autě mi s úsměvem odpoví a v tom jsem si najednou uvědomil, že je to pan prezident Kirchschläger...

Ptám se Pražanů: Kdopak viděl naposled Gustáva takhle pěkně zblízka a bez nezbytného doprovodu? Asi nikdo, většinou mají tihle naši soudruzi asi strach, aby je pracující samou láskou neumačkali, a proto jezdí po Praze za tohoto doprovodu, se staženými záclonkami a nedovolenou rychlostí.

Jó, řekla by moje babička, co je dovoleno pánovi, není dovoleno kmánovi. A tak si myslím, že režim své obyvatele spíše považuje za kmány a otroky, s nimiž má pořád nějaké problémy a zdá se mu, že by se bez nich klidně obešel. Stačili by mu asi jen řidiči, komorníci, zahradníci a pomocníci v domácnosti, pro milostivé pár kadeřníků a kadeřnic, manikýrek a masérů, několik kuchařů. Ostatní ať jdou k čertu. Jen otravují a stále něco chtějí. A pak je tu ještě pár lidí, které je nutno občas zavřít, protože přes veškerou a mocnou Bezpečnost si stále říkají, co si myslí.

Československé zemědělství si v provnání s průmyslem nevede tak špatně. Podařilo se radikálně snížit dovoz obilí, je dostatek vajec, masa, mouky i mléka. Strdí ovšem dávno schází kdekoliv.

Krátce před letošními žněmi se veřejnost dozvěděla, že pro nové obilí chybějí sklady na 700 tisíc tun zrna. A tak se v celé federální republice, v rozhlase a televizi podnikala obrovská rešerše s cílem, najít řešení, kam s ním. Předpokládáme, že nedávný nábor pro síly ministerstva vnitra byl motivován stejnými důvody: sklady. Také mléka je moc, ba příliš, prastaré mlékárny praskají v pantech a nestačí je zpracovat, výroby sýrů – tot' úzký profil s miniaturní kapacitou. Brambory nám letos našťestí plesnivěji vlivem počasí, proto určitě nebude třeba si lámat hlavu nad tím, že nejsou bramborárny a sklady. Shnijí vlastní silou a nepřidají hlavě státu na starostech.

Také masa je dost – teda ve skladech. Loni ho dokonce bylo habaděj, ale nebyly volné kapacity v mrazárnách a chladárnách, tak jsme to maso dali do podnájmu do NDR, a pak se tam prodalo, jak se říká – za pusinku.

Na rok 1986 je proto na čs. zemědělství připraven řádný řemen. Na zpráskání a na utážení opasku až u krku. Tomu, co se připravuje, se odbornou hatmatilkou tajemníka ÚV KSČ a jeho druhů říká: zdokonalené plánování a řízení zemědělsko-potravinářského komplexu. Co to znamená ve spisovné řeči? Že se zemědělcům zdraží veškeré služby: opravy, technika, postřiky proti škůdcům, o 14% budou dražší umělá hnojiva, zruší se subvence a navíc si zemědělské závody budou muset pojistit u státu úrodu a uzavírat s pojišťovnou pojistku.

Suma sumárum bude připravované opatření stát zemědělce za rok 3 miliardy korun. To znamená, že v průměru si při letošních výnosech každé JZD v příštím roce vydělá skoro o 1,8 miliónu korun méně. O to bude mít méně na fondu investic, na fondu sociální péče apod. Tedy žádné dotace. Bylo by to asi v pořádku, kdyby každý dostal jen to, na co si vydělá a stát přestal být dojnou krávou.

Jenže škrt do rozpočtu se udělal jen zemědělství, které teď má suplovat za nerentabilní, zastaralý, špatně prosperující průmysl. Ten ničí životní prostředí, vodu, vzduch, lesy a lidi více. Průmyslu se ovšem ani haliř z dotací nesebere.

Tajemník ÚV KSČ a zemědělský šéfideolog František Pitra musel zcela nedávno veřejně přiznat, že úrodnost půdy stagnuje a klesá, že kvalita zemědělské techniky zaostává za světovým průměrem. A řekl dále, že struktura čs. palivoenergetické základny je vinna, že roste zakyselenost našich půd, že se zhoršuje kvalita vody.

Neprozdil, kdo to vše má na svědomí. Asi imperialisté, emigranti nebo snad cyklisté.

Není vyloučeno, že v příštím roce bude dost místa ve skladech pro zemědělské výrobky. Ale na koho to svede vedoucí síla?

Jen aby z toho něco nebylo...

Po vlnách samizdatu k nám připlul tento anonymní překlad Jevtušenkových veršů otištěných 9. září 1985 v moskevské Pravdě. Je to – jak bude čtenáři zřejmě – spíše publicistický než básnický čin, a také překlad nám připadá spíše ilustrativní než stylově hodnověrný. Soudíme ale, že v našem oficiálním tisku ani lepší ani horší přetlumočení těchto veršů nevyjde, a proto s pamfletem seznamujeme naši obec touto cestou. Pro pamětníka to bude dozajista zajímavé čtení, vyvolávající vzpomínky na některé publicistické básně (včetně Jevtušenkových) z období Chruščovovy antistalinské kampaně. Aniž bychom si dělali zbytečné iluze, je záhodno sledovat tyto vnější signály vnitřního pohybu.

Ne každá myšlenka se ujme,
asfaltem neprorazí každé semínko.
Archimedes jako všemohoucí
bušil pěstí do zeměkoule:
Dejte mi pevný bod
a pohnu zemí!

Ale nedali mu pevný bod:
«Jen aby z toho něco nebylo»

Tak házeli klacky
pod kola první lokomotivy
a prsty všech lapiduchů
překázely chirurgovu skalpelu,
když poprvé řízl lidské srdce,
aby zachránil člověka.

Jen aby z toho něco nebylo
vrčeli na aeroplány,
na elektrické světlo.
Jen aby z toho něco nebylo

A tak jsme četli Mistra a Markétku
s dvacetiletým zpožděním.
Loučení se skleničkou je
pro alkoholika hoře.

Jsou ale alkoholické zbabělosti
– zvláštní kategorie.
Obrazně řečeno, jsou to
Abyztohoněconebylisté.
Ruce se jim třesou jako notorikům,
nohy se jim opile podlamují,
když jim předloží ke schválení
verše nebo kresby.
Dokonce i karafy s vodou
jim alkoholicky šumí,
těmhle alkoholikům zbabělosti,
těmhle ubrebtaným lhářům.

A po telefonních linkách
leze od ucha k uchu
jako sladkou hadicí
mručení.
Místo aby se staral,
aby byl chléb, maso, železo,
je slyšet lepkavý žvást:
Jen aby z toho něco nebylo.
U aparátu Pjotr Pochybovič.

Jsou lidé, kteří dali život za to,
aby alespoň něco vyšlo,
a příživníci,
jejichž jedinou prací je,
aby nevyšlo nic.
Na spoluobčany se dívají
jako přes mušku dvouhlavňové pušky,
jako by každý žadatel byl zlý vlk.
V jejich sejfech jsou uloženy lidské osudy.
Je to krabička chřastící podezřením,
jež se ozývá vlčím hlasem
přes ocelové zuby – cvak!
V brnění rezolucí jsou oděni
rytíři plných šuplat.

Ve vojenské kazajce nadité k prasknutí
Jenabyztohoněco Nebylenko
chránil své občany a občanky
od jakýchsi škodlivých vlivů,

v celé kybernetice viděl jen
zatmění ducha a mystiku
a našim budoucím dětem
bral kompjútry.
A zamítající všechno nové,
tito odkladači, tito nedopustiči
hrozivě mávali razítky:
«To je bezprecedentní!»
zapomínající, že se staříčkou puškou
zavšivená, bosá, holá
Říjnová revoluce je také bezprecedentní!

Na věky bez precedentu
je Lenin i Majakovskij.
Bez precedentu je Gagarin,
jenž obejmul naši Zemi.
Bezprecedentní
je jaderné moratorium,
mírový čin, hodný Matrosova,
uskutečněný naší zemí.

Zdravím čas,
kdy podle zákonů balistiky
vyletí z křesel vzhůru nohama
všichni Jenabyztohoněco Nebylisté.
Naše velká vlasti
VYŠOUPNI JE Z KANCELÁŘÍ,
nech je, ať se trochu provětrají
v našem velkém vzdušném prostoru.

Je propast mezi rudým praporem
a červenou tužkou,
tužkou škrtaující
Jenabyztohoněco Nebylistů.
Na naši vlajku strana ne náhodou
vyšila srp a kladivo
a vůbec ne zbabělé
«Jen aby z toho něco nebylo...»

*Pravda – 9. září 1985
(úryvky z básně)*

HYPOTÉZA

Mezi první informace o souhrnu personálních změn ve vedoucích orgánech KSSS v posledních měsících, jak je vychrlily kremlinologické počítače, patřilo konstatování, že v novém Gorbačovově politbyru je dnes šest generálů KGB. Přitom není důležité, zda jich je skutečně šest, či spíš pět nebo sedm, a jaká je jejich hodnost, kolik hvězdiček mají na generálských epoletách (v tuto chvíli ve skříní). Kompjútry jako obvykle položily otázku, na kterou samy nedovedou odpovědět: Co to znamená?

S odstupem času se také prohlubují analýzy změn, k nimž došlo ve vedení KSSS v posledních letech, a jejich autoři se dnes víceméně shodují v tom, že už za krátkého panování Andropova – který, než se stal generálním tajemníkem KSSS, byl po dlouhá léta šéfem KGB – došlo k některým podstatným změnám především v politickém stylu a akcentech v oblasti vnitřní politiky. Na tom období Černěnkovovy vlády nejen nic nezměnilo, nýbrž jenom potvrdilo trvalost nového trendu, i to, že hlavní Andropovův muž v sovětském vedení, Michail Gorbačov, se stane, patrně nadlouho, novým sovětským diktátorem. A právě tento Andropovův chráněnc a dědic přivádí do vedení daleko větší počet představitelů KGB než Andropov sám, a jednomu z nich svěřuje dokonce řízení sovětské zahraniční politiky.

Na otázku, jež z toho všeho vyplývá, se nabízí poměrně jednoduchá a snadná odpověď: Jde o další posílení policejního charakteru sovětského státu, o zdůraznění dozoru nad disidenty a živly všeho druhu, a v oblasti mezinárodní nepochybně o další zvýšení intenzity špionáže a vůbec činnosti podléhající spíše KGB než ministerstvu zahraničí. Tato odpověď není jistě zcela nepravdivá, ale jako všechny snadné a samy od sebe se nabízející odpovědi vzbuzuje jistou nedůvěru.

Pokusme se podívat na věci z jiného konce, nakousnout problém, který už dlouho visí ve vzduchu a do něhož se jaksi nikomu nechce, ačkoli ho všichni tuší. Jaká je skutečná role KGB v současné sovětské společnosti, jak ji vidí tato společnost a jak KGB vidí a chápe sama sebe?

Už v začátcích sovětského státu se zdůrazňovalo, že úloha Dzeržinského čerky je teprve v druhé řadě potlačovací, že na prvním místě stojí její role výchovná. Tato koncepce prošla dlouhým vývojem, ale ještě na konci dvacátých let neviděla velká část sovětské společnosti v čece především represivní aparát teroru, ale spíš jednu z pák uskutečňování stranické politiky ve všech oblastech. Situace se změnila teprve v průběhu kolektivizace, kdy postupně zmizel rozdíl mezi rolí «výchovnou» a potlačovací, a v letech předválečného, válečného i poválečného stalinského teroru.

Po Stalinově smrti se objevují náznaky toho, že se situace mění. Odhalení na 20. sjezdu KSSS a masový návrat vězňů z koncentračních táborů nepochybně značně oslabily autoritu KGB (užíváme pro zjednodušení dnešního názvu, který se v průběhu let měnil) a celý takzvaný návrat k leninismu v Chruščovově období nemohl obejít ani problém KGB.

Kdy a jak se celková role, funkce i obraz KGB uvnitř SSSR začaly vyvíjet směrem k dnešní situaci a jak může tento vývoj probíhat, zatím nevíme. Představa, že chruščovovská politika bude mít za následek demokratizaci systému a bude tudíž znamenat vývoj k jakémusi druhu občanské společnosti, k níž patří i veřejný dozor nad policií a armádou, se záhy ukázala mylná. Ale právě tak mylná byla i představa, že Brežněv a jeho vedení – po překonání chruščovovského «subjektivismu» – budou s to obrodit, omladit a zmodernizovat stranu a její doktrínu. Pokud vůbec někdy takový záměr existoval a byl alespoň interně formulován, k jeho realizaci nedošlo a nemohlo dojít ze dvou důvodů. Za prvé mu stála a nadále stojí v cestě obrovská síla aparátu na všech úrovních, aparátu, který nelze reformovat a tím méně učinit nástrojem reform, jež, ať jakékoli, jsou proti jeho zájmům. Za druhé se v chruščovovském období a v období bezprostředně následujícím ukázalo – v SSSR i mimo něj – že téměř každá byt' sebeskromnější a sebekosmetičtější revize doktríny znamená vylomit kámen z vybudovaného zdiva, začátek eroze, jejížž konce nelze dohlédnout.

Sedmdesátá léta však potvrdila, že bez takových reform, jež by byly musely začít ve straně samotné, nelze čelit postupující skleróze sovětské společnosti. Pokus přesunout odpovědnost za její celkový rozvoj na vojensko-industriální komplex učinil sice z SSSR vojenského obra, ale jen ještě zdůraznil zoufalé zaostávání civilní společnosti, nevojenských sektorů a oblastí. Militarizace se nikoli poprvé ukázala jako ošidný nástroj ekonomického rozvoje. A tehdy, někdy, někde, vyvstala otázka: Co dál? A kdosi, možná Andropov, možná i jiní, si začali hrát s myšlenkou: A co čeka?

Všechno ostatní jsou samozřejmě jenom dohady. Ale je fakt, že v sedmdesátých letech platil nejvyšší šéf KGB v kruzích sovětské inteligence za nejpříjemnějšího člena vedení a často za ochránce jejich kontroverzních, leč v zásadě loajálních příslušníků koneckonců podle známého pravidla, že v policejním režimu jenom policajt může být liberál. Fakt také je, že v posledních patnácti letech byla KGB vybavena nejen nejmodernější technikou, ale že právě sem a nikoli do stranického aparátu už dlouho směřuje proud nejvzdělanějších a nejtalentovanějších mladých kádrů, určených pro «politickou práci». Mnohé nasvědčuje tomu, že obrovský aparát KGB se na všech úrovních stává jakousi politickou elitou sovětské společnosti.

A co tento aparát dělá? Honí disidenty, organizuje špionáž? Nepochybně, velice obratně a s úspěchem. Nicméně si tato činnost nevyžaduje víc než relativně malé procento příslušníků této obrovské armády. Jejich většinu nacházíme, často na vedoucích místech, v kolchozech, továrnách, úřadech, ve školách a vědeckých ústavech, atakdále, až dojdeme ke Gorbačovovu politbyru s jeho šesti generály.

Vypadá to, jako by se vytvářelo, nebo už se vytvořilo, nové schéma rozdělení moci v sovětské společnosti: 1) strana, nehybná, sklerotická, omezující se v podstatě na ochranu doktríny a její vulgarizaci (Černěnko byl přesný obraz této role); 2) armáda, všestranně privilegovaná, modernizovaná, jejímž dilem je v podstatě technický pokrok; a 3) KGB, přejímající v tuto chvíli hlavní odpovědnost za civilní sektor a za praktické provádění státní politiky ve všech oblastech, od politiky zahraniční přes civilní průmysl k zemědělství.

Toto schéma jistě zjednodušuje, ale zdá se čím dál bližší skutečnosti. Představa, že se sovětská společnost bude demokratizovat, protože se musí reformovat, je iluze. Demokratizace není na pořadu dne, a není ani vepsána nikde ve struktuře sovětského zřízení a sovětské ideologie. Demokratizovat se nemůže, ale reformovat se musí. Reforma je možná jedině shora, pod přísným dozorem. Strana, z důvodů, jež jsme uvedli, není schopná být jejím nástrojem. Reforma či reformy budou totiž nevyhnutelně čím dál víc v rozporu s čistotou ideologie, s čistotou doktríny. Jejich nástrojem může tudíž být jedině moc blízká společenské realitě, sama o sobě neideologická, nehovořící řečí ideologie, nýbrž toliko jazykem «zdravého rozumu» – efektivnosti a pořádku, chcete-li disciplíny. Zdá se, že to tak dnes vidí velká část sovětské společnosti a skoro bychom vsadili na to, že dnešní mladí nadaní lidé, kteří mají ctižádost nějak pohnout alespoň částí obrovského nehybného kolosu, vidí svou šanci spíš v kariéře v rámci KGB než kdekoli jinde.

I to je ovšem hypotéza, jako všechno, co bylo řečeno. Ale stojí za zamýšlení. A více hlav. . .

DALIMIL

Důvody k národní hrdosti – i rozladění

Poznámka k poměru česko-slovenskému*

Na světě je celá řada historicky vzniklých území, administrativních či státních celků s velice rozdílnou strukturou národnostní, ekonomicko-geografickou i sociální. Nerovnoměrnosti v jejich strukturách a pokusy o jejich překonání patří k hlavním politickým problémům moderního světa. I v našem evropském sousedství najdeme celou řadu podobných příkladů. Na západě například Belgie s národnostními (a dílem i ekonomickými) rozdíly mezi vlámskou a valonskou částí, trvající hlubokou nevyrovnanost mezi severem a jihu Itálie, rozdíly v sociální struktuře severu a jihu Portugalska, – ba někde i aktivní národností odboj jako třeba Basků ve Španělsku, Korsičanů proti Francii a podobně. Dokonce i v národně a ekonomicky vyrovnaném západním Německu najdeme výrazné rozdíly mezi Dolním Saskem na jedné a Porýním-Vestfálskem či Bádenskem-Württemberskem na straně druhé, které ani dlouhé období prosperity nezahladilo. Na východě Evropy to není jiné: národnostní a územní problematika určí zřejmě osud jugoslávské federace, menšinové problémy v Rumunsku jsou aktuální dnes více než dříve, a problematika například baltských zemí na jedné a muslimských částí impéria na straně druhé budou ovlivňovat silně budoucnost SSSR...

V porovnání s těmito trvajícím rozdílností a národnostními problémy uvnitř hranic jmenovaných zemí je vlastně Československo velice úspěšným modelem řešení strukturálních nevyrovnaností, jak o tom svědčí příklad historických zemí a Slovenska. Pravděpodobně nikde jinde na světě nenalezneme tak rychlé a úspěšné překonání značného vývojového zpoždění jedné z částí státu, jako tomu bylo od vzniku Československa dodnes v případě Slovenska.

Aspoň pár nejzákladnějších ukazatelů: Slovensko bylo v době vzniku samostatného československého státu územním celkem Uher, který neměl ani administrativní samosprávnost. Jeho obyvatelům, pokud se vůbec hlásili k slovenské a nikoli maďarské národnosti, hrozila národnostní záhuba a úplná maďarizace. Chyběla vlastní inteligence, školský systém byl zanedbaný kvantitativně (asi 270 škol slovensko-maďarských s 30 tisíci dětmi) i kvalitativně; obyvatelstvo převážně venkovské (jen 39 měst z 550 v celé republice) se živilo v zaostalém zemědělství, průmysl prakticky neexistoval, řemeslná výroba byla zastoupena malým počtem a úzkou škálou řemesel. Přírodně krásná země, zahrnující asi 35 procent státního území Československé republiky, skýtala ostatně hospodářskému vývoji větší překážky než jinde (hory, neexistence vlastní palivové základny, chy-

bějící dopravní síť apod.). Slovensko se stalo za těchto podmínek jednou ze zemí nové republiky, jejíž západní části Čechy a Morava měly nejen 70 procent všeho průmyslu někdejšího Rakouska-Uherska a na svou dobu relativně moderní ekonomickou i sociální strukturu, ale i vyspělé školství a vyspělé národní sebevědomí opírající se jak o staré tradice vlastní státnosti tak i o národní odboj proti Vídni v průběhu posledního století. V nové třináctimilionové Československé republice tvořili Češi absolutní většinu (1921: 52 procent), zatímco Slováci, ač se také podle nich stát nazýval, byli jen druhou menšinou (15,5 procent), podstatně slabší než byla menšina německá (24,6 procent).

Od vzniku Československé republiky začal však na Slovensku téměř ve všech oblastech života značně urychlený vývoj. Slováci byli vznikem samostatné Československé republiky nejen jako národnost zachráněni, ale Slovensko se stalo také jedním z nejrychleji se vyvíjejících území v Evropě. Zvláště ve školství, kultuře, v dopravní struktuře, stavebnictví atd. Pochopitelně, že se za pouhá dvě desetiletí nemohlo podařit změnit rozdíly obou částí republiky zásadně, nicméně Slovensko na počátku druhé světové války bylo od Slovenska po první světové válce v mnohém k nepoznání. Mimořádná česká pomoc, především v duchovním vývoji země, byla a je uznávána téměř všude na světě, ba i největší kritikové «masarykismu» a «československého buržoazně demokratického» státu nemohou tento aspekt popřít.

Skutečnost, že značná část Slováků považovala za patřičné odpovědět na nový vývoj přehnaným a proti Praze a českému vlivu zaměřeným nacionalismem, je složitá a přesahuje možnosti tohoto příspěvku. Nicméně zůstává nepochybné, že to nebyly ani tak chyby «čechoslovakismu», které k tomu vedly, jako spíše vliv útočných fašisticko-nacionalistických tendencí z Budapešti, Varšavy, ale hlavně z Berlína a Říma, jimž bylo Československo z mnoha důvodů trnem v oku. Tomuto vlivu, bohužel, značná část Slováků alespoň na čas podlehla. Ostatně: nacionalismus národů dlouho utlačovaných bývá agresivnější a mnohdy zaměřený falešným směrem, jak se o tom dnes často přesvědčujeme v politice některých států třetího světa. Ani sám Slovenský stát z Hitlerovy milosti by byl ovšem nemohl existovat, nebýt celého předchozího vývoje, bez něhož by sotva kdo v Berlíně a Budapešti samostatný slovenský element ve střední Evropě vůbec zaznamenal.

Později však prodělávalo Slovensko, daleko silněji poškozené válkou než Čechy a Morava, v rámci daných systémových možností ještě úspěšnější vývoj. Jeho pozice v republice všestranně zesílila jednak zásluhou Slovenského národního povstání (historické události, o níž bylo ještě sotva řečeno poslední

* Viz též stat' Miroslava Kusého «Slovenský fenomén», Listy č. 5/1985, s. 28.

slovo), odsunem většiny Němců, zásluhou oslabeného «hradního» vlivu v Praze, ale také díky taktice Moskvy, která podle hesla «rozděl a panuj» podporovala zpočátku vše rozdílné, aby si později přála opak. Pounorový centralismus sice opět pozici Prahy posílil, Praha však byla už jen sovětským místodržitelstvím. Nikoli tedy «Češi» to byli, kdo oklešťoval slovenská práva, jak se často mylně tvrdívá například o éře Novotného, nýbrž realita praktikovaného «demokratického centralismu». Pozdně stalinský a byrokratický systém omezoval jménem centrální moci všechna okrajová území, nejen v Československu. Také Novotného občasně šlapání v porcelánu národních choulostivostí je sice známé a politováníhodné, ale nebylo pro rozvoj Slovenska ani zdaleka tak škodlivé, jak se soudí.

Otázka základní: národní důchod byl v celé poválečné době rozdělován s ohledem na přednostní rozvoj Slovenska, v jeho prospěch, byť bylo někdy, podobně jako v Čechách, investováno chybně, nebo spíše podle celoblokových či moskevských, nikoli však československých zájmů – viz například výstavba Východoslovenských železáren a podobně.

Dnes – po zhruba šesti desítkách let (válkou přerušené) existence československého státu – má Slovensko, ležící na třicetiosmi procentech státního území, nejvyšší přírůstky obyvatel (třetina Slováků je mladší 15 let), Slováci nejsou už druhou menšinou, nýbrž svéprávným národem, který zahrnuje 32 procent všeho obyvatelstva státu. Jejich školství je rozvinuté podobně jako v «historických zemích», mají podobnou sociální strukturu, vlastní technickou i jinou inteligenci, bohatou kulturu a umění, byť stejně nedokonalý politický systém jako Češi.

Téměř 30 procent všeho československého průmyslu leží na Slovensku, jeho složení i technická vybavenost je modernější než v Čechách a na Moravě a tempo růstu podstatně vyšší. (Vezmeme-li rok 1960 za 100%, pak do roku 1980 vzrostl průmysl na Slovensku na 510%, v Čechách jen na 290%.) Ve výrobě výrobních prostředků i většiny spotřebního zboží dosahuje Slovensko podílu českých zemí; ve výrobě chemické, gumárenské i v textilním průmyslu tento podíl dokonce přesahuje. Československá zemědělská produkce je z 35 procent ze Slovenska.

Avšak nejde jen o rozvoj materiální, nýbrž i o přesun administrativní a politické moci. Federalizace z roku 1968, starý slovenský požadavek, později vznášený reformními komunisty v rámci jejich celkového demokratizačního úsilí v Čechách a pak teprve stejně masově, bohužel však často izolovaně od ostatních otázek, také na Slovensku, se stala skutečností. Slovenští komunisté mají v rukou nejen své vlastní orgány, jako v mnoha směrech měli i dříve, mají však také ústavní nárok na paritní zastoupení v orgánech celostátních.

Odhlédnuto tedy od slabin politického systému může se tedy sotva některý jiný stát vykázat takovými úspěchy v překonávání rozdílností svých jednotlivých částí jako Československo. To jsou jistě příčiny k hrdosti nikoli jen pro Slováky, kteří se na rozvoji své země bezprostředně podílejí, nýbrž i pro Čechy, bez jejichž pomoci, zdrženlivosti a obětavosti by takový rozvoj nebyl možný.

A proč i důvody k rozladění? Především proto, že

takto otevřeně a spravedlivě nikdo český podíl na této otázce nesmí v ČSSR konstatovat. Rozvoj Slovenska je připisován anonymně-ideologicky «socialistickému zřízení», «práci strany», či «pracujícím». Preferování Slovenska při rozdělování národního důchodu je považováno za samozřejmé a nikdo se ani nesnaží říci Čechům alespoň občas: děkuji. Nejde však jen o to. Federalizace vložila sice rozhodování o Slovensku cele do rukou slovenských orgánů, asymetrický model však nadále v řadě otázek zůstal – tentokrát ovšem na úkor Čechů.

Ačkoli nynější československá ústava vychází z toho, že «vedoucí úlohou» je pověřena komunistická strana, čeští komunisté, kterých je i nadále v celém státě většina, sami vlastní platformu k takové «vedoucí úloze» nemají. Jsou pouze členy Komunistické strany Československa, řízené dnes více než z poloviny slovenskými funkcionáři, zatímco slovenští komunisté (formálně též členové KSČ) mají i svou národní komunistickou stranu: Komunistickou stranu Slovenska, v níž rozhodují jen jejich vlastní grémia. Že v pozadí stojí opět staré moskevské «rozděl a panuj» a strach z hlubších demokratických tradic v historických zemích, je očividné, nikdo však ještě nikdy v Československu otevřeně neupozornil na to, že je tato úprava vlastně protiústavní. Také celostátní správní a jiné orgány nejsou obsazeny Čechy a Slováky v očekávaném poměru, nýbrž existuje už více než jedno desetiletí netajená tendence k preferování slovenského vlivu – a to, bohužel, často bez ohledu na předpokládanou kvalifikaci jednotlivců.

V kulturní politice převažuje počet slovenských (často velmi dobrých) kulturních akcí v Čechách a na Moravě vysoko nad počtem českých kulturních podniků na Slovensku. Vytýkalo-li se dříve Čechům (pravdivě), že nejsou ochotni číst slovensky, Slováci že však číst mnohé české knihy musí, neboť slovenské překlady neexistují, je tomu nyní opačně. A nejde jen o knihy. Čeština je na Slovensku skutečně cizí řečí. Nikdo ji neslyší ani v rádiu ani v televizi, nečte v časopisech ani v knihách. Slovenština v Praze je však zato skutečně druhým (v případě televizních pořadů často prvním) státním jazykem: Praha vysílá oboujazyčně, a dvoujazyčně vycházejí také některé časopisy. (Autor tohoto příspěvku by sám nebyl v nejmenším proti dvoujazyčné tendenci, byla-li by v celém státě, a vyjadřovala-li by vědomou snahu o sblížení obou jazyků. Tak tomu však není. Naopak. Jde prostě o všeobecnou defenzivu češství a češtiny dnes nejen rusifikované, nýbrž i slovakizované.) Nelze se pak divit, že mezi lidmi roste nespokojenost, ba zlost na to, že mnohdy informacím masových médií přestávají rozumět nejen obsahově, nýbrž i jazykově.

Každý, kdo hovoří častěji s lidmi z Čech a Moravy, ví, že tato otázka začíná být postupně *politickým faktorem*. Pravděpodobně ještě nikdy nebyla averze vůči Slovákům v Čechách a na Moravě, hlavně ve velkých městech, především v Praze, tak silná jako je tomu nyní. Převládá pocit jakési slovenské nadvlády od špiček státní a stranické moci, reprezentované zvláště Husákem a Biľakem, až po nejprivátnější sféru, do níž proniká hlas rádia a obraz televize. Převládá také názor, že se Slováci po celou existenci republiky zajímali spíše o to, z čeho měli přímý vlastní prospěch, téměř nikdy však o problé-

my celého státu. V době prvního vojenského ohrožení (1939) se odtrhli, v době druhého vojenského přepadu (1968) je osud budoucího demokrati-začního vývoje zajímavě relativně málo; orientovali se opět jen na národní zájmy, ba jejich komunistické vedení z valné míry dokonce na nové situaci parazitovalo.

To je samozřejmě často výsledek jen povrchního pozorování. Nicméně i ti, kteří se snaží jít pod povrch jevů, nejsou daleko od názoru, že rychlý a relativně úspěšný vývoj Slovenska podporuje v této zemi domněnku, že materiální úspěchy jsou jediné platné a že je možno, opření jen o nejužší národní zájmy, bez ohledu na momentální státní vazby, v jakékoli konstelaci, kde sotva kdy bude hrát Bratislava centrum, prokličkovat dějinami. V Čechách a na Moravě naproti tomu jsou národní zájmy pocítovány převážně jako identické se zájmy státu. Momentální zahraniční i vnitropolitická situace je proto shledávána jako neuspokojivé provizorium silněji než na Slovensku.

Také ranější průmyslová vyspělost «historických zemí» v souvislosti s krizí industriální civilizace na

celém světě dopadá na tuto polovinu Československa silněji, a to nejen věcně, nýbrž i psychicky, a podporuje více než na Slovensku depresivní myšlení a pasivní chování i v oblasti společensko-politické. Může se tedy stát, že si situace tohoto druhu najde ventil v novém nacionalismu, tentokrát českém, zřejmě spíše destruktivním a pesimistickým než agresivním.

Toho by si mělo být vědomo ne-li celé dnešní československé politické vedení, pak alespoň jeho česká část. Zdá se, že jediným řešením může být: konstruovat znovu, v souladu s mezinárodními i vnitřními možnostmi, realisticky českou politiku. To znamená především nepřehlížet a nepodceňovat vlastní historické tradice, a možnosti čerpat z nich dostatečnou národní hrdost a sebevědomí, což jediné může zamezit neplodnému nacionalismu; nazývat problémy skutečnými jmény, netabuizovat – jako dosud – politická témata včetně vztahu československého a nedostatečného zastoupení české politiky v činnosti KSČ a státu, a hledat prostor v dialogu s druhými mimo i uvnitř hranic ČSSR pro optimální uspokojení národních zájmů.

Dokument Charty 77 č. 22/1985

O VODNÍCH DÍLECH GABČÍKOVO-NAGYMAROS

Předsednictvu federální vlády ČSSR

Kruh Dunaj, maďarské ekologické hnutí, se na nás obrátil s Výzvou k československé veřejnosti, která se zabývá výstavbou vodních děl Gabčíkovo-Nagymaros. Přiložil též rozbor ekologické situace, která výstavbou vzniká. Zásahy do podunajské krajiny mohou mít neodčinitelné následky nejen pro nás, ale i pro další generace. Proto jsme se rozhodli oba texty publikovat. Vyzýváme přitom všechny, kdo mohou přispět svými znalostmi, aby se zapojili do diskuse o tomto tématu. Vyzýváme rovněž státní orgány, aby se vší odpovědností znovu prozkoumaly vzniklou situaci a rozhodly v zájmu národů Československa a Maďarska.

V Praze 13. září 1985

Jiří Dienstbier, Eva Kantůrková, Petruška Šustrová
mluvčí Charty 77

Už sedm let, od doby, kdy začala stavba gabčíkovské přehrady, už sedm let není na Žitném ostrově mír: člověk vede válku proti přírodě. Podle bulletinu vydaného v r. 1980 slovensky a maďarsky Okresním střediskem pro vzdělávání dospělých v Dunajské Středě «se plní dávná touha lidí na Žitném ostrově: úplně si podmanit prastarý živel, vodu, Dunaj». V této válce se však dá jen prohrát. «Nedělejme si velké iluze o vítězstvích nad přírodou. Za každý takový triumf se nám příroda pomstí... Fakta nás upozorňují, že si přírodu ani zdaleka nemůžeme podmaňovat tak, jako si dobyvatel podmaňuje cizí národ,» napsal v devatenáctém století Engels.

Projektanti a stavitelé gabčíkovské hydroelektrárny se však nyní, koncem dvacátého století, chovají k přírodě a k člověku na Žitném ostrově jako cizí dobyvatelé. Podle zprávy listu Új Szó, který vychází v maďarštině na Slovensku, z 13.8.1984 stavba přehrady úplně změnila život obce Vojky nad Dunajom. Vesnice, kterou kanál odřízl od ostatních částí Žitného ostrova, žije půl druhé desítky let v naprosté nejistotě, a od doby, kdy je tam zakázána soukromá výstavba, lidé, zejména mladí, odtamtud utíkají. Lidé nuceně opustit svoje domovy přece jen nějak přežijí, kdežto lužní lesy a Dunaj, «životodárná řeka», jsou odsouzeny k smrti. Místo lužních lesů se bude v budoucnosti až po Hrušov rozkládat hráz a na místech, kudy povede plavební dráha vybetonovaným bočním kanálem, stromy uschnou.

Nedělní Új Szó ze 6. července 1984 připomíná osud lužních lesů v Podunajských Biskupicích: «Tyto lesy uschly proto, že v důsledku «technických zásahů» klesla hladina spodních vod o 3-4 metry. Spodní vody se ze svrchní půdní vrstvy stáhly níže, do hlubší šterkovité půdy. Svrchní půdní vrstva přestala být zásobena pitnou vodou. «Stromy trpí nedostatkem vody,» píše Új Szó, «vegetace se udržuje při životě pouze srážkami, které však nestačí různým druhům topolů a vrb, poměrně náročným na vláhu. Něco podobného se dá předpokládat i na úseku Hrušov-Gabčíkovo,» říká Új Szó a zdůrazňuje: «Je potřeba vystavět tako-

vý systém kanálů a hrází, který udrží hladinu spodní vody na požadované úrovni.» Podle názoru maďarských vodohospodářských výzkumníků se však nyní nedá dokázat, zda může takový systém kanálů spolehlivě fungovat; o otázce by mohl rozhodnout další výzkum, který by trval dalších deset let. Systém podobné povahy, o jakém uvažuje maďarská strana, by ani nebyl schopen vyřešit doplňování lesů vodou, a právem lze předpokládat, že situace nebude jiná ani na Žitném ostrově. Sám o sobě by vysoký stav hladiny spodní vody rovněž nestačil, protože by jistě přestaly záplavy, které každoročně doplňují zásoby živých látek v lesní půdě. Podle výzkumu slovenských biologů by vyhynutí lužních lesů v inundačním území omezilo i výskyt některých živočišných druhů, a úbytek dravců by mohl mít za následek hromadné přemnožení hlodavců.

Zánik lesů na Žitném ostrově by neznamenal jen ekonomické a ekologické ztráty: celá krajina by se proměnila v suchopár, nad nímž se v budoucnosti bude tyčit jen holý násep, betonový gabčíkovský kolos s «kolonádou» sloupů dálkového vedení. «Naše materialisticky založená doba se zpravidla nad poukazováním k estetickým hodnotám jen usmívá. Jenže lokální přírodní prostředí je co do kontaktu s kulturou jednotlivých oblastí na druhém místě, hned po mateřské řeči. Každý národ je úzce spjat s oblastí, v níž žije, a znamenalo by hrubě přehlížet naši spjatost s prostředím – v širším slova smyslu naši lásku k vlasti – kdybychom ji považovali za pouhou nostalgii, jejíž objekt můžeme kdykoli obětovat hospodářským zájmům,» píše maďarský biolog Ján Tóth v časopise Magyar Tudomány (Maďarská věda) z listopadu a prosince 1984. Když už ale technokrati, stejně jako stroje, o mateřskou řeč a krajinu nedbají, proč jsou ochotni obětovat vodní bohatství pod nížinou za elektrickou energii, která se nedá jíst ani pít?

O nížině Žitného ostrova se často hovoří jako o obilnici Slovenska, dokonce jako o «slovenském Kanaánu». V poslední době by bylo nížinu možné nazvat «džbánem vody pro Slovensko», z něhož by bylo možno naplnit sklenice víc než miliónu lidí křišťálově čistou pitnou vodou. Citujeme další úřední pramen: «Tato přírodní podzemní vodní nádrž je svými rozměry unikátní nejen doma, ale v celé střední Evropě. Výzkumníci na základě důkladného desetiletého bádání tvrdí, že by při racionální spotřebě mohla po přelomu tisíciletí zásobovat pitnou vodou dobrou třetinu Slovenska, dokonce i část jižní Moravy. Podle některých názorů až pět miliónů obyvatel,» dočítáme se v Új Szó ze dne 3. února 1984.

Podle výzkumů se nejkvalitnější voda nachází pod oblastmi těsně při Dunaji, ale úměrně vzdálenosti od řeky je stále citelnější působení různých zdrojů znečištění, především nadměrného používání průmyslových hnojiv a místy i odpadových látek ropného původu. To všechno potvrzuje, že se rychlou cirkulací spodní vody, doplňovanou průsaky Dunaje, kaly během krátkého času ředí. Bude-li přehrada postavena, zanikne tato příznivá situace, protože po usazení bahna v nádrži a po odvedení Dunaje do vybetonovaného koryta mezi Hrušovem a Palkovičovem nebude už voda štěrkopísčité vrstvy Žitného ostrova doplňována prosakováním z Dunaje, a tím se postupně znečistí. Odpadové látky průmyslového a zemědělského původu se v této ohromné vodní nádrži zkoncentrují a voda se stane pro člověka nepoživatelnou. S ohledem na vážné problémy s pitnou vodou na Slovensku bude tedy vodní elektrárna mít neškodlivější vliv na zásoby pitné vody, protože – jak konstatuje i citovaný článek z Új Szó – «jde o vodu výborné kvality, kterou lze použít k přímému zásobení obyvatelstva. Vodu tak kvalitní lze najít jen na deseti procentech slovenského území a převážně právě zde. Tato voda je pokladem i proto, že náklady na její přívod do rozvodného systému jsou nesrovnatelně nižší než náklady, které je nutno vynakládat na získání pitné vody úpravou povrchních vod.»

V poslední době i československá vláda souhlasí s tím, že vodní elektrárny negativně ovlivňují zásoby pitné vody, jak vysvětluje mimo jiné i z jejího odmítavého postoje k hainburské přehradě: «Pokles vodní hladiny u soutoku Dunaje s Moravou narušuje ekologickou rovnováhu, škodlivě působí na ochranné hráze a ostatní vodohospodářské stavby, dále snižuje zásoby pitné vody na rozsáhlém území kolem Moravy a Dunaje.»

Kromě nebezpečí, které hrozí zásobám pitné vody, musíme obdobně – z hlediska budoucnosti – negativně hodnotit i vliv gabčíkovské hydroelektrárny na zemědělství. Je až zarážející, jak velká plocha zemědělské půdy «slovenské obilnice» má být obětována výrobě relativně nevelkého množství elektrické energie; především jde o plochu kolem budoucího derivačního kanálu. V oblasti, jíž se výstavba týká, se rozloha zemědělské půdy sníží o 4 762 hektary, samotné stavební práce zaberou 2 573 hektary ornice. «Význam každé kilowatthodiny v energetické bilanci postupem času klesá, zatímco hodnota jednoho hektaru zemědělské půdy rapidně stoupá,» píše sovětský časopis Izvestija z 20. října 1984 a poukazuje na to, že «hektary až čtvereční kilometry v hodnotovém vyjádření pro stavitele vodních děl nic neznamenaají, takže se na ně při vyčíslování ztrát ani nebere ohled».

Ve druhém čísle bratislavského zpravodaje Ochránce přírody z r. 1981 analyzuje Mikuláš Huba podrobně předpokládané ztráty, na něž není brán ohled při projektování gabčíkovské hydroelektrárny, a dospívá k závěru, že «všechna energie, kterou turbíny soustavy vodních děl vyrobí, by nestačila k důslednému odstranění alespoň části škod». Citované číslo Izvestijí charakterizuje situaci, která platí i pro gabčíkovskou hydroelektrárnu, takto: «Ostatní zemědělská odvětví – zásobování vodou, doprava, rybníkářství a zemědělství – na věci nejen nic nezískávají, ale právě naopak ztrácejí. K tomu však rozhodně není potřeba vytvářet tak obrovské elektrárny, gigantické přehrady a hráze. To vyžaduje jen energetika.»

Úsek Dunaje kolem Žitného ostrova je pro celé Slovensko významný nikoli z energetického, ale ze zemědělského a vodohospodářského hlediska, z hlediska původní přírody. Pro rozvoj vodní dopravy a ochrany proti povodním je tato investice zbytečná. Značná část prací, které už byly vykonány, by se dala využít, kdyby byla místo předpokládaného neekologického derivačního kanálu vybudována hloubková plavební dráha, která by za nízké hladiny umožnila objet úsek brodů, a při vysoké hladině by snižovala úroveň záplav. Za nevyrobenou energii by nás bohatě odškodnila záchrana stávajících hodnot.

Nezapomínejme: Úrodná půda, a také zásoba pitné vody, jsou zdroje, které se musí neustále obnovovat, a jsou pro naše potomky nevyhnutelně nutné.

Výzva k československé veřejnosti

Dunaj je náš společný přírodní poklad!

Dunaj je symbol našeho společného osudu!

Chraňme ho společně proti všem, nezávisle na národní příslušnosti, kdo ho chtějí obětovat svým falešným ideám, svému velikášství!

Hysterická industrialisace padesátých let a dále trvající rabování hospodářství způsobily nenapravitelné škody v mnoha oblastech českých zemí, Slovenska i Maďarska. Výstavba vodních děl Gabčíkovo-Nagymaros by způsobila nenahraditelné ztráty, které by stejnou měrou postihly všechny národy žijící u Dunaje.

Zásoba pitné vody pod územím Žitného ostrova a Szigetközu (Malého žitného ostrova v Maďarsku) může stačit pro pět miliónů osob na československém území (na Slovensku a jižní Moravě), a nejméně pro další tři milióny v Maďarsku a Rakousku by představovala rezervoár zdravé pitné vody. Kdyby byla využívána, bylo by podle odhadu československých odborníků možné ušetřit minimálně jedenáct miliard korun.

Stavba vodních děl by však podle československých údajů znamenala pro Československo víc než půlmiliardovou škodu ve vodním hospodářství, v rybném a lesním hospodářství a v ochraně přírody, a to je ještě většina následků stavby neodhadnutelná!

Máme právo se vyjádřit k tomu, jak bude utvářen náš osud. Jde o náš společný osud, o naši společnou budoucnost.

Vyzýváme československou veřejnost, aby vystoupila společně s námi na ochranu přírodních hodnot a dunajské oblasti.

Kruh Dunaj

RUDOLF BATTĚK

Tak pravil John Baker

(S komentářem Karla Kyncla)

«Dámy a pánové, když člověk stárne, může zhloupnout na různý způsob: já například mám tendenci vyslovovat poučení.»

Tak pravil mormenský kazatel John Baker ke shromáždění své náboženské komunity. Nebo při jiné příležitosti zase zahájil promluvu takto:

«Dámy a pánové, zda bude klidno či větrno, deštivo či slunečno, záleží na isotermě. Ale v době bezpečných erupcí a zemětřesení nečekejte, až co podniknou druzí. Záleží na vás, abyste nezůstali pouhým otiskem v nánosu ztuhlé lávy...»

Byl to – jak vidíte – pozoruhodný pán, tenhle mormenský kazatel John Baker. Nebo spíš – protože postava Johna Bakera je vymyšlená – je pozoruhodný pán, který ho stvořil. Jmenuje se Rudolf Battěk, je to jednašedesátiletý sociolog, v období Pražského jara člen předsednictva Klubu angažovaných nestraníků a poslanec České národní rady. Od roku 1969 strávil celkem devět let v československém kriminálu.

Narodil se roku 1924 a od sovětské okupace země je jako desítky tisíc jiných Čechů a Slováků nucen žít život občana druhého řádu. Vlastně je znovu nucen, neboť rovněž jako nepřehledné zástupy jiných nikdy nebyl členem komunistické strany a poté, co krátce po válce vystudoval sociologii, musel se coby kádrově nevhodný živit jako dělník ve slévárně, opravář, sanitář v nemocnici a domovník. Za celý

život směl pracovat ve svém oboru pouhé tři roky – v letech 1965 až 1968. Když přijely tanky, byl zbaven poslaneckého mandátu, vyhozen z místa v Sociologickém ústavu ČSAV, a v krátkých obdobích mezi pobyty ve vězení se od té doby živil jako noční hlídač nebo čistič oken. Jeho zločinem je už od mládí v československých poměrech velice nebezpečný zvyk myslet po svém. Posledních téměř čtyřicet let se to u nás stíhá jako podvracení republiky.

Battěkův kazatel John Baker začíná další promluvu k věřícím takto:

«Dámy a pánové, není tak zlé, když nedodržíte vždycky svá dobrá předsevzetí a zásady, ale je tragické, když selžete sami v sobě – sami před sebou; když selžete tam, kde není žádná mravní alternativa.»

Jenže neselhat sám v sobě a před sebou v prostředí, kde každou odchylku od úředně stanovené normy chování posuzuje takzvaná vedoucí síla společnosti jako trestný čin, je v evropském kulturním prostředí v zásadě možné jenom za dvou předpokladů: člověk, který se navzdory kádrovým oddělením a státní bezpečnosti odvažuje neustále nahlas říkat, že král je nahý, musí být buď fanatikem – nebo mít schopnost dívat se na sebe, na svůj úděl a na situaci kolem sebe s nadhledem. Mít vyhraněný smysl pro osobní morálku, ale také pro ironii, sebeironii a absurditu.

Rudolf Battěk patří do této druhé skupiny. Přesvědčí vás o tom i širší výběr z morálit jeho

kazatele Johna Bakera, který si za chvíli přečtete. Jejich dobromyslný humor, střízlivost, klid a neagresivnost vyniknou snad ještě více na pozadí bizarních okolností, za kterých jejich autor dostal svůj poslední trest vězení:

Počátkem června 1980 mu kdosi ukradl auto a Battěk krádež řádně ohlásil karlínské policii. Dne 14. června 1980 byl v souvislosti s tímto oznámením pozván na policejní stanici. Šel tam tedy – dobrovolně – a když na slíbené úřední jednání marne čekal celé dvě hodiny, rozhodl se odejít domů. Před stanicí ho však dohonil uniformovaný policista a nařídil mu, aby se vrátil a čekal dál. Podle policejní verze pak Battěk – jeden z nejméně násilnických lidí, které znám – údajně policistu uhodil a shodil mu brigádýrku. Byl okamžitě zatčen a *po šesti měsících* vyšetřovací vazby obviněn . . . z podvracení republiky. Soudní přelíčení se konalo *o dalších sedm měsíců* později a bylo jako obvykle veřejnosti nepřístupné. Soud shledal obžalovaného vinným «z podvratné činnosti ve spojení s cizí mocí a ve velkém rozsahu». Za kontakty s cizí mocí označil dopisy, které Battěk poslal v roce 1978 Brunovi Kreiskému, Willymu Brandtovi a Olofu Palmeovi. Udělil mu za to neuvěřitelných sedm a půl roku vězení plus další tři roky «ochranného dohledu» – nejvyšší trest, který byl v Československu vynesena v politickém procesu od doby vlády teroru v padesátých letech. V říjnu 1981 pak odvolací soud trest snížil . . . na pět a půl roku.

Kazatel John Baker pravil:

«Dámy a pánové, nejsložitějším úkolem v životě každého z nás je potřeba dotvářet sebe sama; asi vás nepotěším, když vám sdělím, že teorii i praxi tohoto úkolu si musí vybrat každý sám.»

A ještě jednou John Baker:

«Pravím vám, dámy a pánové, že s kopáním jam to nikam nedotáhnete. Ale nedáte-li si už říct a občas někomu jámu kopete, nedělejte ji nikdy zbytečně hlubokou, ať ten, kdo do ní padne, má šanci vylézt. Myslete na to, že jámy kopou i jiní . . .»

Na začátku sedmdesátých let, v době svého prvního uvěznění – rovněž pro takzvané podvracení republiky – napsal Rudolf Battěk v dopisech ženě sérii vážných filozoficko-sociologických esejí, jež později vyšly – samozřejmě v samizdatu a potom v exilovém nakladatelství Index v Kolíně nad Rýnem – pod názvem «Eseje z ostrova». Teď zase několik let vkládal do dopisů rodině citáty z kazatele Johna Bakera s úvahami o lidské povaze, o životě a smrti. Jeho žena dlouho považovala Bakera za skutečnou historickou postavu; teprve po přečtení dopisu z 30. července 1983 pochopila, že jde o literární fikci.

Jde také o pozoruhodný výkřik po lidskosti – nejenom v obsahu všech údajných citátů, ale už i v oné základní slovní hříčce «mormon – mormen». Kázání Battěkova vymyšleného kazatele nemají přímou náboženskou inspiraci ani poslání. Jejich skutečný smysl však přesto nejlépe vystihuje Písmo v žalmu stém třicátém: «Z hlubokosti volám k tobě, Hospodine!»

Věznice v Opavě, 30. července 1983.

«Dámy a pánové, ptáte se mě, co je nejnütnější v životě. Odpovídám lakonicky: pomínu-li potravu, spánek a teplo, pak i k dobrému životu stačí dvě věci: tvořivě přemýšlet a konat tělesná cvičení.»

V dnešním dopise, jak vidíte, opět uvádím jako motto oslovení Johna Bakera. K tomu několik poznámek. Autor ruského překladu jeho «Úvodů ke kázáním» se mylně domnívá, že jde o *mormonského* kazatele. Ale John Baker je významný příslušník *mormenské* náboženské komunity, která na rozdíl od mormonů (Salt Lake City, Utah) nemá žádné zeměpisné centrum. Podobnost slov je náhodná a zmýlila napoprvé i mě.

Mormenská církev je evropské provenience a vznikla s největší pravděpodobností na Shetlandských ostrovech, odkud se rozšířila do hornatých oblastí severního Skotska, kde už ale dnes nemá žádné vyznavače. Její název pochází z anglického «more men», tedy česky «více mužů» nebo «více lidí». Není dosud přesně zjištěno, zda mormeni kladli skutečně důraz na větší rozmnožování mužského pohlaví, zda tedy byli «menofilní» a tudíž «antiwomenští» (proti ženám), či zda jde v podstatě o náboženský pocit potřeby, aby nás bylo více bez rozdílu pohlaví. Někteří znalci se přiklánějí k druhému názoru, a také ve Francii, kde se mormeni nazývají *plushommové* (což lze rovněž překládat i jako «více mužů», i jako «více lidí»), je v tomto punktu jasno. Francouzští *plushommové* mají ženské kazatelky, s nimiž zcela přirozeně, pravidelně a bez zábran obcují v nejlepší slova smyslu, tvoříce tak novou generaci *plushommcát*.

Němečtí věřící této komunity se shodně označují jako «mehrmännri» (což vzniklo z německého «mehr Männer» – «více mužů»), ale také oni nepocit'ují zábrany vůči druhému pohlaví, vedle něhož a s nímž se vyskytují běžně, zakládajíce spokojená monogamní manželství. V německých náboženských obcích je kazatelek podstatně méně než ve Francii: dbají tam na důslednou péči matek o rodinné prostředí.

Na druhé straně je nutno uznat, že slyšet kázat francouzskou *plushommkou* je požitek. Jsou nesmírně výmluvné, příjemně exaltované a zdůrazňují volný výklad myšlenek, jež věřícím sdělují. Jsou vždy pečlivě upraveny, užívajíce techniky «make up» beze snahy přílišně zdůrazňovat své tělesné přednosti. O jejich domácnosti se ovšem spíše starají manželé.

Z vlastní zkušenosti vzpomínám, jak v rodině kazatelů Pierra a Renée Duvalových ve Štrasburku mě bratr Pierre hostil vybranými lahůdkami francouzské kuchyně (na něž zde při opavské vězeňské stravě bezelstně vzpomínám), snášeje mi přitom náboženskou literaturu – zatímco sestra Renée pokračovala neúnavně v tom, co nestačila vypovědět z kazatelny.

Snad to postačí pro vaši informaci. Protože vím, že žijete svými všedními starostmi a máte málo času obracet svou mysl k věcem nevšedním, vybral jsem vám několik dalších, často svérázných «Oslovení ke kázáním» mormenského kazatele Johna Bakera, která svou stručností jsou právě tak vhodná pro pádícím životem zaneprázdněné spoluobčany. Baker ve

svém «Praktickém katechismu moderního člověka» doporučuje přečíst vždy před spaním jedno oslovení a položit si otázku: Jak jsme na tom *já* v tomhle punktu?

Dámy a pánové, od života nic nečekejte; budete jím značně zklamáni, pokud nepochopíte, že životní gradace nemá žádnou jinou perspektivu než úsilí mravní, tvůrčí a duchovní . . .

Dámy a pánové, vědecko-technická revoluce je spíše než revolucí důkazem toho, že stále ještě nedovedeme domyslet praktické důsledky naší tvořivé fantazie a vynalézavosti. A tak naše rousseauovské volání po návratu k přírodě má trpkou příchut' po herbicidním dioxinovém a siřičitém pelyňku.

Dámy a pánové, my všichni podléháme psychologii dvojí optiky. Tentýž čin jsme schopni vidět jako projev nemorální vůle nebo jako scestné podlehnutí vnějším vlivům. Při prvním pohledu voláme po trestu – to zpravidla když jde o druhé, kdežto při druhém žádáme o porozumění a omluvu – to když jde o nás.

Dámy a pánové, dokážete-li spočinout v úplné oproštěnosti bez vůle k aktivitě, v úplné odevzdání bez vůle k činu, v úplném zastavení bez vůle k pohybu, dojdete nirvány, ale popřete své lidství; neboť výjimečnost, ač patří k člověku, podstatu člověka přesahuje.

Dámy a pánové, je dvojnásob pošetilé, opakujete-li ve stáří omyly svého mládí.

Dámy a pánové, snažíte se pochopit vesmír? Ale to je něco, čeho nejsme schopni ani s nejvypjatější fantazií. Doporučuji vám, abyste se pro začátek snažili pochopit jeden druhého – bez bujné fantazie, přehnaného optimismu, ale s pevnou vůlí.

Dámy a pánové, ke své lítosti musím říci, že jsou mezi námi i takoví, kteří si myslí, že jim budou pečení holubi do huby lítat, ale to se mýlí: my to těm holubům zatrhne.

Dámy a pánové, dojdete-li k názoru, že smyslem vašeho života je služba lidem, pak vezte, že jste získali značný náskok; ale zapomenete-li sloužit i sobě, náskok určitě ztratíte.

Dámy a pánové, ti, kdo nic nehledají, aby se vyhnuli zklamání, se podobají těm, kdo hledají nevědouce co. Ale přece jen – i takové hledání je lepší než pasivní rezignace.

Dámy a pánové, máte-li někdy potřebu svěřit se, vyznat se, říct o sobě to, co zpravidla běžně neříkáme, nezapomínejte, že mezi důstojnou a nedůstojnou sebekritikou je kosmická vzdálenost; aby z vás místo znějících slov nevycházely jen pšouky.

Dámy a pánové, než se začnete odvolávat na osud, zamyslete se nad tím, čemu jste věřili, za čím jste šli a čemu jste dali svá srdce.

Dámy a pánové, budete-li někdy v životě na dně s pocitem, že už nemůžete dál, vezte, že je to ten pravý okamžik začít znovu a jinak.

Dámy a pánové, dojdete-li k závěru, že se musíte rozloučit se svou minulostí, udělejte to důkladně, ale s taktem – je to přece jen vaše minulost.

Dámy a pánové, bojte se včas sami sebe, abyste se později nemuseli bát následků svých činů.

Dámy a pánové, je to nemilé, ale i já jsem se stal objektem láškáře: přišel za mnou jeden podnapilý bratr (nebudu ho jmenovat) a neustále mi opakoval, že alkohol je metla lidstva, bral mě za ruku a žádal mě, abych mu slíbil, že už nikdy za žádných okolností nevezmu kapku alkoholu do úst. Když jsem mu to slíbil, rozplakal se dojetím a moc mi děkoval, neboť on sám prý to slíbit nemůže.

Dámy a pánové, netvrd'te, že jste v životě našli vše, co jste najít chtěli; mohlo by to svědčit o skromnosti vaší vůle, nebo o omylech v hledání, neboť nalézt můžete jenom věci malé; o velké musíte usilovat.

Dámy a pánové, nedivte se, že vaši přátelé se budou cítit podvedeni, neupozorníte-li je, že hodláte překročit jimi předpokládané meze a neumožníte-li jim včas se odpoutat.

Dámy a pánové, je podivuhodné, jak je člověk přizpůsobivý, pružný a obětavý, když usiluje o dosažení nejvyšších parametrů své hmotné životní úrovně.

Dámy a pánové, včas vás varuji: každá moc je jako vodič vysokého napětí. Podílet se na ní je životu nebezpečné; v každém případě je to vždy krajní ohrožení osobnosti.

Dámy a pánové, víte v čem je čertovo kopýtko? V tom, že člověka, kterému něco zakazujeme, necháme kontrolovat zase jenom člověkem.

Dámy a pánové, lituji, že vás musím zklamat, ale neoslovuji vás proto, abych vás naučil víře v Boha – v tuto podivuhodnou lidskou kategorii – neboť ten, kdo ji vlastním přičiněním získal, nemůže ji ztratit, a kdo ji ztratil, ztratil ji jen zdánlivě, neboť ji ve skutečnosti neměl.

Dámy a pánové, ani nedůstojné životní podmínky by vám neměly zabránit v důstojném prožití života.

Ani nedůstojné životní podmínky by vám neměly zabránit v důstojném prožití života . . .

V tomto posledním oslovení mormenského kazatele Johna Bakera, které jsem pro vás vybral, je obsažen základní životní postoj jeho autora, inženýra Rudolfa Batt'ka. Navzdory vězeňským cenzorům se mu podařilo z cely podat svědectví o nezničitelnosti lidského charakteru, o prosté každodenní statečnosti člověka, který se rozhodl nežít ve lži.

(Otištěno bez vědomí R. Batt'ka.)

Denní záznam z Londýna 2. listopadu 1985

Jsme v autě tři a jedeme na video-exteriéry: natočit pro třetí číslo Videomagazínu, určeného pro Československo, některá z «oslovení» kazatele Johna Bakera, která vkládal do svých dopisů z vězení Rudolf Battěk. Kličkujou živým ranním provozem hlavního města a vysvětluju kameramanovi a herci, jak tuto část Videomagazínu hodlám uvést: «Chci říct, že mi to moc připomíná jeden starý židovský vtip. Jak se pana Kohna, který je důchodce a proto je mu dovoleno do Anglie přijet, příbuzní vyptávají, jak to vlastně v tom Československu vypadá. 'Abych vám to vysvětlil co nejstručněji,' povídá pan Kohn: 'Zkrátka říjnovou revoluci slavíme v listopadu. A tak je to tam se vším.'»

Herec a kamaraman se na mě podívají skelnýma očima a já vidím, že můj geniální scenáristický nápad nechápou. «No přece,» řeknu poněkud podrážděně, «je listopad, a my budeme točit pozdrav Rudovi na přivítanou z kriminálu, ačkoliv ho pustí teprve v polovičce prosince, a on – pokud se k němu Videomagazín vůbec dostane – to uvidí nejspíš někdy příští rok na jaře.»

«Poslyš. . .» Chci jim dokázat jejich nedovtipnost, a jako kojencům jim tedy po lopatě vysvětluju hluboký smysl toho příměru, ale herec mě nenechá domluvit. «Poslyš,» opakuje, «ale on už je přece doma. BBC o tom včera vysílala zprávu od Reutra. Pustili Battěka před třemi dny. Zřejmě proto, že příští týden jede do Prahy Willy Brandt.»

Musím trošinku víc dupnout na brzdu, protože jsem se náhle nebezpečně přiblížil nákladáku, za kterým se sunu. Pak zařvu. A tvrdě bojuju s pokušením spáchat dopravní přestupek, okamžitě obrátit, jet domů k telefonu a vytočit jedno karlínské číslo. Navázat – třeba s třídním zpožděním – na pražskou tradici, že přátelé, kteří jsou na relativní svobodě, okamžitě přijdou přivítat kolegu, který byl právě po nějaké době na relativní svobodu vypuštěn. Jenže nad Londýnem je netypicky modrá obloha, jsou ideální světelné podmínky – a co když zítra začne pršet? S těžkým srdcem se rozhoduju jet dál na natáčení Videomagazínu. A bezcharakterně dospívám k názoru, že tu dobrou zprávu zatím nezavolám ženě: to tak, určitě by okamžitě volala Prahu, a já u toho chci být.

Jenže k večeru jsem to nevydržel a přece jenom jí to sdělil. Po návratu domů zjišťuju, že mé obavy byly odůvodněné. «Mluvila jsem s Rudou,» hlásí mi. «Řekli mu, že na návrh velitele věznice prý ho za dobré chování propouštějí dříve, ale dali mu podmínku na dva roky. Podle hlasu se vůbec nezměnil. A představ si, má zrovna dneska narozeniny. To je poprvé, co to u nich – s výjimkou jeho kriminálů – od sedmdesátého roku nebudeme oslavovat.»

«Happy birthday to you,» pějeme pak dvojhlasně tradiční anglické blahopřání do telefonního mluvítko. Kárám propuštěnce, že patrně neměl dobré chování hned od začátku, takže pan velitel musel se svým návrhem čekat skoro pět a půl roku, propuštěnec dělá neslanou nemastnou «sebekritiku». . . co si vlastně mají říkat za těchto okolností kamarádi, kteří se naposledy na malou chvíli (omylem dozorců) zahlédli před čtyřmi lety v ruzyňském vězení? «Já tě objímám, Rudo,» pravím. «Já to objetí opětuju,» říká propuštěnec. A dodá: «Teď si páni, co nás přisluouchávají, o nás asi myslí divné věci. Ale to je jedno.»

Když potom sami se ženou na dálku připijeme na zdraví jubilantovi, který má dnes – od masakrů padesátých let – mezi oponenty režimu pochybnou čest být s Petrem Uhlem držitelem rekordního počtu odsezených roků, pustíme se do oblíbené československé společenské hry. Do přemítání, co asi vedlo stranu a vládu k tomu, že Rudolfu Battěkovi «odpustila» z dvou set osmdesáti šesti týdnů vězení za «podvracení republiky» těch mizerných posledních šest? Jestli se tím – a vypadá to tak – chtějí zavděčit Willymu Brandtovi před jeho návštěvou, je to přece uboze málo a vypadá to spíš jako výsměch.

«Moment,» řekne žena. «A co když Brandtovi vysvětlí, že jsou vlastně mnohem benevolentnější, než to na první pohled vypadá? Dali Rudovi podmínku na dva roky. To znamená, že o dva roky odložili zbytek trestu? Po odsezení pěti a půl roku měl přece mít ještě další tři roky ochranný dohled!»

No ovšem: Logicky by to mělo znamenat, že se nebude musit tři roky každý den hlásit na policii a že mu polezou v noci do bytu jen se zvláštním papírem s prokurátorovým podpisem. Ten sice dostane StB kdykoli se jí zlíbí, ale přece jenom. . .

Rozvíjíme dál možné důsledky Battěkova propuštění, i když oba víme, že reálná situace se v reálném socialismu stejně žádnou poznatelnou logikou neřídí. Necháváme docela stranou, že za názory neměl on, a nemá nikdo, být zavřený vůbec. Ale kdo je rozvratník, a jak s ním budu zacházet, o tom rozhoduju já, a žádné zákony a právní normy mi do toho nebudou kecat – takhle přibližně zní motto vedoucí síly československé společnosti. Člověku to však přesto nedá a pokouší se dešifrovat záměry a kombinovat. . .

Když jsem před třemi lety odcházel, byl bych neřekl, že mě jednou do emigrační litosti, že nejsem v Praze, dostane pouhý fakt, že nemůžu osobně přivítat kamaráda, který se vrátil z kriminálu.

Dopis katolického kněze Václava Malého ministru vnitra dr. V. Vajnarovi

Pane ministře,

ve čtvrtek 19. září jsem navštívil s paní Petruškou Šustrovou, mluvčí Charty 77, svého přítele Ladislava Lise v jeho usedlosti Sosnová č. 84, katastr Česká Lípa. Návštěva měla čistě soukromý charakter. L. Lis je podroben tříletému ochrannému dohledu a v důsledku toho je vázán pobývat většinu týdne ve své usedlosti. Pro mne to byla příležitost strávit jeden den v přírodě, rekreaovat se a pomoci L. Lisovi v hospodářství.

Už v dopoledních hodinách bylo zřejmé, že okolí usedlosti je pod kontrolou StB. V 15 hodin přijela hlídka VB, která nás v Lisově bytě perlustrovala. Podrobně zapsala všechny údaje z občanského průkazu a odjela. Poté jsme šli všichni tři, L. Lis, P. Šustrová a já, do lesa na houby.

Ihned po našem příchodu asi v 18,30 přijela hlídka VB, která nás znovu perlustrovala. Byl jsem vyzván, abych jel s hlídkou na OO VB do České Lípy. Na můj dotaz po důvodu mi předal nadstrážmistr VB předvolání na OO VB v Č. Lípě za účelem podání vysvětlení, aniž byl uveden skutečný důvod a příslušný paragraf zákona o SNB. Po příjezdu na OO VB v Č. Lípě jsem byl asi po dvaceti minutách čekání podroben ponižující a nezákonné osobní prohlídce. Prohlídku prováděl mně neznámý podpraporčík VB z hlídky, která mě přivezla, za asistence už zmíněného nadstrážmistra a příslušníka StB, který celému jednání velel. Po prohlídce obsahu kapes a prohmátání mého oděvu jsem byl přísně vyzván, abych si svlékl vše kromě trenýrek. Ohradil jsem se, že tento postup je ve zjevném rozporu se zákonem o SNB č. 40/74 Sb. a ptal jsem se na důvod uvedeného jednání. Příslušník StB mi cynicky odvětil, že se všechno dozvím. Když jsem odmítl se svlékat, podpraporčík zvýšeným hlasem řekl: «Jménem zákona se svléknete nebo použiji násilných prostředků!» Když jsem viděl své marné úsilí se odvolávat na zákonná ustanovení týkající se práva orgánů SNB při předvedení zjistit, zda předvedený nemá u sebe zbraň, svlékl jsem si všechn oděv včetně ponožek kromě trenýrek. Příslušník StB to ironicky komentoval, že není jisté, zda třeba nemám jehlu v puku kalhot, kterou bych v rozrušení mohl použít. Podpraporčík VB prohlédl důkladně můj oděv a poté mě nechutně ohmatával v oblasti slabin.

Po prohlídce jsem byl zaveden do jiné místnosti, kam asi po deseti minutách přišli dva příslušníci StB. Příslušník StB, který vedl akci při osobní prohlídce, mi řekl, že se nebude jednat o výsledch, ale pouze o vysvětlení některých skutečností z mé strany. Namítl jsem, že nic takového zákon o SNB neuvádí a požádal jsem, aby se mi příslušníci představili. Po krátkém váhání se mi s úsměškem představili jako nadporučík Benda, který vedl prohlídku i výsledch, a poručík Horyna. Bylo zjevné, že si svá jména na místě vymysleli. Poté se mě npor. Benda zeptal, co «pohledávám v tomto kraji». Odvětil jsem,

že jsem na soukromé návštěvě u L. Lise a o dalších podrobnostech jsem odmítl vypovídat. Npor. Benda se snažil cynicky žertovat. Já jsem na nic nereagoval. Nato odešel a já zůstal s por. Horynou v místnosti sám za vzájemného mlčení.

Npor. Benda přišel asi po čtyřiceti minutách a sdělil mi, že mě dá odvézt na rozcestí vzdálené asi dva kilometry od Lisova obydlí. Snažil se žertovat, ale já jsem na to nereagoval. Hlídka VB mě dovezla na určené rozcestí a vysadila do úplné tmy. Od rozcestí k železničnímu viaduktu vede cesta mezi poli. Byla plná kaluží a bláta. Viděl jsem, že ve směru mé cesty v povzdálí popojíždějí osobní automobily. Od viaduktu vede k obydlí L. Lise úzká kamenitá cesta, po jejímž okraji jsou na několika místech několikametrové strže. Cesta se mírně svažuje a vede lesem, takže za tmy se lze jen velmi těžko orientovat. Navíc krajinu vůbec neznám. Tápál jsem. Neviděl jsem ani na krok dopředu, proto je pochopitelné, že jsem dvakrát sešel z cesty a spadl resp. skutálel se do strže, přičemž jsem si přivodil bolestivé pohmožděny. Po svém pádu jsem zaslechl zřetelně v blízkosti něčí kroky. Občas spadl z náspu nějaký kamínek a několikrát bylo slyšet něčí chůzi. Bylo mi jasné, že jsem sledován s úmyslem, abych se dostal do stressové situace a začal bloudit pln strachu a obav z přepadení po lese. Cesta lesem je asi 400 m dlouhá. Absolvoval jsem ji asi po 25 minutách zablácený a bolestivě pohmožděný. Krátce po 21. hodině jsem dorazil k usedlosti L. Lise, kde jsem přenocoval a druhý den ráno odjel s P. Šustrovou a L. Lisem do Prahy.

Pane ministře, celé počínání StB směřovalo k jasnému cíli: izolovat L. Lise a zastrašit budoucí návštěvníky, kteří se od něho nechtějí izolovat. Píši Vám proto, abyste zjednal nápravu a podobné příhody se neopakovaly. Jste odpovědný za výkon příslušníků SNB při udržování pořádku. Zákony platí pro všechny, tedy i pro příslušníky StB, kteří v daném případě závažným způsobem porušili zákon.

L. Lis je podroben ochrannému dohledu, v jehož rámci je soustavně vystaven psychickému nátlaku ze strany StB. Rafinované uplatňování ochranného dohledu je využíváno k zasahování do nejintimnějších sfér života L. Lise s cílem psychicky ho zdeptat. Žádám Vás proto, abyste využil své pravomoci a nedopouštěl zneužívání zákonných norem.

L. Lis je čestný a charakterní člověk, kterého si hluboce vážím, a proto nevidím důvodu, proč bych se s ním měl přestat stýkat.

V Praze 20. září 1985

Václav Malý, katolický kněz,
Nad pomníkem 2, Praha 5

Na vědomí: ThDr. František kardinál Tomášek,
arcibiskup pražský

Maďarský výbor na obranu Miklóse Duraye se rozpustil

a to svým dopisem z 20. června 1985. Výbor tvořili György Bence, Gyula Benda, Mihály Hamburger, Bálint Nagy a Erika Törzsöková z Budapešti a János Vargha z Pilisborosjenő. Poslední prohlášení tohoto výboru uveřejňujeme ve zkráceném znění:

Miklós Duray byl po roce vyšetřovací vazby dne 10. května 1985 propuštěn na základě všeobecné amnestie. Tímto pokládá výbor za propuštění M. Duraye svůj úkol za ukončený a výbor za rozpouštěný. V tomto dopise shrneme postup trestního řízení s M. Durayem, podáme zprávu o své práci, poděkujeme všem, kdo měli soucit a pocit spolupovědnosti, všem těm, kdo vyjádřili své obavy o osud M. Duraye, těm, kdo protestovali proti porušování práv jeho osoby i celé maďarské menšiny.

Po zatčení dne 11.5.1984 byl M. Duray zpočátku viněn z poškozování zájmů republiky v cizině a šíření poplašných zpráv. Na základě § 112 a § 199 trestního zákona mohl být odsouzen na tři roky resp. na půl roku vězení. Obvinění však prokuratura dne 29. října 1984 změnila na mnohem závažnější. Na základě nového obvinění ho mohli podle § 98 trestního zákona odsoudit za podvracení republiky k trestu odnětí svobody až do deseti let. Dne 10. května 1985, dva dny po vyhlášení všeobecné amnestie, znovu změnilo obvinění; nyní je podstatně zmírnilo: rozsudek mohl znít nejvíce na jeden rok. A právě tuto dobu strávil M. Duray ve vyšetřovací vazbě, a právě na tak dlouhý časový úsek se vztahovala všeobecná amnestie. Žádná nová fakta se už tehdy neobjevila, vyšetřování bylo ukončeno, Miklós Duray čekal již jen na soudní jednání.

Musíme předpokládat, že obrat k lepšímu není možno připisovat jen justičnímu aparátu, ale že díky patří i jiným silám. A snad můžeme předpokládat i to, že síly trpělivosti a usmíření získaly převahu. Přesto nemůžeme mlčet nad tím, že průběh trestního řízení a způsob jeho ukončení vyvolává vážné obavy. Opravdové uklidnění by mohlo znamenat jen to, kdyby ústavní práva maďarské menšiny na Slovensku a obecně každého občana státu byla zabezpečena řádným dodržováním zákonů.

Informace a výzvy vydávané výborem za osvobození M. Duraye přijala veřejnost kladně. Svědčí o tom i četné odezvy. Všem jednotlivcům a menším či větším skupinám, které se za M. Duraye postavily, jsme dlužni poděkování. Zvláště bychom chtěli poděkovat za postoj mluvčích hnutí za obranu lidských práv Charta 77 a za smělé gesto čtyř slovenských aktivistů, kteří ve věci M. Duraye poslali otevřené dopisy předsedovi slovenské vlády resp. prvnímu tajemníkovi KSS.

Autory těchto dopisů byli: právník Ján Čarnogurský, který byl obhájcem aktivistů vystupujících na obranu lidských práv, a proto ho vyloučili z advokacie; historik Jozef Jablonický, autor základních děl o slovenském národním povstání, kterého odstranili z jeho zaměstnání ve Slovenské akademii věd; filozof Miroslav Kusý, jedna z vůdčích osobností

reformního roku 1968 na Slovensku; a filozof Milan Šimečka, přední publicista z let 1968-69, jehož kniha o tzv. normalizaci vyšla v zahraničí a který byl v roce 1981 dlouhou dobu držen ve vazbě na základě stejného postupu, jaký byl uplatněn proti M. Durayovi.

Citujeme část z dopisu Miroslava Kusého, který dobře reprezentuje obsah i dalších tří dopisů: «Problémy, o nichž Duray mluví a píše, jsou velice choulostivé a diskutabilní: jako takové by bylo třeba je předložit naší veřejnosti, projednat je, vyřešit je. A Duray právě toto dělá. Nešíří štvavé zprávy, ale argumentuje; nepůsobí na city, ale na rozum, nežádá výsady, ale spravedlivé řešení. Je možno se s Durayem a s jeho stanoviskem přit, je možno dokázat, že v tom či onom se mýlí, že to anebo ono nepromyslel do konce – v demokratickém státě by však nemělo dojít k jeho uvěznění.»

Tento dopis je posledním prohlášením výboru za Miklóse Duraye.

V Budapešti 20. června 1985

Za politické vězně v Polsku

Dokument Charty 77 č. 26/1985 a sdělení VONS č. 482, společně vydané v Praze 7. listopadu 1985

Víme, že v Polsku právě probíhá týden akcí za propuštění politických vězňů, k němuž Solidarita vyzvala polskou společnost. Je smutné, že rok a čtvrt po všeobecné amnestii, již prakticky všichni političtí vězni byli propuštěni, je třeba znovu pořádat akce za jejich propuštění. Svědčí to nejenom o tom, že vládě generála Jaruzelského se nepodařilo navázat smysluplný dialog s polskou společností, ale i o tom, že Solidarita, která je skutečným reprezentantem Poláků, se nevzdala a v tradici svého statečného národa dále usiluje o svobodu všech Poláků.

My tady máme také zkušenost s mocí, která se uchyluje k věznění svých názorových protivníků. Také víme, že umlčením oponenta není vyřešen problém, o nějž se vede spor. Polští přátelé se nejednou zastávali československých politických vězňů. Vždyť svoboda je nedělitelná a solidarita přesahuje hranice států, a byť byl v Polsku vězněn jen jediný člověk pro své politické a občanské postoje, nemůžeme se s tím ani my smířit. Sama polská vláda však uvádí, že je jich na 360, a čísla uveřejněná Solidaritou jsou ještě vyšší.

Připojujeme se tedy alespoň tímto dopisem k mnoha hlasům, které tento týden žádají propuštění polských politických vězňů.

Jiří Dienstbier, Eva Kantůrková, Petruška Šustrová
mluvčí Charty 77

VONS, Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných,
Čs. liga pro lidská práva, člen Mezinárodní federace
pro lidská práva

Ladislav Lis, místopředseda Mezinárodní federace
pro lidská práva

Sdělení VONSu č. 475 (Případ ing. Pavla Křivky)

Od 29. dubna 1985 je vězněn ing. Pavel Křivka; je obviněn z pokusu trestného činu poškozování zájmů republiky v cizině podle § 8 odst. 1 k § 112 tr. zákona. Pavel Křivka, nar. 12.6.1960, absolvoval vysokoškolská studia přírodovědeckého zaměření v Halle v NDR a do svého uvěznění se jako vědecký pracovník okresního muzea v Jičíně zabýval ochranou přírody. Je svobodný a trvale bydlí u rodičů v Češkově ulici 1488, 530 00 Pardubice.

Pavlu Křivkovi se stal osudným jeho zájem o přírodu a ekologii. V únoru tr. napsal svému německému příteli, studentu přírodních věd, dopis, který svěřil jinému příteli, československému občanovi, aby ho do NSR odeslal z Jugoslávie. Dopis však byl celníky na hranici zadržen a odevzdán Státní bezpečnosti. V dopise se kritizují ekologické jevy v ČSSR; mj. se upozorňuje, že čs. oficiální místa zanedbala své povinnosti v souvislosti s loňskou povodní ve východních Čechách, po níž zůstaly v Lito-myšli až metrové nánosy bahna. Na jaře 1985 byl Pavel Křivka vyslýchán na svobodě.

V druhé polovině dubna přijel k němu na návštěvu uvedený německý student a spolu s Pavlem Škodou z Prahy pobývali všichni tři v jednom údolí na Slovensku, kde sbírali botanický materiál. Na závěr tohoto pobytu byl Pavel Křivka zadržen a převezen do Východočeského kraje, kde na něho prokurátor krajské prokuratury JUDr. Josef Valenta uvalil 4.5.1985 vazbu. Od té doby je v krajské věznicí MS, PS 62, 500 61 Hradec Králové. Byly provedeny domovní prohlídky v trvalém bydlišti Pavla Křivky v Pardubicích i v jeho přechodném bydlišti v Jičíně, dále ve dvou bydlištích jeho přítele Ladislava Jánka. Nařídil je mj. JUDr. Josef Šlerka, operační skupině veleb kpt. JUDr. Kováčik z KS SNB Hradec Králové. Při prohlídkách nebyl získán žádný další důkazní materiál. Zato byly zabaveny knihy, kazety, soukromá korespondence, fotografie, psací stroje, cestovní pas svědka Jánka, dále krucifix (!) a různá náboženská literatura včetně bible, patřící Ladislavu Jánkovi, který je katolík.

Tato literatura s Pavlem Křivkou nijak nesouvisí. On sám je bez vyznání, zajímal se však o náboženství jak křesťanské, tak východní, pěstoval jógu a snažil se žít podle jejích zásad. Spolu s Ladislavem Jánkem se usídlili na staré opuštěné faře, kterou hodlali zakoupit a jejíž pozemek chtěli hospodářsky využívat ekologickým způsobem. Po uvěznění Pavla Křivky Státní bezpečnost tento záměr zmařila tím, že koupí objektu znemožnila.

Ve snaze rozšířit obvinění o další body vyšetřovala StB členy pěveckého souboru v Pardubicích, kde Pavel Křivka působil, a některým svědkům předstírala, že se už všichni ostatní přiznali, že zpívali písně protistátního obsahu. Ukázalo se však, že jediným «prohřeškem» několika členů souboru – nikoli souboru jako celku – bylo to, že zpívali parodii na Rybovu mši se slovy «Gusto je husto». Státní bezpečnost nakonec ustoupila od původního záměru trestně stíhat celý soubor pro snižování vážnosti prezidenta republiky.

Ve věci Pavla Křivky byly vyslechnuty desítky

osob, mnohým bylo vyhrožováno domovní prohlídkou, neodevzdají-li různé písemnosti, korespondenci, negativy filmů apod. Státní bezpečnost si dokonce ověřovala u svých spolupracovníků v Německé spolkové republice, zda Křivkův německý přítel je skutečně student a ne pracovník cizí rozvědky.

Státní bezpečnost se úporně snažila najít v životě Pavla Křivky a mnoha jeho přátel něco závadného, co by bylo možno trestně stíhat. V jedné stížnosti psané ve vězení protestoval Pavel Křivka proti vyděračským výslechům svých přátel a napsal, že situace je podobná oné, kterou popsal George Orwell v románě «1984». Pracovníci StB na to reagovali tak, že uvádí-li tento příklad, je vlastně vězněn oprávněně (!); dále zjišťovali, zda Orwellův román byl skutečně ve fondu půjčovaných knih v knihovně v Halle, jak Křivka vypověděl. Ve zřejmé snaze získat nějaký další materiál proti Pavlu Křivkovi ho vyzvali, aby ve vězení napsal obsáhlou obhajobu svých názorů, vyjádřených v dopise do NSR.

1. října 1985 Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, Čs. liga pro lidská práva, člen Mezinárodní federace pro lidská práva

DODATEK PO UZÁVĚRCE:

Podle Sdělení VONSu č. 489 z 22.11.85 odsoudil Krajský soud v Hradci Králové za předsednictví JUDr. Ludvíka Hlavatého 21.11.85 inž. Pavla KŘIVKU ke 3 letům a inž. Pavla ŠKODU k 20 měsícům odnětí svobody nepodmíněně, prvního pro «podvracení republiky» (§ 98/1), druhého pro «pobuřování» (§ 100/1 tr.z.). Prokurátor krajské prokuratury JUDr. Josef Pařízek si ponechal lhůtu na rozmyšlenou, obžalovaní se hodlají odvolat. Malá soudní síň byla zaplněna příslušníky StB v civilu, nikdo jiný nebyl vpuštěn.

Už jste si předplatili časopis

**150 000 SLOV — TEXTY
ODJINUD?**

Třikrát ročně přináší 140-160 stran přeložených textů z různých oborů z celého světa, za ročních \$15 nebo DM 30. Adresa: INDEX (150000 SLOV), Postfach 410511, 5 Köln 41, NSR.

Právě vyšlo 12. číslo.

DVĚ KULTURNÍ FÓRA V BUDAPEŠTI

FRANTIŠEK JANOUC

Ve smyslu Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě roku 1975 a podle usnesení madridské konference, která na konferenci v Helsinkách navázala, sešlo se na podzim v Budapešti takzvané Evropské kulturní fórum. Je to jedna z největších schůzek, které se v duchu helsinských dohod uskutečnily. Trvala šest týdnů, a kromě dvou celotýdenních zasedání, kterých se zúčastnily oficiální vládní delegace evropských zemí, USA a Kanady, se v jejím rámci konala řada symposií, na kterých evropští spisovatelé, básníci, překladatelé, výtvarní umělci, herci, filmaři atd. diskutovali o problémech evropské kultury. Delegace jednotlivých zemí byly jmenovány vládami. V čele československé delegace byli oba ministři kultury Klusák a Válek, sovětskou delegaci vedl ministr kultury SSSR Děmičev. Československá delegace měla neméně než 75 členů, mezi nimi byla i řada nezaslouženě zasloužilých a národních umělců (ale aby spravedlnosti bylo učiněno zadost – také několik zaslouženě zasloužilých a národních); sovětská delegace měla dokonce 90 členů.

Nadace Charty 77 ve Stockholmu ve spolupráci s Mezinárodní helsinskou federací pro lidská práva vydaly u příležitosti budapeštského kulturního fóra publikaci dokumentující slovem i obrazem situaci československé kultury deset let po helsinských dohodách. Kniha «Obležená kultura», vytištěná v angličtině, obsahuje kromě jiných textů poselství adresované Evropskému kulturnímu fóru. Na dvacet umlčených československých spisovatelů a dalších, i zahraničních, kulturních činitelů hodnotí situaci v zemi a diskutují otázku, zda vůbec, a jak, je možné ji změnit.*

Bylo to poprvé, co se podobná konference konala v zemi Varšavského paktu. Mezinárodní helsinská federace pro lidská práva se proto rozhodla využít této příležitosti a sejít se, také v Budapešti, na svém výročním zasedání, a navíc uspořádat menší symposium věnované otázkám evropské literatury, práci spisovatelů v exilu atd. O tomto úmyslu byly maďarské úřady zavčas informovány, a v hotelu Duna Intercontinental byly zamluveny pokoje pro účastníky symposia a zasedací sál.

* * *

Jako jeden z vydavatelů knihy Obležená kultura jsem se v neděli 13. října octl v Budapešti. Přilétal jsem se smíšenými pocity, byl jsem však příjemně překvapen. Celní i pasové odbavení na letišti bylo stejně jednoduché a rychlé jako ve většině západních zemí. Hotel Buda Penta měl nejen západní ceny, ale i západní vysokou úroveň obsluhy. Prodávaly se v něm (ale nejen v něm, dokonce i na ulicích) západní deníky.

* A Besieged Culture, Czechoslovakia Ten Years After Helsinki, edited by: A. Heneka, F. Janouch, Vilém Prečan, Jan Vladislav. Published by The Charta 77 Foundation and the International Helsinki Federation for Human Rights, Stockholm-Vienna 1985.

Do zahájení oficiálního fóra zbývaly dva dny – krásné město na Dunaji se ještě urychleně uvádělo do lesku. Po krátké procházce jsem se sešel s Jeri Labeřovou, ředitelkou americké organizace Helsinki Watch (která sleduje plnění – nebo neplnění – helsinských dohod). Nechtěla věřit, že jsem v Maďarsku, že jsem dostal visum. Pozvali jsme na večeri několik maďarských přátel, kteří nám sdělili, že myšlenka paralelního symposia získala v posledních dnech mezi maďarskými intelektuály velký ohlas. Účast jmen jako jsou Susan Sontagová, Hans Magnus Enzensberger, Jiří Gruša, Danilo Kiš, György Konrád, Amos Oz, Per Wästberg a další způsobila, že se našeho symposia chce zúčastnit mnoho maďarských spisovatelů a vědců, kteří nikterak nepatří k opozici. Dělali jsme si starosti, jak se vejdou do poměrně malé zasedací místnosti v hotelu Duna. Netušili jsme, jak brzy nás maďarské úřady těchto starostí zbaví.

V pondělí odpoledne dorazili do Budapešti ředitel Mezinárodní helsinské federace Gerald Nagler a její prezident kníže Karl von Schwarzenberg. V hotelu je čekala nepříjemná zpráva. Hotel byl donucen zrušit několik měsíců starou rezervaci zasedací síně. Ředitel Duna Continentalu krčil rameny a odkazoval nás na ministerstvo zahraničí.

Zpráva o faktickém zákazu symposia se rozšířila po Budapešti jako bleskem. V pondělí 14. října večer se konala v kongresovém centru velká tisková konference. Otázka zákazu paralelního symposia se stala jedním z hlavních námětů – ukázalo se totiž, že řada západních novinářů přijela do Budapešti hlavně proto, aby se zúčastnila právě této neobvyklé sešlosti. Generální tajemník oficiálního Evropského kulturního fóra měl co dělat, aby se vyhnul odpovědím na dost ostře formulované otázky.

V kavárně Duna Intercontinentalu zatím zasedal krizový štáb helsinské federace a několik našich zástupců jednalo na ministerstvu zahraničí. Do Budapešti již přijelo mnoho účastníků paralelního symposia a bylo nutné učinit nějaké rozhodnutí.

Zatímco krizový štáb a tři nenápadní maďarští fyzové u vedlejšího stolu pili jedno kafe za druhým, zatímco kníže Schwarzenberg se Susan Sontagovou přesvědčovali úředníky ministerstva zahraničí, že zákaz paralelního symposia by byl proti duchu helsinských dohod a poškodil by i jednání oficiálního fóra, zatímco československá, rumunská a sovětská delegace protestovaly u stejného ministerstva proti povolení neoficiálního fóra, zatímco delegace USA, Velké Británie a některé další protestovaly u téhož ministerstva přesně v opačném směru, vydal jsem se s jistou půvabnou Maďarkou na procházku po stmívajícím se hlavním městě. Procházeli jsme se po živých ulicích, zastavovali se u výkladních skříní, prošli jsme několik liduprázdných uliček, a teprve když jsme se přesvědčili, že nejsme sledováni, usadili jsme se v jedné hospodě. Líbila se nám. Po chvíli jsem dal zavolat ředitele a má tlumočnice mu vysvětlila, že bych chtěl příští večer uspořádat malé přátelské setkání asi pro sto lidí. Ředitel poloprázdné restaurace

byl nadšen. Domluvili jsme cenu, přesvědčili pana ředitele, že čardášovou kapelu nepotřebujeme, ale že jsme ochotni jí dát placené volno.

Jednu náhradní variantu jsme tedy měli – pro jistotu jsme se však rozhodli nikomu nesděliti jméno restaurace. Učiníme to až nazítří večer, až se do hotelu Duna začnou scházet hosté.

Večer jsem strávil v bytě Györgye Konráda. Byt byl naplněn hosty, kteří přicházeli a odcházeli, ve velké kuchyni se podávala jednoduchá večeře, atmosféra byla výborná, optimistická. V nejhorším nás posadí na autobus a vyvezou do Rakouska.

* * *

V úterý ráno bylo zahájeno oficiální fórum. Účastníci fóra neoficiálního zatím jednali opět na ministerstvu zahraničí. Jednání bylo odročeno, definitivní odpověď prý dostaneme ve tři odpoledne.

Odpoledne měl z Vídně přijet vlakem Pavel Kohout. Měl obavy, zda ho do Budapešti pustí – již jednou se mu stalo, že ho u cíle zadrželi a nejbližším vlakem poslali zpět. Čekám ho na nádraží s jednou novinářkou a norským televizním týmem. Pro jistotu.

Nádraží je plné sovětských vojáků. Po tolika letech to byl pro mne otřesný zážitek. Chovali se jako v gubernii – rusky se dotazovali maďarských železničářů, kdy a odkud jede který vlak a rozčilovali se, když jim nebylo rozuměno a odpověděno rusky.

Vídeňský rychlík přijel na čas. Pavel Kohout nebyl ani zadržen ani nějak zvlášť «sonderbehandlován». Přesto s ním norská televise natočila interview. Ocenil v něm maďarskou velkorysost. Nestačil jsem mu totiž ještě říci, co se všechno událo.

V hotelu Duna byla zatím hala plná novinářů, čekajících na rozhodnutí. Naši přátelé přišli kolem půl páté. Maďarské úřady nedovolují uspořádat neoficiální schůzku. Současně dostávám z recepce zprávu, že restaurace, jejíž jméno jsme nikomu neřekli, mi nechala vzkaz, že mají rozbitá okna a nemohou pro nás uspořádat večeři. Radíme se krátce s maďarskými přáteli. Jeden z nich se rozhodl pozvat všechny účastníky do svého bytu. Je to na nábřeží, několik set metrů od hotelu. Adresu sdělíme účastníkům schůzku pro jistotu na poslední chvíli, až přijdou do hotelu.

V úterý 15. října v 19.00 hodin bylo před hotelem Duna rušno. Novináři, delegáti oficiálního fóra, televizní týmy. Odcházím s první skupinou. Mladička rakouská sekretářka, která se má vrátit pro další skupinu, se mě ptá, zda to není nebezpečné, zda se jí něco nemůže stát. Vzpomínám si na Raula Wallenberga, kdysi právě zde uneseného, a na sovětské vojáky na nádraží; ale chlácholím ji, že se jí určitě nic nestane.

Velký měšťanský dům vedle Markétina mostu. Vystupujeme do čtvrtého patra, za mnou jde asi padesát lidí. V bytě jich je za chvíli snad 150, možná i víc. Není hnutí. Vítá nás starý Maďar – a omlouvá se za svou vládu, která naši schůzku zakázala. Nedělá to prý z vlastní vůle – jsme okupovaná země, končí svůj improvizovaný projev. Na stůl vystupují Konrád, Sontagová, Enzensberger. Přišla řada i na mne. Říkám, že za normálnějších poměrů bych to do Budapešti neměl tak daleko, jak to bylo teď ze Stockholmu, a ukazují přítomným knížku, která se právě narodila –

o obležené kultuře. Dnes byla rozdána většině delegátů oficiálního fóra a některým novinářům. Vyprávím o jejím vzniku a cituji z textu Ludvíka Vaculíka.

Ukazuje se, že v Budapešti má oficiální akreditaci i redaktor českého vysílání Hlasu Ameriky. Ve středu ráno jsme s ním udělali pro naše československé posluchače diskusi u kulatého stolu s Pavlem Kohoutem a Jiřím Grušou. Natáčeli jsme ji v hotelu Atrium, před okny plynuly dunajské vody, jež před několika hodinami omývaly nábřeží v Bratislavě. Rozhovor tří Čechoslováků, kteří byli zbaveni občanství své vlasti, pro české vysílání Hlasu Ameriky z hlavního města členského státu Varšavského paktu. . . . To již nebyla Klimova Řeč nad zdi, to byl Průlom do zdi!

* * *

Ve středu ráno zasedala Mezinárodní helsinská federace v bytě Györgye Konráda. Nikdo z nás neměl potíže. Taxiky nás odvážely hladce na určené místo, před Konrádovým domem byl klid a žádní nápadní fyzlové. Rozhodnutí maďarských úřadů bylo podle starého přísloví, aby se vlk nažral a koza zůstala celá. Po pravdě řečeno, co měli Maďaři dělat? V helsinské federaci zasedalo několik poslanců, bývalých ministrů, velvyslanců, universitních profesorů – takové publikum nelze jen tak naložit do zelených antonů a odvézt na policejní stanici ke zjištění totožnosti. Aspoň ne v Maďarsku. Zůstalo tedy u zákazu. Nikdo se nezajímal, jak bude splněn a co budou zakázání dělat v Budapešti. Scházeli se tedy v soukromých bytech. Do našeho odjezdu se ani majitelům bytů nic nepříhodilo, a pokud vím, ani dodnes. To je charakteristické pro maďarskou situaci na podzim 1985. A nejen to. Na neoficiálním symposiu se konala výstava samizdatů. Orwell, Koestler, Solženicyn. . . Náklady až tři tisíce kusů; jejich vydavatel je znám a dokonce žije z jejich prodeje. Chtěli by překládat i z češtiny – máme jim prý posílat nejzajímavější materiály.

Odpolední symposium bylo zahájeno ve velkém podkrovním bytě na jakési budapeštské Hanspaulce. Hostitelka, mladá historička, matka tříletého dítěte, nás pozvala s udivující samozřejmostí: je to přece naší povinností, když vám naše vláda nedovolí sejít se jinde.

Maďarská vláda se stala fakticky největším sponzorem hnutí kontroly nad plněním helsinských dohod. Nikdy předtím neměly naše akce takovou publicitu jako po zákazu neoficiálního symposia. «Tenhle zákaz měl cenu nejméně půl milionu dolarů,» pronesl příznačně americký novinář; «představte si, že byste chtěli zaplatit jako reklamu všechno to místo v novinách a čas v televizi a rozhlasu, které jsou vám teď věnovány.» Chtěl jsem skoro navrhnout, aby se maďarské vládě poděkovalo. Nejen za tu publicitu, snad ještě více za atmosféru, kterou svým zákazem vytvořila. Ve sterilních prostorách Duna Intercontinentalu, s čišníky ve fracích roznášejícími minerálku a kávu, by naše diskuse nemohly být tak zajímavé a intenzivní.

Místnosti podkrovního bytu byly zahaleny v mračích cigaretového kouře. V kuchyňce se vařila káva a nalávalo víno. Sedělo a stálo se všude. Maďarští přátelé překládali improvizované referáty do maďar-

štiny, příspěvek Jiřího Gruši, přednesený německy, se překládal i do angličtiny. Jiřího barokní styl dal překladatelům i posluchačům zabrat – nebyl jsem si jist, které z variant, německé, anglické či maďarské, jsem rozuměl nejlépe. Mezi řečníky byli Pavel Kohout, Susan Sontagová, Hans Magnus Enzensberger, Danilo Kiš, György Kornád. Dokonce i doma žijící Ivan Klíma. Když se totiž rozpředla diskuse o tom, jaký vliv má svoboda či nesvoboda na spisovatelovu tvorbu, vzal jsem si slovo a obšírně citoval Klímův dopis Philipu Rothovi a vyjádřil politování, že Ivan Klíma není mezi námi a nemůže to říci sám.**

Během celé středy a čtvrtka, 16. a 17. října, zasedala tedy dál v Budapešti Mezinárodní helsinská federace a konalo se neoficiální symposium. Maďarské úřady se k nám chovaly nadále maximálně zdrženlivě. Nikdo mi nebránil, abych Obleženou kulturu rozdál všem vedoucím oficiálních delegací na oficiálním fóru, a když mi došly připravené kopie doprovodného dopisu, napsaného na dopisním papíře Nadace Charty 77, rozmnožili mi je v hotelu na xeroxu. Jiří Gruša poslal exemplář Obležené kultury svému bývalému příteli ministru Válkovi s věnováním.

Neoficiální symposium skončilo ve čtvrtek pozdě večer téměř fantasmagorickou scénou. Někdo objednal telefonicky deset taxíků – jiným způsobem se z budapešťské Hanspaulky nedalo odjet. Někdo jiný

** Interview Philipa Rotha i Klímův dopis otiskujeme na str. 52 tohoto čísla Listů. – Pozn. red.

objednal dalších deset. A potom ještě. Za chvíli byla úzká slepá ulice naplněna taxíky s rozsvícenými světly, zapnutými taxametry a houkajícími klaksony. Noví přátelé se nemohli rozejít, na schodech a před domem se dodiskutovaly poslední problémy, vyměňovaly adresy a domlouvaly další schůzky. První taxíky byly na dně slepé ulice zablockovány, lidé z nich museli přeseďat do těch, co přijely poslední. Teprve pozdě v noci se v Serleg utca rozhostil klid.

* * *

V pátek ráno jsem odlétal do Vídně. Ranní budapešťský provoz zacpal ulice vedoucí k letišti, měl jsem strach, že přijedu pozdě. Těsně před letištem zastavila můj taxík policejní hlídka. Trochu ve mně hrklo. Že bych byl maďarské úřady přece jen přechválil? Ne, byla to jenom dopravní kontrola. Taxikář jel příliš rychle a když jsem policajtovi vysvětlil, že nestihnu letadlo, mávnul rukou a pustil řidiče bez pokuty. Celní a pasová kontrola prošly bez obtíží. Jenom když pohraničník promítl můj pas do centrální evidence, ozval se najednou telefon. Pohraničník ho zvedl a chvíli mluvil. Moc jsem litoval, že neumím maďarsky. Patrně měl svým nadřízeným potvrdit, že skutečně odjízdim. Tu-124 se za chvíli vznesl, letuška nám přinesla kávu, kaviárový chlebiček a lahvičku Barack pálinky. Než jsem stačil přečíst noviny, přistáli jsme ve Vídni. Tak měkce, že jsem se nestačil divit. Vysvětlil mi to až Pavel Kohout. Čím horší jsou letadla, tím lepší musí být piloti.

Spisovatelé a Charta 77 Evropskému kulturnímu fóru

Dokument Charty 77 č. 24/1985

Po roce 1968 začalo v Československu dlouhé období ničení všech významných hodnot svébytné národní kultury, v mnoha ohledech připomínající léta padesátá a leckde dokonce cosi horšího. Tato cílevědomá činnost, která nemá v dnešní Evropě pravděpodobně obdoby, je o to nápadnější, že probíhá v době, kdy se země sovětského bloku oficiálně rozešly se stalinismem, v době politické détente (uvolnění), a posléze v době «helsinského procesu».

Mnoho českých a slovenských autorů, žijících doma i v zahraničí, jakož i mnoho zahraničních pozorovatelů vytrvale na tento děj, který je v dnešní Evropě přímo kuriózní, poukazuje a analyzuje ho; jeho různými aspekty se už nejednou zabývala i Charta 77.

Budapešťské fórum, jako shromáždění konané z usnesení účastníků helsinské Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě a orientované ke sféře kultury, nám dává novou příležitost na tento jev upozornit.

Politická garnitura, kterou vynesla v Československu k moci intervence států Varšavské smlouvy v roce 1968, zahájila krátce po svém nástupu politiku systematického potlačování kultury. Z důvodů jen stěží srozumitelných a nevysvětlitelných ani přímou vůlí intervenujících států, začala trhat všechny nitky duchovní kontinuity našich národů a nelítostně potlačovat všechny kulturní projevy, které se seabemíň vymykají jejím ideologickým nárokům a narušují zjednodušený, primitivní obraz světa. Důsledky této politiky představují frontální a životně nebezpečný útok na samu duchovní, kulturní a tudíž i národní identitu československé společnosti.

Mnozí už nejednou zdůraznili, že tu jde o jakousi «vládu zapomnění»: dějiny jsou falšovány, celé velké oblasti historických jevů a událostí zamlčovány nebo zkreslovány, význam bezpočtu důležitých osobností je popírán, pakliže je vůbec dovoleno o těchto osobnostech mluvit. Existuje dokumentace o tom, kolika tisíci vědců, umělců, publicistů a dalších osobností, které by se za svobodnějších poměrů tvořivě podílely na rozvoji národní kultury, je buď úplně nebo částečně zakázána nebo znemožněna činnost, kolik z nich je za svou dřívější práci pronásledováno, kolik z nich bylo za svá díla trestně stíháno a vězněno. Tisíce knih úřady vyřadily z knihoven a z knihkupectví, mnoho učebnic a slovníků dala moc přepracovat nebo zcela zničit, zakázala desítky filmů, to vše z důvodů často vskutku nicotných. Vše, co se ještě může uplatňovat veřejně, je opředeno a svazováno nesmyslnou sítí byrokratického schvalování, téměř všechno, co stojí pro svou kultur-

ni hodnotu za pozornost a co se dočkalo veřejného uplatnění, muselo být těžce vybojováno; početné kulturní instituce, od vědeckých ústavů přes univerzity až po umělecké svazy, byly postupně zcela ochromeny.

Tvůrčí potenciál společnosti a její hlad po suverénních a autentických kulturních hodnotách nelze přirozeně nikdy administrativní cestou nebo zásahy policie úplně potlačit. I dnes vznikají v Československu důležitá díla v nejrůznějších oblastech duchovního života a i dnes se těší velkému zájmu veřejnosti. Mnohdy však mohou vznikat a v některých oblastech dokonce vznikají výhradně jen mimo prostor oficiálně povoleného a schváleného a jsou širší veřejnosti téměř nepřístupné; významné domácí texty – vědecké i umělecké – se šíří v početných strojopisných opisech, pořizovaných se značnými riziky, anebo jsou publikovány v exilu. Mnohé kulturní podniky jsou možné jen na privátní nebo poloveřejné půdě, vždy vystavené nebezpečí úředního nebo policejního zásahu. Většina zajímavějších děl, jež se mohla objevit zcela veřejně, byla těžce vyvzdorována a mnohdy tvrdě okleštěna cenzurními a autocenzurními zásahy. Přirozené vření kulturního života – jako hlavního způsobu sebereflexe společnosti – a přirozený styk tvůrců s publikem jsou tedy radikálně rozrušeny a mnohdy musí být obtížně suplovány různými náhradními a nedostačujícími formami. Výuka ve školách je přitom zcela podřízena ideologii, takže škola podává zkreslený obraz skutečnosti a deformuje kulturní povědomí mladé generace.

Ale nejde jen o tyto zjevné, obecně známé a víceméně postižitelné způsoby, jimiž je podvazována a znemožňována kulturní seberealizace našich národů. Jde i o některé jemnější, tíže vyčíslitelné, ale o to nebezpečnější úkazy. Celkové byrokratické sešněrování společnosti, potlačení přirozené plurality jejích pestře strukturovaných zájmů, vytvoření jakéhosi stavu «bezdějinnosti» (dějiny jsou nahrazeny úředním plánem akcí), posílení obecného pocitu bezmoci, beznaděje, frustrace a nesmyslnosti každého tvůrčího společenského nebo občanského snažení, jakož i obsáhlé demoralizace touto politikou způsobované, a prohlubující se pocit šedivosti a pustoty života, který ji provází – to všechno pochopitelně působí zhoubně i na kulturu, která je konec konců vždycky výrazem ducha společnosti a zrcadlem své doby. Těžko bude kdy možné zjistit, kolik talentovaných lidí nemohlo nikdy vůbec cokoli výrazného vykonat nikoliv proto, že jejich dílo bylo zakázáno, ale prostě proto, že vůbec nevzniklo, protože tato tísnivá životní atmosféra udusila jeho zárodek dřív, než se mohlo rozvinout do zralého tvaru. A těžko bude kdy možné zjistit, co by byli veřejně působící vědci a umělci vykonali, kdyby měli jen trochu víc svobody a kdyby právě tato dusivá atmosféra předem katastrofálně nepodtýkala jejich tvůrčí možnosti.

Všichni vědci nebo umělci nemají přirozeně povahu na to, aby se dokázali tomuto globálnímu tlaku poměrů vzepřít, riskovat svou existenci a vstoupit do trvalé, otevřené a nelehké konfrontace se státním a policejním aparátem. A proč by také básník, malíř, hudebník, historik, sociolog, filozof či esejist musel být zároveň bojovníkem a hrdinou? Není cosi zruďného na poměrech, v nichž si tvůrčí svobodu, nezávislost a posléze jakýs takýs – byť jen náhradní a neúplný – kontakt s publikem mohou dopřát jen lidé, kteří neváhají riskovat vězení? Není takový jev především obžalobou poměrů, které ho rodí?

Předpokládáme, že budapešťské fórum má k dispozici nebo si může opatřit konkrétní dokumentaci stavu, na který se tu pokoušíme jen stručně a všeobecně upozornit. Je to stav neobhajtelný žádnými politickými argumenty. V samém středu Evropy už sedmáct let moc obsáhle útočí na samu duchovní integritu a totožnost dvou národů s dlouhou kulturní tradicí. Tento útok přitom vede vláda, která podepsala Závěrečný akt z Helsink, mezinárodní pakty o lidských právech a jiné podobné dokumenty. Využíváme příležitosti konání budapešťského fóra, a opírajíce se o jeho autoritu chceme československé vládě připomenout závazky, které z těchto dokumentů vyplývají. Podle našeho mínění je světová kultura nedělitelná a její svobodný rozvoj by měl být starostí všech lidí dobré vůle.

V Praze dne 25. září 1985

Václav Černý, Václav Havel, Petr Kabeš, Karel Pecka, Jaroslav Seifert, Dominik Tatarka, Ludvík Vaculík

Jiří Dienstbier, Eva Kantůrková a Petruška Šustrová – mluvčí Charty 77, Jan Lopatka, člen kolektivu mluvčích Charty 77

(Zasláno československé vládě a budapešťskému fóru KBSE)

Proč by básník měl být hrdinou?

Z interviewu Gundera Anderssona (*Aftonbladet*, 24.10.85) jsme se dověděli, že Jaroslav Seifert, nositel Nobelovy ceny za literaturu, odvolal svůj podpis pod výzvou československých spisovatelů a Charty 77 k Evropskému kulturnímu fóru v Budapešti (viz výše na této straně Listů).

Je to «vítězství», které pražskému režimu cti a slávy nepřidá. Naopak, potvrdí pouze znovu to, co si o

něm evropská kulturní veřejnost myslí a co Seifert 25. září 1985 spolupodepsal:

«Po roce 1968 začalo v Československu dlouhé období ničení všech významných hodnot svébytné národní kultury, v mnoha ohledech připomínající léta padesátá a leckdy dokonce cosi horšího. Tato cílevědomá činnost, která nemá v dnešní Evropě pravděpodobně obdoby, je o to nápadnější, že probíhá v době, kdy se země sovětského bloku oficiálně rozešly se stalinismem, v době politické détente a posléze v době tzv. «helsinského procesu». Situace v Československu, pokračuje dokument Charty 77, «je v dnešní Evropě přímo kuriózní...»

Všichni, jimž leží na srdci osud československé kultury, jsme byli Jaroslavu Seifertovi za jeho podpis hluboce vděční. Ale můžeme čtyřiaosmdesátíka pochopit, že přecenil své síly a nevydržel tlak, který na něj pražský režim vyvinul. «Oficiální reakce byla příliš silná,» říká Seifert švédskému novináři, «jsem už příliš starý a konflikty takového druhu již nesnáším...»

Seifertův podpis pod prohlášením musel na pražský režim působit jako pořádná ledová sprcha. Po počátečním trapném přešlapování kolem prvního československého laureáta Nobelovy ceny za literaturu, který byl v letech padesátých, sedmdesátých i na počátku let osmdesátých umlčován a z české literatury vykazován, se pražské úřady úporně snažily si Seiferta přivlastnit. A najednou takový průšvih!

Nemám nejmenších pochyb o tom, že Seifert prohlášení Charty 77 podepsal s plným vědomím toho, co dělá. Z důvěryhodných pramenů vím, že pražští spisovatelé s ním několikrát jednali, že Seifert byl s textem podrobně obeznámen a že vyslovil radost a potěšení nad tím, že jej může podepsat.

Nevíme zatím přesně, co se všechno kolem Seiferta v posledních týdnech dělo, jakou formou svůj podpis vlastně odvolal. Nevím ani, co si starý pán při odvolávání svého podpisu myslel. Nejspíše totéž, co před 352 lety Galileo Galilei, když ho odváděli z inkvizičního procesu v Pise: *E pur si muove! A prece se točí!*

Mnohé z toho, co si pražské úřady vůči básníkovi v posledních letech dovolily, je však známo. Uvedu jenom tři příklady:

1. Koncem září 1981 navštívili Seiferta dva vysocí činitelé Státní bezpečnosti, kteří se ho snažili donutit, aby veřejně poděkoval prezidentu Husákovi za blahopřání k osmdesátinám. Nemocný Seifert se natolik rozčlilil, že musel být převezen do nemocničního ošetření.

2. Několik dnů po udělení Nobelovy ceny (17. října 1984) navštívil Seiferta ředitel nakladatelství Československý spisovatel Jan Pilař a donutil ho, aby podepsal nějaké prohlášení. Seifert, který byl pod vlivem těžkých ataraktik, se nepamatoval, o čem vlastně jednali, a Pilař – mimochodem právě nyní člen oficiální čs. delegace na budapeštském Evropském kulturním fóru – odmítl básníkovi a jeho rodině ukázat kopii toho, co nemocný podepsal. Snad jen v Kafkově a Haškově Praze se mohlo přihodit, že se pan Seifert a jeho rodina dověděli obsah tohoto »dokumentu« až o několik týdnů později ze Stockholmu!

Podobně donutili zástupci čs. literární agentury Dilie v době Nobelových oslav Jaroslava Seiferta (13. prosince 1985), aby podepsal dopis německému nakladateli Knausovi, že práva na jeho paměti, která koupil, jsou neplatná.

Lež má krátké nohy, říká české úsloví. Básník anuloval všechny vynucené a podvodem získané podpisy svým vlastnoručním dopisem, který mi poslal 19. prosince 1985.

Seifert měl mnoho důvodů, proč svůj podpis k budapeštskému prohlášení připojil. Třeba proto, že sebrané spisy prvního československého nositele Nobelovy ceny za literaturu zřejmě v Praze nevyjdou. Jejich redaktor Milan Blahynka z nich chtěl udělat torzo – vyhodit všechno, co se pražskému režimu dnes nehodí do krámu. Třeba verše o Leninovi, Puškinovi, T. G. Masarykovi. Ale ani nemocný a unavený básník není ochoten jít na kompromisy, které by zcenzurovaly celý jeho život. Odvolání Seifertova podpisu podává nejvýmluvnější svědectví o pravdivosti prohlášení čs. spisovatelů a Charty 77 k Budapešti: «A proč by také básník... musel být zároveň bojovníkem a hrdinou? Není cosi zruďného na poměrech, v nichž si tvůrčí svobodu, nezávislost... mohou dopřát jen lidé, kteří neváhají riskovat vězení? Není takový stav především obžalobou poměrů, které ho rodí?»

PHILIP ROTH

ROMANTIKA ÚTLAKU

Únorové číslo Harper's Magazinu přineslo pod tímto titulkem výňatky z rozhovoru, který vedla na podzim 1984 Hermione Lccová s americkým spisovatelem Philipem Rothem. Šlo o situaci spisovatele ve svobodné zemi a v nesvobodné, především v Československu.

Myslíte, že jste jako spisovatel nějak ovlivnil své okolí, kulturu?

Vůbec nijak!

Říkáte to s hořkostí anebo s radostí?

Ani tak ani onak. Je to prostě skutečnost života. V nadměrně zkomercializované společnosti, která žádá úplnou svobodu slova, je kultura nenažraná díra. Nedávno se Louis L'Amour stal prvním americkým prozaikem, který dostal za své «zásluhy o národ» presidentskou medaili «Za svobodu». Předal mu ji v Bílém domě prezident. Jedinou zemí, kde by ještě mohl takový spisovatel dostat nejvyšší státní vyznamenání, je Sovětský svaz. V totalitním

státě samozřejmě diktuje režim veškerou kulturu; my v Americe naštěstí žijeme v Reaganově, ne v Platónově republice, a nehledě na tuto hloupou medaili se kultura téměř úplně přehlíží; tomu stavu je nepochybně třeba dát přednost.

Když jsem byl prvně v Československu, připadalo mi, že zatímco já pracuji ve společnosti, kde spisovatel všechno může a nic z toho nemá význam, čeští spisovatelé, s nimiž jsem se v Praze setkal, nic nesměli a všechno od nich mělo význam. Tím nechci říct, že bych chtěl změnit bydliště. Nezáviděl jsem jim, že byli pronásledováni a že právě tím se zvětšovala jejich společenská důležitost. Nezáviděl jsem jim ani jejich zdánlivě hodnotnější a závažnější témata. Na Západě se stalo bezvýznamným mnohé z toho, co je smrtelně vážné na Východě – to samo je téma a vyžaduje značné tvůrčí úsilí, aby se přetvořilo v působivý román. Psát seriózní knihu, která nesignalizuje svoji serióznost bombastickými nářkami anebo tématickou závažností, které jsou tradičně spojeny se seriózností, je rovněž cenné pod-

nikání. Být práv duchovní situací, která není očividně šokující ani obludně hrůzná, která nevyvolává univerzální soucit ani se nepřihází na velkém historickém jevišti anebo v působivém rozměru útrap dvacátého století – to je los, který padl na ty, co píšou tam, kde se všechno může a nic z toho nemá význam.

Nedávno jsem slyšel v anglické televizi kritiku George Steinera, jak odsuzuje současnou západní literaturu jako úplně bezcennou a nekvalitní a prohlašuje, že velké dokumenty lidské duše, mistrovská díla mohou vyvstat jen v duších drcených režimů jako je v Československu. Podivuji se jen, proč všichni spisovatelé, které v Československu znám, si režim oškliví a vášnivě si přejí, aby zmizel z povrchu země. Nechápu, co chápe Steiner, že toto je jejich příležitost, jak se stát velkými? Občas jeden či dva spisovatelé s obrovskou brutální silou dokáží jako zázrakem přežít a vzít si systém za své téma, vytvořit vynikající dílo nezávisle na vlastní persekuci. Ale většina z těch, kteří zůstávají uzavřeni uvnitř totalitního státu, jsou systémem jako spisovatelé ničení. Tento systém nevytváří mistrovská díla, vytváří poruchy krevního oběhu, vředy, astma, vytváří alkoholiky, působí hořkost a zoufalství a duševní poruchy. Spisovatelé jsou mrzačeni na intelektu, demoralizováni na duchu, nemocni na těle a kulturně otráveni. Často jsou úplně umlčeni. Devět desetin nejlepších z nich nikdy neudělá svoji nejlepší práci

právě kvůli systému. Spisovatelé živení tímto systémem jsou námezdní straničtí pisálkové.

Když takový systém trvá po dobu dvou či tří generací, neúnavně pracuje na spisovatelském společenství po dvacet, třicet nebo čtyřicet let, posedlost se upevní, jazyk se opotřebuje, čtenářstvo zvolna zmirá hlady a existence národní literatury založené na originalitě, různosti a schopnosti pohybu (to je něco zcela odlišného od brutálního přežívání jediného mocného hlasu) je téměř nemožná. Literatura, která má to neštěstí, že zůstává izolovaná v podzemí na příliš dlouhý čas, se nevyhnutelně stane provinciální, zaostalou, dokonce naivní navzdory množství temné zkušenosti, která jí může inspirovat. Naopak naše práce zde nebyla zbavena autenticity proto, že jsme nebyli jako spisovatelé drceni totalitní vládou. Kromě George Steinera, který si dělá velkolepé a sentimentální iluze o lidském utrpení a «mistrovských dílech», neznám ani jednoho západního spisovatele, který by se vrátil zpoza železné opony a považoval se za znehodnocena, protože se nemusí potýkat s tak ubohým intelektuálním a literárním prostředím. Jestliže si mám vybrat mezi Louistem L'Amourem, naší literární svobodou a naší rozsáhlou živou národní literaturou na jedné straně a Solženicynem a tou kulturní pouští a drtivým útlakem na straně druhé, vyberu si L'Amoura.

(Přeložil ik)

Milý Philipe,

Přečetl jsem si výňatek z Tvého rozhovoru, jak jej otiskl únorový Harper's. Čtu všechny tvé věci se zájmem a rád, tento rozhovor s o to větším zájmem, že se týká tématu, o němž často přemýšlím – navíc se tvé výroky dotýkají osobně mě i mých přátel, žijeme a píšeme přece v zemi, kde se «nic nemůže a všechno má smysl» a kde našemu intelektu hrozí zmrzačení, našemu duchu demoralizace a tělu nemoc.

Vím – přečetl jsem většinu Tvých děl poctivě – že patříš mezi autory, kteří váží slova a píšou jen o tom, co dobře znají z vlastní zkušenosti. I v Praze jsi byl, o osudu českých spisovatelů jsme nejdříve mluvíli, projevoval jsi o něj zájem i snahu nějak jej ulehčit. Přesto však mi připadá, že některé Tvé kategorické soudy o temných vyhlídkách literatury v nesvobodných poměrech vycházejí z malé či spíše jednostranné informovanosti.

Dilema svobody a nesvobody, tvořivého a netvořivého života, jak je vytyčuješ ve svých úvahách, je tak zřejmé a nepochybné jako dilema mezi zdravím a nemocí, mezi vyjížděnkou na Capri a pobytem v cele smrti, nikdo nezapochybuje, co si vybrat. Nicméně nelze popřít, že většina spisovatelů a vůbec umělců v Polsku, v Československu, v Maďarsku či v Jugoslávii si může volit, zda chce pobývat ve svobodě či v nesvobodě. Jestliže volí pobyt ve svých zemích, a to často za cenu, že tam jsou pronásledováni, zakazováni či dokonce vězněni, svědčí to aspoň o tom, že dilema nebude tak zjevné a výrazné, jak je vidíš Ty, že skutečný problém bude jinde, než jak jej ukazuješ. Nemohu bez rozpaků ani přijmout tvrzení, že literatura, která vzniká v těchto zemích a která se opravdu často šíří jen primitivní formou opisů, je (s výjimkou

několika zcela ojedinělých zjevů) odsouzena k provincialitě, zaostalosti a naivitě. Nechci být sám sobě soudcem (o nebezpečích, jež hrozí literatuře v nesvobodných poměrech, dobře vím), ale jsem přesvědčen, že kolegové slavisté, kteří znají díla, jež za posledních čtyřicet let vznikla v Polsku, v Československu, v Jugoslávii či dokonce v Sovětském Rusku, Ti potvrdí, že se mezi nimi dají nalézt díla pozoruhodná, průměrná i špatná jako kdekoliv ve světě. To, že často i ta nejlepší zůstala na Západě neznáma anebo jen málo známa, způsobila více jejich jazyková «provincialita» než snad jejich «provinciální» úroveň.

Myslím, že mi dáš za pravdu, že jedna z nejskvělejších literatur minulého století vznikla v nesvobodnější říši té doby – v Rusku. Dostojevskij byl odsouzen k smrti, většina největších ruských spisovatelů strávila část života ve vyhnanství anebo pod policejním dohledem. Tu plejádu jmen: Puškin, Lermontov, Gogol, Turgeněv, Tolstoj, Dostojevskij, Čechov atd. nelze přece vysvětlit teorií o gigantu, který se tyčí nad hroby svých méně silných druhů. Tím nechci tvrdit, že nesvoboda přispívá ke vzniku velké literatury. Vždyť právě v tomto století nastala éra angloamerické literatury. A zase naopak v současnosti mě fascinuje literatura španělské Ameriky, a Jižní Amerika není přece místem velké svobody. Snad uvedené příklady dostačí, abych mohl udělat podstatný závěr: není přímá úměrnost mezi politickými poměry, systémem, a velikostí literatury. Najít mezi vnějšími poměry a dílem souvislost, která by platila stejně pro Joyce, Becketta, Musila, Kafku, Llosu či Solženicyna, mi připadá nemožné.

Nešvarem naší doby je, že se snaží veškerý problém současného světa zmenšit a zjednodušit na politické problémy, převést je do oblasti ideologické terminologie, rozdělit svět na dobrý a špatný, svobodný

a nesvobodný, na svět, v němž se dá žít s nadějí, a na svět, v němž – aspoň teoreticky – se žít ani nedá. (Prakticky se v něm žije a život se ani tak příliš nemusí odlišovat.) Má-li literatura vůbec jaké poslání, spočívá ta mise jistě i v tom, že proti zjednodušenému obrazu neustále potvrzuje obraz skutečného neredukovaného a neredukovatelného života. A jestli něco svědčí o tom, že život nelze takto zmenšit, je to právě skutečnost, že hodnoty vznikají i tam, kde by podle zjednodušené představy měly vzniknout jen «vředy, astma, deprese a duševní poruchy».

Nerad bych se ocitl v úloze toho, kdo obhazuje svůj vlastní útlak. Samozřejmě vím, že tam, kde spisovatelé za to, že napíše nevhodný text, useknou hlavu, nemůže vzniknout literatura. Jenže takových míst není v současném světě mnoho. Jsou jen země, kde svoboda je anebo se zdá být neomezená, a země, kde jsou svobody více či méně omezeny. Těch druhých zemí – jistě to v nás budí spíše sklíčenost – je většina. Většina lidstva tedy žije ve světě značně omezených svobod. Otázka, kterou ses zabýval, tedy pro mě zní: kde za takové situace mají žít spisovatelé a jaké možnosti mají ti, kteří jsou ochotni (či nuceni) sdílet osud s «většinou».

Podle zjednodušené představy by spisovatelé, kteří žijí v zemích omezené svobody, měli být přímo fascinováni svým postavením pronásledovaných či aspoň omezovaných bytostí, tedy psát «smrtelně vážně» o tom, co je na Západě už «bezvýznamné». (A skutečně se to méně zasvěcenému pozorovateli tak může jevit, protože k mému překvapení – dovedu si to vysvětlit opět jen zideologizováním i západního světa – se překládají nejvíce díla právě takto fascinovaná, díla politizující a polemizující.) Jedni v tom snad vidí velkou příležitost, druhí provincialismus. Nedorozumění však tkví v tom, že předpoklad je falešný. Dostojevskij či Čechov, abych zůstal u příkladů bezsporných a časem prověřených, se nestali velkými tím, že popisovali útlak či hanebnost carského režimu. Jejich velikost a genialita se projevovala v tom, že psali o základních a bytostných problémech lidské existence – tedy o týchž problémech, o nichž by zřejmě psali, kdyby žili ve svobodné Francii či v Americe. Jestli je poměry vůbec nějak ovlivnily, tedy nejspíš v tom, že je nerozmazlily, že je přiměly zůstat s lidmi, o nichž psali, že je zásobily bezpočtem působivých příběhů a osudů. (Ale i toto tvrzení zjednodušuje složitost tvůrčího procesu.) Stejně tak dnes to, co vzniká v naší části světa literárně či myšlenkově podnětného, se nedá vyjádřit v pojmech politické terminologie, jako se v nich nedají vyjádřit obsahy Tvých děl.

Aspoň jeden příklad. Největší česky píšící prozaik (i když na Západě méně překládaný, protože těžko přeložitelný, protože zcela nevysvětlitelný politickými pojmy) je podle mého názoru Bohumil Hrabal. Jako člověk spíše opak Solženicynův. Plachý a bojácný. Vzděláním právník (jako Franz Kafka). Byl po leta pronásledován. Pracoval v hutích a ve sběrných surovinách jako dělník. Žil po leta ve světě, který je většinou z nás, co píšeme, spíše uzavřen. Tento autor, který by měl buď onemocnět, zplánět, všechno vzdát, anebo se aspoň stát osamělým bojovníkem, vytvořil dílo (i ve světové literatuře) zcela ojedinělé, dílo s nevšední imaginací, plné humoru, poezie, absurdity a zároveň fascinující znalosti reality. V den, kdy se má objevit jeho kniha (po letech zákazu smí se občas

opět objevit) stojí před knihkupectvími již od půlnoci zcela absurdní fronty. Kam bys zařadil jeho dílo? Mezi provinční pokusy? Mezi výplody námezdních pisálků? Mezi díla ojedinelých gigantů? A kam zařadit dílo Seifertovo, Havlovo, Čosičovo, kam zařadit Konwického, Déryho, Roževiče, Rasputina a desítky dalších?

Nepochybuji, že nesvobodné poměry umlčely, zlomily či zničily spoustu nadaných tvůrců; ale tvrdit, že proto v celé obrovské části světa nemůže vzniknout až na gigantické výjimky opravdové dílo, mi připadá stejně neoprávněné, jako tvrzení, že naopak nemůže vzniknout ve svobodných poměrech, protože tu chybí utrpení, velká témata a autoři jsou demoralizováni snadným životem a korumpováni slávou a výdělkem.

Každé opravdové dílo je přece výsledkem tvůrčí činnosti – té je jistě schopna jen svobodná lidská bytost, ale snad budeš souhlasit s tím, že svobodná lidská bytost je myslitelná a možná i v nesvobodných poměrech. Tvůrčí akt je na poměrech jen částečně závislý (na nich jsou spíše závislé další osudy díla, ale o tom nebyla řeč), i když se na ně často vymlouváme, i když bychom si všichni přáli, aby na sebe vzaly co nejideálnější podobu.

Autor sám je asi nejspíš schopen posoudit, kde a za jakých podmínek může tento akt nejlépe uskutečnit, aby mu připadal smysluplný. To, co jednoho ničí, může přece druhého naopak povzbudit. Nezdá se mi správné mu toto právo upírat, prohlásit jeho snažení za beznadějně a jeho tvorbu předem za propadlou jen proto, že se poměry nezdají pro tvorbu příznivé.

(Otištěno bez vědomí autora.) **IVAN KLÍMA**

Další práce čs. autorů

Prof. Ota Šik vydal v nakladatelství Springer-Verlag Berlín-Heidelberg-New York letos novou knihu «Ein Wirtschaftssystem der Zukunft» (Hospodářský systém budoucnosti).

Prof. Jiří Kosta uveřejnil ve sborníku «Berichte des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien» č. 21/1985 práci «Neue Reformansätze im Wirtschaftssystem der ČSSR» (Nové reformní náznaky v hospodářském systému ČSSR).

Jiří Hochman vydal již v roce 1984 v nakladatelství Cornell University Press v USA knihu «The Soviet Union and the Failure of Collective Security 1934-1938» (Sovětský svaz a selhání kolektivní bezpečnosti 1934-1938).

Nové studie v projektu «Krise systémů sovětského typu»

V nakladatelství INDEX v Kolíně n.R. byly letos vydány anglicky, francouzsky a německy tyto další studie: jako č. 7 «Současné dilema sovětsko-východoevropské integrace» od Radoslava Seluckého, jako č. 8 «Hospodářská krize ve východoevropských zemích RVHP» autorů Jiřího Kosty a Bedřicha Levčíka, a jako studie č. 9 «Informace v sovětských politických systémech» Dušana Havlíčka a «Cenzura v Maďarsku» z pera maďarského politologa Pierra Kende.

Si tacuisses. . .

Tak šťastný nástup do literatury, jako měl Karel Ptáčník, má málokterý prozaik. Hned prvotina *Ročník jedenadvacet* získala v r. 1954 nejen státní cenu, ale nesporně i velké čtenářské uznání. Jenomže v takovém prudkém výsluní přízně nebývá každému autorovi dobře. Buď ho vysoká laťka, kterou nasadil, při další práci deprimuje, nebo se naopak cítí natolik sebevědomý, že oslepne a ztratí sebekritický odstup k vlastním možnostem. Postupně se ukázalo, že Ptáčníkův případ patřil do té druhé kategorie. Román *Město na hranici* (1958) jako by sice uměleckou ctizádostí mířil ještě výš, protože se všeobecně pocítoval jeho polemický protiřezáčovský osten, záměrné bourání mýtu o bagárovsky ideálních hrdinech budování pohraničí. (Tuto polemičnost taky Ptáčníkovi neodpustili obhájci starých zlatých «revolučních» časů, kdy se tak dařilo schematickému kladnohrdinství.) Ale už nad ním se ozvaly ojedinělé hlasy, že Ptáčník vlastně tuto koncepci obyčejných lidí, kteří bez záměru, živelně jednají tak, že přesahují sami sebe a vytvářejí «novou dobu», jsou sami plni «starého», že tedy Ptáčník tuto koncepci nedomyslel, respektive že v ní nebyl důsledný. Neuměl jít «nové době» pod kůži, věřil její velikosti bez výhrad a ve všem všudy.

Román *Noc odchází ráno* (1963) tento kritický skepticismus plně potvrdil. Autor jej totiž pojal jako ryze «politický román», v němž věrojatná psychologie postav a pravda o společnosti je to poslední, o co příběh usiluje. Ptáčník se tady představil jako prozaik myšlenkově nehluboký, po stránce psychologické mělký a v celkovém pojetí tvůrčího úkolu zmatený. Veškerý jeho autorský um se vrhá na jediný cíl: podat dějově strhující, citově dojímavý a hodně kontrastními barvami pojednaný příběh či vlastně řetěz příběhů. V *Chlapákově* z r. 1969 tato tendence ještě zesílila: «robustnost» líčení nahrazuje vnitřní napětí a snaha po zajímavosti vytlačuje sám smysl vyprávění, epizoda se řítí za epizodou, ale pestré dějové pásmo nesměřuje k žádné hlubší otázce po pravdě o člověku, době a společnosti. Označil jsem tehdy Ptáčníka za naturalistu, protože se nedokázal povznést nad materiál, mnohdy i zajímavý (sama postava chlapáka, spisovatele Exnera, v sobě tají velké možnosti), nepořádá ho, nekoncepuje, nechává se jím uvláčet.

Další autorův vývoj násilně přerval osudný rok 1969. Nikdo z těch, kdo byli postiženi zákazem publikování, nezůstal tím jistě nepoznán. Ptáčník však je z «psavců», pro které je psaní něco jako pro živočichy instinktivní činnost. Netajil se tím, že v době nuceného odmlčení vychrlil do šuplíku desítky rukopisů a že je pochopitelně touží uveřejnit. Jeho přátelé, kteří něco z toho mohli číst, byli z výkonů tohoto psaveckého instinktu dost vyděšeni. Netrpělivý tvůrce se v protichartistické akci taky chopil první příležitosti a způsobem dosti neomaleným se hlásil o možnost publikování. Po mnoha letech mu ji nakladatelství ČS poskytlo. S vročením

1984 vyšel letos na jaře román *Dům uprostřed města* (Žatva, 410 str.) v nákladu pouhých 15 000 výtisků.

Mikrosvět, do něhož nás kniha zve, je Česká státní pojišťovna se sídlem ve Spálené ulici, kde autor od počátku 70. let pracoval jako úředník. Je zalidněn neméně než čtyřiceti postavami (!), z nichž těžko některou označit za hlavní, všechny se pohybují takřkajíc ve stejné významové poloze, není tu takřka rozlišení, odstínění a třídění. Každá postava proto musí dostat nějakou fixní vlastnost, podle níž ji můžeme rozpoznat, když se opět objeví na scéně, ale žádná ta figurka nemá nejmenší snahu nějak se před námi rozevřít a něco «utajeného» nám o sobě sdělit, opět se hrne epizoda za epizodou, jak je to u Ptáčníka obvyklé. A protože v tomto mikrosvětě nevládne tzv. velká doba, která mu svým vnitřním i vnějším napětím tak pomáhala v předešlých dílech, ale všepronikající atmosféru tu naopak vytváří doba zdeformovaná, malá, dusná a přízemní, není divu, že výsledek vypadá podle toho. Máte pocit, že se beznadějně brodíte kalem každodennosti a nejvšednější šedi, padá na vás tíha omezených životů a svírají vás nízké lidské obzory; i nejtragičtější situace, jako jsou sebevraždy, náhlá úmrtí, zešilnění apod. v sobě nemají zážitkovou otřesnost, ale jen melodramatickou dojmavost. Pro zpestření prokládá ještě Ptáčník podkapitolky krátkými informacemi o pojišťovnictví, hesly («Kamkoli – ale vždycky jen se Státní pojišťovnou!!!») nebo texty hlášení, v nichž se poškození vyjadřují negramotně («... nevím, kterým směrem odjeli, protože moje duševní situace po tom nárazu byla taková, že jsem byl nepřítomen» apod.). Co do vtípnosti patří tyto petitive vsuvky ovšem spíš do Dikobrazu.

Příznakovost doby rozpoznáme opět podle nejvnějšnějších projevů: v kancelářích pojišťovny se věčně pije a něco oslavuje, úředníci se pravidelně scházejí v blízké hospodě u piva a bohapustě tlačají, což je pro ně jakási útěcha ve všednosti pracovní i manželské, pak je tu ovšem věčný svod, podplácení a korupce a kořením té vypravěčské krmě jsou milostné avantýry, odbývající se přirozeně na úrovni, jež odpovídá prostředí. Typická pro Ptáčníkovu «psychologii» je např. scéna, v níž uklízečka Vávrová objeví při jednom mejdanu likvidátora Livoru, jak se pokouší oběsit, neboť se stal jednak obětí podvodníka a jednak ho s tímto podvodníkem navíc podvádí manželka. Vávrová je sexuálně «nadržená», její muž je totiž léta ochrnut a tedy impotentní, navíc zlý a nenávistný. Vrátný Matouš ji miluje, rozkrájel by se pro ni, ale ona je mravně fest, manžela není s to podvést. Teď je zdrcena a vyděšena tím sebevražedným pokusem, zůstane tu náhle sama v místnosti s jistým «obchodákem» Bendou, krasavcem a děvkařem k pohledání. Rozpláče se nad nešťastníkem Livorou i nad sebou, nad svou beznadějí, ale pak: «... ucítila jeho paže, mohla se o ně opřít, položit mu tvář na prsa a plakat bez zábran. Lehce ji objal, mlčel... upustila na po-

dlahu skleničku, aby měla obě ruce volné a mohla ho obejmout...» (s. 178-179). Teprve po tom erotickém dobrodružství se odhodlá být laskavější i k vrátnému Matoušovi. Její trápení tím ovšem zdaleka nekončí. I po rozvodu a novém manželství, v němž porodí synka, se cítí vázána k zlému mrzákovvi Frantovi, tajně mu posluhuje a nakonec se z toho potáčení mezi dvěma muži zblázní, když Franta taky spáchá sebevraždu. Matoušovi nezbude než si dál smutně povídat s úhořem Pepíkem v bazénku vestibulu.

Milostné propletence jsou až nepřehledné. Tak zmíněný krasavec Benda se po čase stane utěšitelem svobodné písařky Klárky, která však čeká dítě s oním zoufalcem Livorou, jemuž se přece jen sebevražda podařila. Benda ovšem brzy podvádí i hodnou Klárku, a to s manželkou nebožtíka Livory Líbou, ale užene ho nakonec prohnaná Miluška (jistý čas žena o čtyřicet let staršího ředitele Klapáče), která s ním údajně čeká dítě. Benda však vezma roha a i s Líbou zmizí v cizině co emigranti. O její osiřelé tři děti se musí starat dědeček dr. Mareš, který z toho má brzy smrt. Protikladem těchto promiskuitníků je dr. Šimek, ten žije ve spořádaném dlouholetém manželství a je na svou ženu upnut, ona mu však umírá na rakovinu. Šimek začne ze zoufalství pít a neschopen se o sebe postarat (manželka ho rozmazlila a zhýčkala svou péčí) skončí moc smutně: dopotácí se do pojišťovny a tam klesne zkosen infarktem. Vzorné manželství má i vedoucí, prudšas Sládek, ale ten má zase trápení s dětmi: dcera Milena chodí s ženáčem, syn Joska odmítá studovat, nadaný Štěpa se ukáže jako charakterově narušený mladík – vydírá milence své sestry. Sládek ale všechno zvládne, na příkaz strany vystuduje večerně práva a služebně povýší.

Správný realista musí ovšem zachytit i spletité problémy prostředí, roztodivnosti kolem nahrazování škod, uzavírání pojistek apod., musí do příběhu dostat vývoj, a tedy i fenomén času. A tak stará garda pojišťováků odchází (stávají se z nich ovšem prduchové) a noví přicházejí, někdejší podřízení se stávají šéfy, nastupuje i nový generální ředitel, mění se styl práce, zavádějí se nové metody úřadování, počítače, pojišťovna se rozšiřuje do okrajových čtvrtí atd. atd. A tak nezbyvá, než sem přivést další postavy, a v těch aby už se čert vyznal, míhají se tu nová jména, bez tváří a bez nějakého smyslu v ději, vnější napínavost první části nahradil v závěru popis pilného úřednického snažení, rozdělení prémie a problémů kolem iniciativy nových šéfů. Tahle linie, pasáže o práci pojišťovny, patří k nejtrapnějším: Ptáčník tu totiž chce dokázat svou detailní znalost prostředí, proniknutí do zákulisí toho administrativního kolosu. Jenže nedokáže vidět tohle byrokratic-

ké pachtění s nejmenším nadhledem, dal se jím usmýkat, bere smrtelně vážně všechny ty prkotiny, které se jeho figurkám zdají veledůležité. V této části se mu všechno rozbředlo do nečtivosti a nudy. Chtěl to šedivé úřednické živoření udělat zajímavým, ale neměl k tomu dosti sil.

Proto i jeho raport o specifčnosti této práce je daleko, předaleko např. od perfektnosti metody, kterou užívá populární Arthur Hailey. Ptáčník vytváří pro pojišťováckou činnost div ne jakousi «Lebensphilosophie»: v jeho pojetí cítí zaměstnanci pojišťovny svou profesi jako poslání a jejich heslem by mohlo být: Jsem pojišťovák, a kdo je víc! Rychlé a dokonalé vyřízení spisů nebo získání co největšího počtu pojištěnců je jejich lidskou ctí, slouží přece neúprosnému zákonu spravedlnosti a právu stejnému pro všechny zúčastněné: v jejich «řádu» je vyloučena křivda, každému postiženému se bez průtahů dostane zadostiučnění a provinilec platí. Je to ideální říše administrativní dokonalosti, kde se nikomu nemůže stát újma, je-li ovšem poslušen předpisů; poruší-li je, nemile na to doplatí, jako ten nešťastný důchodce Obermayer, který se marně uchází o náhradu škody, když po 25 letech zrušil pojistku a vzápětí byl vykraden. Zákon a řád je nad člověka.

Ptáčník nemá dost myšlenkové kultury, aby dokázal tento svět vidět bez sentimentality a idyličnosti, aby si dokázal vůbec představit, k čemu chce dospět, co chce vyslovit. Je typický fabulátor, jeho schopnost jít k podstatě člověka a doby je mizivá a tam, kde mu sama doba, kterou líčí, nepomůže vnést do příběhu napětí a jistý vážný problém, je bezradný, když má vtisknout svému dílu nějaký hlubší smysl, ozřejmit čtenáři závažné lidské i společenské rozpory, na něž narazí. Je bezstarostně důvěřivý vůči všemu, s čím se jeho pohled střetne, spokojuje se s povrchem a ani se nepokouší jít pod povrch jevů, ba on ani netuší, že existuje napětí mezi jevem a podstatou a že jeho úkolem je zabývat se právě touhle zapeklitostí, chce-li být spisovatelem hodným toho jména.

Ptáčník si prostě záludnost své matérie neuvědomoval. Už od Gogolových dob je ale známo, že učinit šed' zajímavou je největší a nejsložitější problém literatury. Prostinký vypravěč, sázející všechno na příběhovost a dbající už jen o to, aby «realisticky» popsal prostředí, aniž si vůbec připustí myšlenku, že spisovatel má taky pronikat k psychologické, duchovní a citové podstatě člověka a doby, musel ovšem ztroskotat na celé čáře. Autorovi, jehož ctižádostí kdysi bylo předvádět široké románové «obrazy doby», provedla doba hanebný podraz: nabídla mu svou zatuchlost a přizemnost. A Ptáčník ji ve své naivitě přijal jako kdysi přijal její dramatickosti a rozlet, aniž jí aspoň náznakem sáhl na zoubek. Kdyby byl trval v tvůrčím nuceném mlčení, mohl zůstat v povědomí čtenářů jako autor několika dobově příznačných a v lecčem i poutavých románů. *Dům uprostřed města* však ho odhalil jako prozaika umělecky bezradného, nenáročného a svou úrovní sotva průměrného, a to dokonce i v dnešních ubohých literárních poměrech v Čechách. Si tacuisses, philosophus mansisses...

Z POLOČASU NEHYBNOSTI

Při čtení publicistických textů Evy Kantůrkové z posledních osmi let se s ustrnutím zastavím vždy u jejich datování. Je tomu skutečně už sedm-osm let, co se ke mně dostaly její první fejetony a já zkoušel představit si, jak vypadají lidé, o kterých píše, jaká je chalupa, ze které vychází k Otavě a jaká je zahrada, ze které je vidět na pasoucí se krávy? Je možné, aby mi dnes text starý sotva sedm let připadal jako historický záznam, zaklíněný do jiných časů, do jiných nadějí a také do mých mladších a svižnějších let? Z hlediska vnějšího dění není nijakých důvodů, abych měl z textu osm let starého historický pocit. Vždyť se za posledních osm let nic historického neudálo. Vládnou nám pořád tíž lidé, tímtež způsobem jak před osmi a před šestnácti lety, sociální klima není ani lepší ani horší, země trvá v nehybnosti jako dříve, ospalost národního života, nad kterou trpce uvažovala Eva K., ještě ztěžkla, ubyli autoři i příjemci fejetonů, zdražilo maso a pivo, přibýlo raket, neobyčejně se zhoršil stav lesů, vod, polní zvěře a také stav vzduchu. Ubylo krátkodobých nadějí, přibýlo nadějí na dlouhé lokte. Historický pocit přichází asi z běhu našich vlastních dějin, střelili jsme se zralostí svých životů do éry národní nehybnosti, která bohužel nemá zpomalující vliv na hybnost biologických pochodů v našich tělech a tajemnějších pochodů v našich duších.

Zprávy, které fejetony přinášely, byly především zprávami o této nehybnosti a o úporném hledání obrany, o hledání způsobů, jak této nehybnosti nepropadnout. Pro takový způsob mělo cenu každé sdělení o tom, co nového se stalo v tajné obci, jak bylo na pohřbu, koho zase zavřeli, kdo nás navštívil a kdo nás potěšil, co nás napadlo večer před spaním, co je hlavní v zápase s nehybností a v čem musíme vytrvat. Byla to dobrá a důležitá debata a Eva Kantůrková do ní významně přispěla. Vlastně je škoda, že už fejetony, krom jednoho vytrvalce, nikdo nepíše.

Doba je stejná, je snad menší dychtivost obce slyšet se navzájem? Přes vnější nehybnost jsme se asi změnili, ke změnám přispěly odchody a zavírání. Mnohá jsme ovšem také hlouběji pochopili a také toho více víme. Já vím přinejmenším, kam se vlastně Eva Kantůrková dívala, když psala: «Dívám se do kraje, na pohoří navršená nad a za sebe, na údolí řek křivolace tekoucích, na chlupy předhůří a bahnisko, v němž se v šátcích husitských žen utopili těžko oděnci, vše je zde, jak bývalo od nepaměti – jen těch živých věr už tu není.» (str. 52).

Vidím však, že naivitou a slepou nadějí jsme se neprohřešili ani tehdy, v poločase nehybnosti. Bezděčně jsem zkoumal texty Evy K. právě z tohoto pohledu. Chtěl jsem si ověřit, zda se nedopustila iluzí a lehkých hesel, které se táhnou našim národním vědomím jak dědičný hřích. Nic takového tam není, živá a nelehká zkušenost tvořila už tehdy poznání zralé a trvalé. Nespolehající tolik na vykoupení, přicházející zvnějšku, z malých změn v tváři nehybné politické moci. Jiné hledání vyvstalo už tehdy do popředí, hledání niterné integrace, jejíž naléhavost jsme mnozí objevili až pak, co selhaly naděje vkláda-

né do historických zákonitostí, příliš lhostejných k délce jednoho lidského života. Lze to nazvat jakkoliv, Eva K. to nazvala hledáním, jak obstát, jako národ i jako jednotlivec. A navíc v šířící se únavě a permanentním ohrožení. A také ve vědomí sociálnosti našeho bytí, pro niž má Eva K. vyvinutý smysl. Píše o tom ve fejetonu věnovaném Janu Trefulskovi k padesátinám, jehož název asi ne náhodou je totožný s názvem celého souboru textů.

«V trvání tíha hledání ještě více doléhá. Pod příkrovem je život náročný, příkrov každého vystavuje volbě. To je ta tíha: že se člověk musí neustále rozhodovat, že je obnažován na sám smysl bytí. To je ta přesila sociálních tyranií: jsou člověku jediným zaměstnavatelem, sociálním pojišťovatelem, vzdělavatelem i politickým reprezentantem a přivlastňují si člověka se vším všudy, s jeho stářím, dětmi, uplatněním, vlezou mu do hrnce i do postele, a člověk aby neustále hledal odpověď na to strašlivé: jak obstát!»

Tato řeč se mi velmi líbí. I v jiných textech Evy K. jsem vždy oceňoval její schopnost sociálního vidění, schopnost nevztyčovat příliš hlavu, ztrápenou údivem nad poklesem národního a kulturního bytí, nad netečné ale živé sociální okolí. Proto jsem si také do svých nepořádných poznámek takřka nečitelně zaznamenal dvě věty z její velké úvahy nad Paměťmi Václava Černého. Naštěstí je nacházím i v tomto souboru textů, protože recenze Paměť celou knihu uzavírá. Jsou to tyto věty:

«... Chudoba, pokud tu je, nemůže dosáhnout podoby fyzického hladu... mýlil se, kdo napsal, že vláda politickou svolnost mas uplácí životní úrovní; spíše je to tak, že masy drží vládu na krátkém řetězu svojí možné nespokojenosti, kdyby se jejich životní úroveň měla podstatně snížit.» – «A zde mi vůbec připadá směšné, když pro československý případ někdo argumentuje proti touze po požitcích, kdežto u západních zemí vyzdvihuje právě jejich spotřebitelské bohatství. A ať mi myslitelé prominou tu otázku – copak oni nejedí, neoblékají se, bydlí v sudech a živí se kobyčkami?»

Nebudu teď vysvětlovat, proč jsem si zapsal těch pár vět. Možná nejen kvůli jejich odvaze a chytrosti, líbí se mi také představa krátkého řetězu a kobylek.

Vraťme se však k «historické» povaze textů Evy Kantůrkové. Připomněly mi nyní, co jsem si z nich vzal, bez rozpaků a bez pocitu provinění, v tehdejší, podivně hřejivém vědomí, že fejetony jsou občinným vlastnictvím. Jak si pomatuju, hledal jsem v té době vysvětlení pro vzdálenost, která se rozkládala mezi našim osamělým a rozjitřeným viděním národní situace a trváním všedního národního života, který naplňoval nehybnost rozmanitostí, vřením, tragédiami i štěstím. Hledal jsem vysvětlení pro zvláštní stav národního vědomí, v němž všechny otázky směřující za horizont malých českých životů zněly předem ostýchavě, nepatřičně a zoufale. Tehdy jsem jako vítanou pomoc přivítal malebnou českou situaci, kterou Eva K. popsala ve šťastné chvíli na Silvestra v roce 1978. Fejeton se jmenoval *Ve středu Čech*, vlastně se tak jmenuje dodnes.

Ve středu Čech, v Pyšelích a Čtyřkolech, odkud je vidět Blaník, na konci roku, když se národ chystá pořádně se najíst a napít, roztočit to, spokojeně říhat a řehtat se u televize nad báječným Menšíkem, si hlava Evy K. nedá pokoj a klade si nepatřičné otázky. Oči vidí pozůstatky hradu Lštěn, který prý patřil Slavníkovcům a později na něm kterýsi Přemyslovec týral ženu jiného Přemyslovce, pamětní desku «tribuna národa českého» Eduarda Grégra, vepřín a dálnici. Střed Čech je podivnou kombinací a pokrývá jej už jen slabá blanka historické paměti. Je nepatřičné ptát se tu v roce 1978 na národní kontinuitu, na tanky v lesích a na Palacha.

«Takže Slavníkovci, Přemyslovci, hrabě Vrtba, Eduard Grégr, čas tu neuplýval bezejmenný. A co se dočtu z krajiny o našem dnešním času? Vepřín a dálnice, ale taky zdevastovaný statek v Pyšelích. Obzor na dosah a zimostráz u cesty. Chaty a vilky, proud aut. Myslivci v polích táhnoucí se v rojnici, brokovnice zavěšené na rameni.» (Str. 42)

Tento střed Čech se pro mě stal zástupným obrazem naší národní a sociální situace. Od středu až po hranice celé země stejný obraz, mohou se v něm změnit figury a scenérie, avšak jeho sociální smysl zůstává stejný. Myslivci. Už jsem je nejednou také pozoroval. «Běhají po polích s flintičkami, vyznamenání právem vystřelit si a zabít.» Zkuste jim předložit třeba i jedinou otázku přesahující «obzor na dosah». Známe ty odpovědi, a nejen od myslivců. «Přinesou bažantího kohouta mamíně, mamina ho prošpikuje a upeče na Nový rok k obědu.»

Prodlévám u tohoto obrazu ne proto, že bych neznal i jiné, nadějnější. Popisuju ho proto, že je obrazem spojeného údělu ztrápených hlav a všedního národního trvání. Je to věčný obraz, platil i za Slavníkovců. Imponovalo mi, že z něho nešla na Evu K. beznaděje a deprese. Dějiny mají odjakživa podobu takto spojeného údělu. V národě vždy existovala ona krátká paměť, sahající od jednoho nedělního oběda k druhému, potřebná k přežití, a vedle ní paměť historická, natažená přes uplynulé věky k budoucnosti, potřebná k naději v důstojnost a svobodu. Obě možnosti národního vědomí mohou vedle sebe příjemně posedět v hospodě, abychom zůstali v původním obraze:

«Ze dvou hospod vyberu tu ošumělejší, ve výstavnější zapíjejí hon myslivci; dům je zvenčí zanedbaný, dvůr jak před bouračkou nebo po ní, ale výčep s jídelnou překvapí zabydlenou útulností. Mladý fousatý hostinský točí pivo, vaří jídla v kuchyni, nadává, že před Silvestrem nepřivezli lahvové pivo a přinese mi smažený řízek přes celý talíř. Nějaký děda tu slaví pětasedmdesátiny a dává nalévat velké rummy, vedle u stolu se trempíři flekují příběhy o tom, jak který obelstil poliše. Při odchodu mi kdosi propřeje do Nového roku "trochu tý lásky, o něco víc peněz a ještě ten rok, aby nám soudruzi vydrželi".»

Dodnes mě na této hospodské scéně nic neznechucuje. S potěšením bych přisedl k Evě K. a dal si také řízek přes celý talíř. A vím, kam by běžela řeč. Ven z tepla a zabydlenosti k mravnímu napětí doby, ve které žijeme, k podivným proměnám národního bytí a k tíživé otázce, jak obstát. S vědomím spojitosti údělu bych si dal velký rum od dědy a nechal si popřát, aby nám soudruzi ještě rok vydrželi. Být to dnes a ne v poločase nehybnosti, počkali bychom chvíli, zda nepřijdou myslivci a nezeptají se, proč už

nejsou ani zajíci, ani koroptve, ani bažanti a proč už léta nikdo neviděl křepelku. Zeptají se třeba i na to, zda není chybou myslet jen od jedné neděle k druhé a zapomínat, že národ žije přes staletí. Mohla by vzniknout zajímavá debata.

Debaty fejetonů v poločase nehybnosti byly právě takové, Eva Kantůrková k těmto debatám významně přispěla.

O něco později vedla Eva K. taktéž zajímavou debatu s Miloslavem Pátkem a Ivanem Pfaffem o Sabinově konfidentství. Bránila Sabinu ze soucitu a z lítosti, a také z odporu k sobectví, sytosti a pokrytectví české vlastenecké společnosti. Pátrala v pramenech a ve starých knihách a shromáždila přesvědčivé důkazy o tom, že Sabina vlastně nikomu neuškodil a bezvýznamnými zprávami pro policii si aspoň vykoupil možnost psát, dobře psát. Jinak řečeno tu šlo o otázku, co je přednější, zda dílo, nebo nejasná a proměnlivá váha mravnosti. Celá debata by neměla po stu letech od Sabinova případu zvláštní přitažlivost, kdybychom právě nežili uprostřed děsivě podobných mravních dilemat. Nebylo to krátce po tom, co nějakí hloupí kluci spálili veřejně Hrabalovy knížky? Nepřemýšleli mnozí právě tehdy o tom, jak si poměrně lacino a bez újmy na cti koupit možnost tvůrčí práce? Mnozí zažili i horší dilemata. Tyhle věci se nedají soudit ani z hlediska dějin, ani z hlediska jiných životů. V takovém rozhodování je člověk jen sám se sebou a na hraně bytí přijímá to, s čím je schopen dále žít anebo není. Rozhodování o to těžší, že vlastně předem neví úplně přesně, zda bude horší vnitřní trýzeň ze zrady, anebo vnější sevření. Sabina se tvářil výbojně a pohrdavě, ale uvnitř mu asi do smíchu nebylo. Konfidentství mu zas nevynášelo tolik, aby se mohl opíjet.

V hodnocení činů podobných Sabinovu zůstaneme asi vždy rozdělení. V obecné formulaci je mravní zákon umrtven, ožije až k palčivosti vždy jen v individuálním prožitku, bez ohledu na historické okolnosti, samy dějiny mravnost vlastně ani neznají. Potyčky s mravním zákonem ve svém vnitřním ustrojení si musí odbýt sám. A výsledek se nedá předem počítat. Eva K. v žádném případě nenapsala obranu konfidentství, setkala se s popuzeností, protože se úporně snažila pochopit někoho, kdo se dal špatnou cestou. To je však samo o sobě dobrá cesta, úsilí o pochopení je vždy lepší než rychlé zavržení.

Nu, kdoví, jak smýšlí Eva K. o tomto případě z dějin dnes, když sama stála na hraně bytí v dlouhém čase k přemítání mezi svými přítelkyněmi v domě smutku. Drastické možnosti Sabinovy volby se vyskytují zřídka, ale národní historie je doslova utkána ze samých drobných voleb, které ve své nenápadnosti tu svízelnější ze dvou možností jakoby skrývaly. Dobře víme, že je tomu tak i dnes.

Pokročil jsem lehce v psaní a dotkl jsem se vlastně jen tří textů z celého souboru. Svědčí to o tom, že provokace v těchto textech jsou trvanlivé a i po letech povzbuzují přemýšlení. Jaksi samovolně došlo k tomu, že jsem setrval u starších textů déle, než jsem měl v úmyslu. Zaujal mě střed v naší nehybnosti a těšilo mě zaznamenávat, jak dobře jsme měli vše už prozkoumáno. Toto poznání je ovšem kaleno trpkostí nad tím, že druhý poločas se hrál už zbytečně a nařizené prodloužení může vést už jen k úplnému národnímu zmátožení.

(Otištěno bez vědomí autora.)

NA ÚČET PODNIKU

LUDVÍK VACULÍK

(fejeton)

Do jisté doby jsem zámožnost měl za vadu povahy, ba vinu: majetek je krádež, řekl kdosi vulgárně vědecky. Tento názor jsem neměl až z marxismu, ale už z Brumova, kde čím kdo platil za bohatšího, byl i cizejší a zlejší. Ulevilo se mi, když jsem se dovtípl, že zámožnost je užitečná společenská úloha: boháč zatímne spravuje část všeobecného jmění. To mi urovnalo cestu k zámožným lidem, jenže jsem žádné neznal. A protože většina řečených brumovských boháčů bohatá ani nebyla, prvním mým živým boháčem je vlastně Václav Havel.

Tento boháč se mi líbí vzhledem i povahou. Na havlovský majetek, který teď spravuje kdosi mimo rodinu, se dívá jako na cennou zkušenost, podobně jako na své věznění. Myslím, že lidé, kteří beze škody přestáli svou zámožnost, jsou už navždy sebejistější, což se méně dá říct o těch, kdo přestáli chudobu. A protože i vězení, přestálé beze škody, člověka silí, dá se říct, že pan Václav urval obě ty krajní výhody. «Jsem bohatý člověk,» slyšel jsem ho říct, «jsem spisovatel, který má to štěstí, že ho ve světě znají. Mé hry se pořád někde dávají, živím se tedy svou prací,» říká vzrušeněji, «a jestliže se nadto politicky angažuji, dělám to z morálního nezbytnosti a odmítám, aby mi byly přisuzovány nízké hmotné pohnutky,» pravi už rezolutně, a kde třeba, i protokolárně. – Vidíte, to je způsob zkušených bohatých lidí: že se to nestydí o sobě říct. Zkušený chudáč, nabude-li trošky bohatství, raději to zapře.

Sedíme ve společenském podzemí paláce Lucerna, který v letech 1906-1917 postavil architekt Václav Havel, a nad námi je několik pater všeho možného, včetně biografu z roku 1914, divadla Rokoko z roku 1915 a velkého sálu z roku 1920. Je nás tu osm; na boháče se vždycky lepí různí příteličkové. Venku je pozdní slunečné odpoledne a tady ventilované šero, probodávané světly spuštěnými nad stoly. Zítra je Václava, který úvodem objednal několik láhví maďarského bílého vína a pravi: «Tak jsem po mnoha letech poprvé dostal nějakou příznivou úřední zprávu: rozhodnutí, že jsem účastníkem amnestie prezidenta republiky.» Dopis jde kolem stolu a pak všichni gratulujeme prezidentovi ke šťastnému, bohužel o pět let opožděnému kroku. «Ale proč jsou na jídelničku samá maďarská jídla?» diví se Karel Pecka.

«Abych tuto věc objasnil,» pravi Václavův bratr Ivan, «řeknu, že původně se tato restaurace jmenovala Jokohama, i když nemohu říci proč...» – «...ale to my nepomatujeme,» přerušuje ho bratr Václav, «poněvadž jsme nebyli na světě...» – «...dovol, abych to dopověděl uspořádaně,» pravi bratr Ivan, «tedy od třicátých let se pak jmenovala Černý kůň, a to až do nedávna...» – «...ano, a tyhle židle,» vyskakuje Václav, «ty měly na zadních nohách dokonce kopejtka!» Bratr Ivan shovívavě mlčí, pak pravi: «Zajímavější pro přátele jistě bude, že v tom sále nad námi se před válkou konaly všechny komunistické sjezdy...» – «...protože když už je nikde nevzali, přišel pan Gottwald za otcem a ten mu vyhověl.» Zdeněk poznamenává: «Řekni ten mu rád vyhověl, ale to nám nevysvětluje, proč tu dnes plněnou roštěnku servírujete s přídomkem Gyulai.» – «Protože nyní je to restaurace Budapest a za chvíli dokonce přijde maďarská hudba,» odpovídá Ivan, «mimochodem velmi špatná,» doplňuje Václav.

«Řekni ještě,» pravi paní Olga Václavovi, «jak jste sem chodili na obědy...» – «Naprosto správně: a ještě po roce 1948 jsme sem v neděli chodili s rodiči na oběd, a je pozoruhodné, že personál se k nám choval s jakousi až nevysvětlitelnou úctou, ačkoli by, pravda, neměl.» Už chvíli se dere k slovu Lenka Procházková, až se jí podaří taky pamětnickým hlasem říci toto: «V tom sále nahoře si táta při koncertě Elly Fitzgeraldové úplně zničil oblek a já jsem se tu na jednom plese zasnoubila s nějakým člověkem, ale nic jsem s ním neměla. Druhej den mi volal, odvolával se na to, ale já jsem si to nepamatovala. Jmenoval se Nožička, chyběly mu na ruce tři prsty, proto se mu říkalo Ručička.» – «Škoda,» říkám a Olga pravi: «Tady snad každej Pražák měl nějakou ples, já jsem zase na fotce s matkou v klobouku za války na barrandovských terasách na zmrzlině.» Dáša vysvětluje Zdeněkovi přes stůl slovensky maďarské názvy jídel a Pecka se křížem přes ně ptá: «Kdo v klobouku?» Zdeněk, snad proto, že ho nikdo v životě v klobouku neviděl, zpozorní: «V jakém klobouku?» Pecka mrzutě mávne: «Ale! Paní Olga v klobouku, či její matka?» Pan Václav povídá: «On Brousek vždycky byl...» nezaslechl jsem přesně co, «on to není zlej člověk, on jenom provokuje, on zkrátka musí,» crescenduje Václav, «tu tichou dohodu všech porušit! Brousek!» Pod rukama obsluhujících číšníků v maďarském svěrázu mluvíme o tom, proč asi Antonín Brousek, básník v exilu, musel ven s pravdou každému zřejmou, že Jaroslav Seifert nepsal svou řeč pro Stockholm sám. Jsme všichni dotčeni, ale přitom krom pocitu nevhodnosti jiný důvod tu není, jenže právě tu nevhodnost vzdálený Brousek asi nemůže cítit. Rozhoduju se obrátit řeč jinam:

«Přátelé!» volám. «V Rudém právu jsem četl, že v autonomní sovětské socialistické republice Komi byl u městečka Erton na řece jménem Vaška...» – «Tohodle Vaška?» pravi Zdeněk. «...nalezen kus kovové slitiny, který musí pocházet pryč z mimozemského umělého tělesa. Co si o tom myslíte?» Když všichni mlčí, pravi: «Po zkušenostech s vesmírem a s onou zemí navrhuju toto: řeka Vaška možná neexistuje, městečko Erton neexistuje určitě a v republice Komi nebylo nalezeno nic.»

Václav Havel říká: «Děkuju vám, přátelé, že jste přijali mé pozvání...» – «...k němuž jsi byl vyzván,» pravi Zdeněk, «...právě do těchto nám blízkých prostor.» Tu mu vrchní podává tácek s účtem, Zdeněk po účtu hmátne, pohlédne naň a trhne ústy, hodí jej zpátky, ale Václav pravi: «Naopak! Jsem překvapen, jak je to levné! To je přece docela levné! Čekal jsem dvojnásobek. Kdy nám zas budou dopřány takové pěkné dvě hodiny?»

Když se nahoře v pasáži Lucerny jen zlehka loučíme, Zdeněk říká: «Jak pravil Jula: neplačte, neplačte.»

(Říjen 1985)

(Otištěno bez vědomí autora.)

FOLKOVÉ ROZJÍMÁNÍ

Bratříčku, nevzlykej
to nejsou bubáci
vždyť už jsi velikej
To jsou jen vojáci
přijeli v hranatých
železných maringotkách

Se slzou na víčku
hledíme na sebe
pojd' se mnou, bratříčku
bojím se o tebe
na cestách klikatých
bratříčku v polobotkách

Prší a venku se setmělo
tato noc nebude krátká
beránka vlku se zachtělo
bratříčku, zavírej vrátka

Bratříčku, nevzlykej
neplýtvej slzami
Nadávký polykej
a šetři silami
Nesmiš mi vyčítat
jestliže nedojdeme

Nauč se písničku
není tak složitá
opři se bratříčku
cesta je rozbitá
Budeme klopýtat
zpátky už nemůžeme

Prší a venku se setmělo
tato noc nebude krátká
beránka vlku se zachtělo
bratříčku, zavírej vrátka?

(Karel Kryl: *Bratříčku, zavírej vrátka*, 1968)

Pokaždý když budík ráno zvoní
těžko snění unikám
krásný věci se mi hlavou honí
ani nevím, kudy kam
Učím se však nepodléhat citům
odolávat panikám
tak svou hlavu dřív než vyjdu z bytu
do kredence zamykám

Aby to mí kamarádi nevěděli...
šetřím si ji na večer a na neděli

Přes den nosím nenápadnou lebku
celkem běžný starší typ

chápejte to prosím bez pošklebků –
takhle se mi žije líp

Moje hlava na mě doma čeká
samej velkej ideál
zamyšlená kamsi do daleka
často ještě mnohem dál

Kdo se někdy mrknul ke mně do kredence...
poznal že jsem novým typem existence

(Jan Burian: *Píseň o dvou hlavách*, 1978)

Ano, je to tak. Zatímco po roce 1968 byl československý občan bezradným a politováníhodným bratříčkem, jemuž Velký Bratr rozdupal jeho možná až příliš velké ideály, už po deseti letech je z něho tvor, který velmi dobře ví, jakou hlavu si kde nasadit, jak se tvářit a co si může dovolit vypustit z úst v daném prostředí a mezi určitými lidmi. Jinak se projevuje v práci, ve škole, jinak v hospodě, na fotbalovém zápase, doma, v okruhu důvěrných přátel.

Rok 1968 však nastolil mnoho problémů, z nichž většina trvá, některé dále narůstají, protože řešeny nebyly ani nejsou. Nejvýrazněji se to projevuje v oblasti kulturní a umělecké. A v neposlední řadě sem patří hudba folková.

V rockové hudbě propast ještě prohloubily bezhlavé útoky ideologického aparátu, které odstartoval článek Jana Krýzla – «Nová vlna» se starým obsahem – v *Tribuně* v roce 1983, a které pokračovaly rozprášením dlouholetého autorského kolektivu a redakce hudebního časopisu *Melodie*, až k likvidaci Svazu hudebníků v ČSR a jeho dvou žánrových sekcí – Jazzové sekce a sekce mladé hudby. Folková hudba čelí obdobnému tlaku v podstatě neustále. Avšak tyto represivní zásahy vedou k jevu zcela opačnému, než který byl jejich cílem – mobilizují

k činnosti mnohé z těch, kdo by jinak pasivně čekali, co se bude dít dál. V každém člověku je uvnitř jistá hranice, po jejímž překročení už nehodlá nečinně sedět – nastává situace, kdy toho začíná mít dost.

TROCHA HISTORIE

«Vinu má každý, jsme všichni vězni,
proč lidi mizí jako sníh z hor?
Bloudíme kolem sebe obvinění z vraždy,
proč nikde nezazní husitský chór?»

(Vladimír Merta: *Emigrant*)

Původ folkové vlny je nutno hledat ve Spojených státech. Za rozhodující rok bývá uváděn letopočet 1958, ale hlavní rozmach nastal v první polovině šedesátých let, kdy si nenápadný židovský mladík Robert Zimmermann přisvojil pseudonym Bob Dylan a začal v New Yorku nahrávat gramofonové desky, které výrazně ovlivnily (spolu s písněmi britských Beatles) přinejmenším celé následující desetiletí.

K nám jako obvykle i tato vlna dorazila s jistým zpožděním – první výraznější osobnosti se objevují až v roce 1968: dvojice Hutka+Veit, nedlouho nato se přidává Karel Kryl a další duo, Paleček a Janík. Obě dvojice těžily z anglosaských zdrojů – první z hudby Dylana a Donovana, druhá z poněkud salónnější odrůdy amerického folku, Simona+Garfunkela, zatímco Kryl čerpal z místních tradic. Všichni hrávali na Karlově mostě v Praze, pak se jejich působení rozšiřovalo do malých klubů. Bývali označováni za protestní zpěváky či pěvce protest-songů. Tento termín dost lahodil tehdejšímu politickému ovzduší a celkem přirozeně zapadl do soudobých módních trendů – měli jsme jistý komplex světovosti a proto bylo vhodné mít i protestní zpěváky. Vzniklo i několik rozhlasových snímků (Hutka: Pravděpodobné vzdálenosti; Kryl: Pieta, Král a klaun; Paleček a Janík: Hole lidi), které často zněly z éteru. Po roce 1969 se však začalo zdát, že tito zpěváci nemohou bez újmy konsolidační proces přežít.

Karel Kryl opustil domácí arénu již v roce 1969. Jaroslav Hutka po jisté době nucené nečinnosti začal opět vystupovat a z dnešního pohledu vykonal velmi záslužnou činnost folkového misionáře – jezdil po celé republice a vybudoval rozsáhlou, i když ještě nepříliš početnou síť folkových přívrženců (počátkem sedmdesátých let se již prosazuje termín folk paralelně s českým – poněkud nejednoznačným – termínem písničkář). Panton stačil ještě v roce 1969 vydat kolekci Krylových rozhlasových snímků na dlouhohrající desce «Bratříčku zavírej vrátka», která se po dlouhou dobu stala jedinou (snad ještě spolu s mírněji laděnou deskou Palečka a Janíka) rozšířenou zvukovou konzervou tohoto žánru.

ŠAFRÁN A JEHO STÍN

«Velká je zem, šplouchá na ni voda
co je však největší
co je však největší –
ta lidská svoboda»

(Jaroslav Hutka: *Náměšt'*)

V roce 1974 se začíná karta obracet. V Praze vzniká volné písničkářské sdružení Šafrán, které kromě Hutky zahrnuje také Vladimíra Mertu, Petra Lutku, Vlastu Třešňáka, Dášu Voňkovou a klasického kytaristu Štěpána Raka. Hlavním protagonistům tohoto «klubu» začal Supraphon vydávat malé desky, při jejichž hodnocení svedli kritikové Melodie mezi sebou nejednu bitvu. Jaroslav Hutka nahrál dvě LP desky, na nichž však nebyly jeho vlastní písně, které dominovaly v jeho repertoáru, ale moravské lidové písně z Bartošových a Sušilových sbírek.

Existence Šafránu byla spojena s neustálou válkou s byrokratickým aparátem, s opakujícími se příkazy, zákazy, rekvalifikačními zkouškami a s následným hledáním okna, kudy by se dalo po vyhození dveřmi vlézt nazpátek. Dlouhohrající desku Šafránu, sestavenou z živých nahrávek, postihl neblahý osud: po vylisování skončil celý náklad ve stoupě. Od té doby se věci začínají vyvíjet opět k horšímu –

Hutka je trestně stíhán pro nedovolené podnikání (po zrušení umělecké kvalifikace agenturou), posléze podepisuje Chartu 77 a jako alternativa k uvěznění je mu umožněno «vycestovat» do Holandska. V nenávratnu podobně mizí Hutkovi bývalí spoluhráči Vladimír Veit a Hvězdoň Cigler a o několik let později i Vlastimil Třešňák. Dalšímu písničkáři Pepovi Nosovi je dost podezřelým manévrem odebrána kvalifikace a bezpečnost proti němu zahajuje vyšetřování. Dáša Voňková a Petr Lutka přestávají veřejně vystupovat, Paleček s Janíkem už dávno opustili písničkářské kolbiště a usadili se v Semaforu. Ze Šafránu zůstává už jenom jeho stín v podobě Vladimíra Mertu, který se jediný nevzdává, i když se objevuje čím dál tím méně. Jeho koncerty začínají být typické tím, že těsně před jejich začátkem přichází zpráva z blíže nedefinovaných (ale ne bezvýznamných) zdrojů, že je vystoupení zrušeno, i když interpret vždy dorazí na místo včas a je připraven hrát – zpráva o jeho nevhodnosti ho však telefonicky předběhne.

V tomto bodě to už vypadalo na logickou tečku za celým písničkářským hnutím. Avšak všechno je jinak – od roku 1983 se začíná objevovat nová generace písničkářů, která dost překvapivě nalézala velkou posluchačskou odezvu – Jaromír Nohavica, Karel Plíhal, Václav Koubek, Pavel Doboš, Slávek Janoušek, Pavel Karas a další. Jejich dopad na mladé obecnost, které nezažilo ani šedesátá léta, ani Šafrán, je mnohem větší, než tomu bylo u generace předchozí – tito písničkáři jsou schopni přilákat na folkové festivaly i několik tisíc mladých posluchačů, kteří se na jejich vystoupení sjíždějí z celé republiky.

Co se vlastně změnilo? Jednak je tu technika, která dnes demokraticky slouží i obyčejnému človíčkovi – nahrávky folkových koncertů, někdy až překvapivě dobré kvality, se na magnetofonových kazetách rozšiřují od Šumavy k Tatrám. Kazetový magnetofon patří k běžnému vybavení dnešního mladého člověka. Hlavní roli tu ale hrají příčiny sociologické, kulturní, etické a politické.

MEZI ŘÁDKY

«Andělé na kůru haleluja
v bělostném mundúru haleluja
hrají na šalmaje haleluja
že bránou do ráje neprojdou já

Nebeská honorace haleluja
má totiž svoje informace haleluja
co chtějí vědí o člověku haleluja
mají na to kartotéku a v ní jsou já...

Předevčírem mi přišlo psaní
poslaný nebeskou poštou
jen at' se prý neoháním
že mi to už v nebi spočtou

No jen si klidně spočtete
já se vás nelekám
víte co mi můžete
a hádejte kam...»

(Jaromír Nohavica: *Haleluja aneb Velká zpověď*)

Hovoříme o folku a přitom jsme si tento termín zatím nijak jasněji nevymezili.

Produkce písničáře se skládá z několika komponent. Jednak je to samotná píseň, jejímž autorem zpravidla bývá (ale nemusí být) sám interpret. Prakticky vždy se doprovází na hudební nástroj (pochopitelně kromě písní zpívaných a cappella). Jednotlivá čísla často propojuje komentářem (zde je zcela na místě citovat Werichovo «tady se dá povídat o všem, o všem co chcete – ovšem na vlastní riziko»). Folkové obecenstvo neklade hlavní důraz na hudební složku. Posluchači, z největší části příslušníci mladé generace, očekávají od folkového hudebníka vyjádření svého životního pocitu, pravdivou reflexi reality se vši její rozporuplností, bez falše a přetvářky – v tom se výrazně liší od ostatních hudebních forem, kde je jisté pozlátko, klam a přehnaný patos na místě.

Starší generace si na jistou míru dvouhlavé schizofrenie socialistického občana po létech zvykla, pokud ji už zcela neabsorbovala. Přizpůsobila se i rok od roku rostoucí korupci, naučila se ustupovat z cesty bezcharakterním a cynickým kariéristům, deroucím se tvrdě a bezohledně nahoru, smířlivě stojí ve frontách na toaletní papír nebo knižní brak; přestaly ji už udivovat do očí bijící ideologické lži a překrucování současnosti i minulosti; bez mrknutí oka zvedá souhlasně ruce na schůzích, podepisuje prohlášení proti Chartě 77, aniž ji četla, stejně jako proti americkým jaderným raketám, jako by nevěděla nic o raketách na našem území. Ale většina mladých, která dosud žije v jisté obranné kleci nevědomosti, se teprve teď s tím vším začíná v plnějším rozsahu setkávat; v tomto okamžiku si začínají uvědomovat dvojitý metr, «dvojmysl», doublethink. Poprvé intenzivněji narážejí na rozpor mezi oficiální propagandou a tolik odlišnou každodenní realitou, teprve začínají získávat odpor k frázovitému a bezobsažnému dezinformačnímu toku ze sdělovacích prostředků; dívají se na blahobytnou tvář na televizní obrazovce, líčící, jak je u nás vyřešen bytový problém, a přitom se mačkají v nezdravých a přelidněných bytech, poslouchají o právu na vzdělání, poté co se nedostanou na školu pro špatný kadrový profil rodičů. Roste v nich pocit nespokojenosti. Někteří z nich demolují telefonní budky, čichají toluen nebo přepadávají staré babičky. V jiných se probouzí touha dopídit se skutečného poznání a pravdy i úcta k těm, kdo i dnes hovoří a myslí «normálně».

Od manifestačně proklamativního textu konce šedesátých let (ať už generačního či politického protestu) se těžiště obsahu folkové písně posunulo do niterních lidských sfér. Člověk, kterému je rodiči, učiteli, nadřizenými v zaměstnání i některými zmanipulovanými vrstevníky naznačováno, že v jeho neuvědomělém nesouhlasu je cosi nenormálního, se najednou dostává ven z tíživého stavu izolace a na-

chází ve folkových písních vědomě vyjádření svých pocitů. Prostě zjistí, že skutečně je cosi shnilého ve státě dánském.

Toto pocitové vyjádření náš mladý člověk těžko nalezne v televizi, ve filmu či v oficiální literatuře, a k té neoficiální zpravidla nemá přístup. A i když se k ní nakrásně dostane (nebo k některému prohlášení Charty 77 či k sebelepšimu rozboru situace), mnoho mu to většinou nepřinese, protože se to vše příliš vymyká jeho zkušenostem a, nutno přiznat, bývají tyto věci pro něho natolik zhuštěné, že jim nerozumí.

Hudební složka folkových písní tvoří pro mladého posluchače jakousi nosnou vlnu, která ho laskavě a příjemně přenesení přes úskalí textu, přes záhady, které mu začnou docházet až při dvacátém poslechu či po dvou letech. Svou roli tu hraje i zabarvení hlasu, zdůraznění určitých slov: důležitá je samozřejmě i emocionální stránka hudební složky. V repertoáru písničkářů je mnoho zhudebněných básnických textů – Gellner, Rimbaud, Hora, Morgenstern, Kainar, Hrabě – které by si posluchač jen stěží sám od sebe přečetl z básnických sbírek. A přitom za vydatné pomoci trojského koně – hudby – se tyto verše k němu dostanou a on o nich začne přemýšlet.

Přestože náplň písně se může týkat jakékoli oblasti lidského života nebo jiných sfér, dominantní úlohu tu hraje politicky a sociálně laděný komentář. Kořeny tohoto přístupu bychom našli v Osvobozeném divadle, v proslulých předscénách jeho hlavních protagonistů Jiřího Voskovce a Jana Wericha. Odtud je odvozen princip «meziřádkového» přenášení informací, jistý umělecký úzus cenzury podléhajících slovesných útvarů, kdy na pomoc správnému pochopení sdělení musí přijít posluchačova inteligence i fantazie, přičemž v našem případě může mnohé napovědět podtón interpretova zpěvu, gesto, hudební kolorit. Tento princip je vlastní prakticky všem písničkářům (snad s výjimkou Pepy Nose, který bývá kritizován pro svou značnou přímočarost v některých textech). Na druhou stranu je potřeba se také vyrovnat s důležitými tématy, zprofanovanými oficiální propagandou. Každý písničkář má ve svém repertoáru několik protiválečných písní, které bychom spíš mohli nazvat protivojenskými – od žádného však neuslyšíme heslovité provolání typu «Ať žije mír!» či «Pryč s válkou!». Slogan «Válka je vůl», který zabírá v rockové hudbě, by u folkového publika neprošel. Tady se na to musí jinak a v takových případech písničkář váží každé slovo a asociace s ním spojené na velmi citlivých vahách.

Pochopitelně ne všechny folkové písně jsou skvošty – jako všude jinde i zde se najdou rozmanité úlety. K neduhům patří i stereotypnost některých témat. Dříve tak obvyklého zesměšňování majitelů aut a chat v poslední době už ubylo – toto totiž zdaleka není poznávací znak dnešního měšťáka; mimochodem, soukromé chaty bývají ideálním prostředím pro neveřejný folkový koncert. Písničkář, který má vystoupit na opačném konci republiky, většinou zoufale obtelefonovává motorizované známé. Avšak parodická píseň na některého zpěváka pop-music, jejímž nejčastějším terčem bývají Korn, Gott, Kotvald+Hložek, David, si vždy dovede získat obecenstvo tím nejlacinějším způsobem.

FOLK A FOLKLÓR

«Hejtman volá – do zbraně
bijte pány hrr na ně
a mně srdce buší
lásce dal jsem duši
jen at' s námi zůstane.»

(*Husitská z repertoáru Jaromíra Nohavici*)

Celé folkové hnutí v USA bylo od počátku spojeno s obrodou lidové písně. Ne náhodou byl největším Dylanovým vzorem levicově orientovaný lidový muzikant Woody Guthrie. Naše folkové hnutí však prakticky nevyrostlo z národních folklórních tradic, ale bylo silně inspirováno především anglosaským hnutím (Hutka, Veit, Třešňák, Merta, Kalandra). Tudíž postrádalo velmi důležité domácí kořeny.

Vztah mladé generace k folklóru v šedesátých letech byl z valné části negativní. Kromě přirozeného generačního odporu si své polínko přiložila i nevhodná školní hudební výchova a prezentace folklórních nahrávek, pořizovaných rutinérskými soubory písní a tanců, které z nich dokázaly zcela vytěsnit život a radost a nahradit je nepřirozeností a umělostí. Této generaci byly mnohem bližší cizím jazykem zpívané písně Beatles či Beach Boys nežli české a moravské lidové písně.

Po několika letech vystupování se Jaroslavu Hutkovi dostala do ruky sbírka moravských národních písní Františka Sušila z roku 1860. Několik z nich upravil a přidal do svého repertoáru. Na koncertech je pak zařazoval v okamžicích, kdy mezi posluchači byli podezřelí návštěvníci. Postupem doby však kouzlu těchto písní propadl (a s ním i část publika), takže z počáteční recese se stala seriózní záležitost. Písně, které více než století ležely zaváté prachem, najednou oživaly v nových úpravách (jejich gramofonové nahrávky byly napadány folklórními puristy v odborných časopisech) a zcela ve smyslu lidové tradice je spolu s interpretem spontánně zpíval celý sál.

V tomto období dochází ke zlomu a folklórní prvky v městském písničkářství přestávají být pociťovány jako něco cizího. Když se v pražském Šafránu objevila «podkrkonošská pěvkyně» Dáša Voňková, silně těžící z těchto tradic, zcela přirozeně do něho zapadla, podobně jako bratislavská Zuzana Homolová. Tento proces organického začleňování folklórních prvků do folkové hudby byl pozvolný a v osmdesátých letech už nepřekvapuje kladné přijetí Jarmily Šulákové s cimbálovou muzikou na folkových minifestivalech – o deset let dříve by ještě byla publikem vypískána.

CIVILNOST PROJEVU

«Hej pane králi nebud' líný
vem hadry a jdi mezi lid
poznáš co je živořit z dřiny
uvidíš za den tolik špíny
do smrti nebudeš mít klid.»

(*Voskovec + Werich: Hej pane králi*)

Pevný občanský postoj, přirozenost, sdílení celkového generačního pocitu normálních obyvatel tohoto státu a této doby, to jsou hlavní atributy folkového zpěváka. Opuštění těchto zásad znamená odchod z tohoto hnutí. At' už měli Hutka, Třešňák, Merta, Nos, Nohavica, Plíhal nebo Dobeš nejružnější umělecké koncepce, jedno mají všichni společné – při vystoupení vždy nosili svou kůži na trh.

Někteří hudební teoretikové a kritici jako kdyby nepochopili mimohudební poslání a význam folkového hnutí a tvrdošjně upozorňovali na diletantismus, neškolenost, kolísavou intonaci a primitivní nástrojový doprovod některých jeho stěžejních osobností. Není to problém nový – v šedesátých letech existovaly podobné seriózní muzikologické analýzy, kde se pomocí teoretického exaktního estetického aparátu vážně posuzovaly skladby Beatles, a už tehdy bylo hlavním resumé slovo diletanti.

Hudebním teoretikům unikla však zásadní věc – vzhledem k poslání a dopadu folkových písní je tu jistý prvek amatérismu a diletantství vítaným a očekávaným jevem – např. zpěvák s klasicky školeným hlasem by v tomto prostředí zákonitě propadl. Přílišné rutinérství a virtuozita totiž s sebou nesou i jistý chlad a odstup od publika – a těmto posluchačům jde právě o opak, o nezbytný pocit, že písničkář je jedním z nich, jejich hlasem i svědomím.

I zde však existují výjimky – Vladimír Merta, dnes služebně nejstarší písničkář, si vybudoval takovou autoritu, že na koncertech předvádí kytarové a harmonikové umění té nejvyšší třídy, aniž to komukoli vadí. Dáša Voňková šla ještě dál – to, co v posledních dvou letech hraje a zpívá, stěží hledá obdobu ve světě.

Připomeňme si Ježkovy skladby v podání autorů Voskovce a Wericha. Nad jejich zpěvem museli zaplatat i ti nejotrlejší hudební kritici. Kde jsou však dnes písničky jejich perfektně vyškolených současníků? A přitom řada písní V+W neztratila nic ze své působivosti ani po padesáti letech od svého vzniku, přes (nebo přesněji: *právě pro*) diletantský přístup zpěváků. Posluchač tyto písně vnímá jako celek – neposlouchá je pro nádherné hlasové kudrlinky či přesnou intonaci – rozhodující je jejich sdělení, působící mnohem více jako vyprávění než zpěv. To je také hlavní obsah pojmu civilnost projevu, bez něhož je písničkářský projev nemyslitelný.

FOLKOVÉ GENERACE

«Tahle země plodí jedovaté sliny
co odplouvají špínou po řece
nikdy to tady nebude už jiný
neutíkejte, braňte se, nedejte se

Nehledám soucit ani omluvu
jenom se vás mladejch ptám:
Věříte těm, co dostávají přes hubu
anebo televizním novinám?

A ani půlrok ani půlden
se nedá vzít nazpátek
Je to konec krizí našich vizí
anebo teprve jejich začátek?»

(*Vladimír Merta: Řeka, 1983*)

Folkové hudebníky můžeme rozdělit do dvou hlavních skupin. V první jsou písničkáři narození v rozmezí let 1946 až 1953. Tato skupina již s plným vědomím zachytila alespoň část šedesátých let, především události v roce 1968 a 1969. Odtud plynoucí generační pocit je zřetelně (ač ne explicitě) cítit z jejich tvorby. Nová vlna písničkářů, vynořivších se v osmdesátých letech, již tento pocit nemá a ani mít nemůže, protože v inkriminované době byla ještě v dětských šatičkách. Vývoj v šedesátých letech a jeho násilné přerušování znají pouze zprostředkovaně, takže netvoří významnou složku jejich celkového pocitu, což je pro komunikaci a kontakt s dnešním mladým obecnstvem velmi důležitý prvek. Dnešní publikum totiž některým nárážkám a poselstvím starší, písničkové generace již nerozumí (např. «Co tu dělá každé z těch telat, která tu nemají co dělat» Vodňanského a Skoumala nebo jejich «než nasedneš do tanku, nezapomeň ušanku»; «A já budu jako Josef Smrkovský» v Mertových Třech sněhurkách).

Možná někoho překvapí zařazení kabaretně divadelních dvojic Vodňanský+Skoumal (dnes už neexistující) a Burian+Dědeček mezi písničkáře. Souvisí to s vymezením pojmu písničkáře a se způsobem přijímání jeho písní – celá řada skladeb obou dvojic sem rozhodně patří. Naopak někteří interpreti splňující pouze vnější znaky folkového zpěváka sem zahrnutí nejsou. Týká se to trampských písničkářů (např. Kapitán Kid, Wabi Ryvola), hudebníků adaptujících původní folklórní materiál bez snahy o jeho transformaci do dnešního pocitu (sourozenci Ulrychovi, Žalman Lehonka), původně folkových formací, které profesionalizací samy folkový idiom opustily (Marsyas, Paleček a Janík). Z písničkářů-emigrantů nejsou zařazení ti, jejichž vliv na celé folkové hnutí byl zanedbatelný (Cíger, Mikolášek, Veit, Karásek, Soukup).

STARÁ GARDA

**«Chci být volný jak pták, lítat do oblak
když se mi zachce tak slétnout dolů
sednout na střechu nebo do mechu
sezobnout, co spadne ze stolu**

**Chci být volný jak pták, lítat do oblak
odletět do teplejších krajů
obletět svět a vrátit se zpět
do rozkvetlých sadů a hájů»**

(Pepa Nos: Ikarova touha)

Karel Kryl patří dnes už ke klasikům žánru. Jeho písně částečně zlidověly (i když je dosud pocíťováno jeho autorství) a staly se součástí repertoáru i u skautských táboráků. Kryl výrazně ovlivnil prakticky každého písničkáře (nejvíce zřetelně u Merty, Dědečka, Nohavici). Harmonická a melodická stavba jeho písní je jednoduchá, takže jejich hraní je snadné i pro kytarové začátečníky. V kontrastu s hudební stránkou stojí texty, vykazující značnou formální i obsahovou dokonalost, kterou se jen málokterému pokračovateli podařilo překonat. Přestože většina písní působí frustrovaně a bolestinsky (Nos: «Pustit si Kryla – pustit si plyn»), žijí dodnes i mezi

mladší generací folkového publika, kde znalost Krylových písní patří k jakýmsi základním rituálům.

Ještě něco k exilovému působení písničkářů: Jejich dopad je z obecného hlediska mizivý, protože jejich nahrávky prakticky nejsou zájemcům dostupné a navíc po několikaletém pobytu v cizině ztrácejí tito písničkáři tak nezbytný kontakt s každodenní místní realitou, který je alfou i omegou každého folkového zpěváka. Krylovy desky «Rakovina» a «Maškary» však tvoří výjimku – vyšly nepříliš dlouho po roce 1968 a tehdy bylo vše v interpretaci i v místních posluchačích velmi živé. To už ale zdaleka neplatí o albu «Karavana mraků» – jeho odezva nebude už tak veliká. Navíc se Kryl na této desce na několika místech vnutil do příliš křečovitěho veselí, což naši posluchači těžko překousnou.

Jaroslav Hutka, podobně jako Kryl rodák z Moravy, se dá rovněž zařadit ke klasikům, přitom však jeho vliv je citelný do dneška, téměř jako by tu ještě byl. Přestože je některými kolegy považován za velkého manipulátora, byl prakticky vůbec nejuznávanější folkovou osobností mezi posluchačstvem. V zatuchlém politickém podnebí sedmdesátých let působil jako zjevení z jiného světa. Refrény jeho písní s ním vždy spontánně zpívali všichni posluchači, aniž někoho ke zpěvu vybízel. (Odtud asi to podezření z manipulátorství). Jeho repertoár byl početnější a rozmanitější nežli Krylův. Kromě již zmíněných moravských lidových obsahoval písně veselé (Kamna, Jezevčík zachránce, Zedník), parodické (Sociální balada), kritické (Národ sobě, Studentské koleje, Možnosti člověčí), dylanovsky mystické (Pravděpodobné vzdálenosti), česky otextované melodie Dylanovy (Slunečnice, Postůj i teď jako král), Donovanovu (Ježíšek), Guthriovu (Proč, proč, proč), písně o městech (Brno, Praha, Litvínov, Jihlava), skladby až hymnického rázu (Náměšť); ukryt za historickými osobnostmi (Diogenes, Sokrates, Galileo, Jan Hus, Kat Mydlář, Havlíček Borovský) tepal nešvary moderní doby.

Mnoho jeho písní doslova zlidovělo (Slunečnice, Praha, Cizinci), aniž je některým z těch, kdo si tyto písně ze svých zpěvníků hrají, vůbec známo Hutkovo jméno. Hutkova tvorba představuje spojení naší folkové muziky s anglosaským folkem i s moravskou lidovou hudebností.

Hutkovy koncertní zájezdy byly jakousi folkovou karavanou – řada písničkářů absolvovala svůj debut jako jeho hosté (Merta, Lutka, Nos, Burian). Hutkův způsob vystupování na pódiu a jeho zdánlivé plácání o ničem (a přitom nabitě mimořádkovými informacemi), jeho humorné komentáře rozmanitých afér i povzdechy nad «ujom Supraphonem» jsou vzorem téměř všem písničkářům. Jeho diskografie, vydaná «ujom Supraphonem», je nejrozsáhlejší ze všech folkových osobností – kromě několika singlů s vlastními písněmi sem patří dvě dlouhohrající desky «Stůj břizo zelená» a «Vandrovali hudci». Autorkou výtvarných návrhů obou alb i některých písní z jeho repertoáru byla jeho tehdejší manželka Zorka Růžová, nyní žijící s jejich synem Vavřincem v Paříži.

Harmonie Hutkových písní je velmi jednoduchá (některé obsahují pouze dva akordy!), melodie je často přímo psána pro sborový zpěv, což také napomohlo k jejich značnému rozšíření. Hutkův odchod do Holandska byl citelnou ztrátou a koncem sedm-

desátých let se již zdálo, že tím celé folkové hnutí u nás končí. Na podobnou otázku odpověděl Hutka v zahraničním vysílání «Vstanou noví bojovníci!».

Vladimír Merta, absolvent dvou vysokých škol – architektury a FAMU – mezi tyto nové bojovníky nepatří. Je to Hutkův současník a v mnohém jeho protipól. Jeho písně si s ním nezpívá celý sál, mění se v nich tóniny i rytmus. V textech je patrný Krylův duch, zpočátku však byly natolik přeintelektualizované, zašifrované a komplikované, že jim snad nerozuměl ani jejich autor. Tento názor ještě zdůraznil tehdy, kdy byl dotazován na smysl určitého úseku konkrétní písně: «Nemá to smysl žádnéj, hraju to proto, aby se mezi posluchači vytvořila spřízněná nálada.»

V roce 1969 nahrál v Paříži u společnosti Vogue album «Balady z Prahy». Po letech si na svůj francouzský pobyt vzpomněl v písni Oblíbený zpěvák:

**«Kdysi jsem byl váš oblíbený zpěvák
stál na nároží s kytarou a hrál
a z paneláku mě na dálku snímal
mikrofon, kamera a televizní štáb**

**Režisér zíval nepokrytě nudou
dával si scénář před ústa
a já jsem zpíval zpěvy sladké Francie
a on se mě ptal:**

Blázne, proč jste tam tehdy nezůstal?»

Francouzská deska obsahuje pouze osm písní. Protože jeho tehdejší repertoár byl zlomkem dnešního (přes 200 skladeb), doplnil prostor dlouhohrající desky písněmi Dobrá noc, má milá, Tálinskéj rybník, Kočka leze dírou a vánoční koledou Nesem vám noviny. Je zde však i skladba Pomeranče Hieronyma Bosche, nesoucí už výrazný Mertův autorství rukopis, a Dlouho se mi zdá, ovlivněná Dylanem a Donovanem, kterou nahrál pro čs. rozhlas pod názvem Chytit vítr; s tímto titulem se objevila i v rozhlasové Houpačce.

Mertovy písně byly dlouho velmi komplikované a těžko stravitelné pro folkové obecnost. Jeho texty jsou introvertní a poetické; hudební doprovod bývá ještě složitější než text – to rozhodně nejsou písně, které by se daly hrát za tříakordového doprovodu u táboráku. V druhé polovině sedmdesátých let začíná Merta písně zjednodušovat a čím dál víc se v jeho repertoáru objevují i veselé skladby, které sice nikdy nejsou přímo k popukání (spíše tragikomické), ale na rozdíl od Krylových legráček jsou přirozené a spontánně vysílané i přijímané.

V roce 1978 se mu podařil husarský kousek – vydání jeho jediné dlouhohrající desky u Supraphonu. Zde se v plné šíři uplatnil i jeho multiinstrumentalismus – kromě obvyklých kytar a foukacích harmonik se doprovází na většinu ostatních nástrojů. Zároveň je i autorem obalu desky, který výtvarnou úroveň vysoko převyšuje obaly LP desek této firmy.

Má lví podíl na vzniku filmu o legendárním novodobém moravském skladateli lidových písní Františkovi Hřebačkovi, známém jako Fanoš Mikulecký (scénář a režie; v titulcích filmu je však uveden pouze jako spoluautor scénáře). Jeho absolventským filmem na FAMU je Smrt krásných srnců podle literární předlohy Oty Pavla. Společně s Vladi-

mírem Mišíkem a houslistou Janem Hrubým (z dnes nepovolené rockové skupiny ETC) vytvořil příležitostnou folkrockovou formaci Čundrgrunt, která s rozmanitým obsazením a se spoustou muzikantské legrace hrávala především Mišíkovy a Mertovy skladby.

V dnešní době je tento mnohostranně nadaný umělec ve zvláštním postavení – je to nestor našeho folku (v příštím roce oslaví čtyřicátiny), a před lety mu byla odebrána umělecká kvalifikace. Přes všechny zvraty osudu, jichž se písničkář pochopitelně nemůže vyvarovat, rozhodl se už dávno, že bude žít v této zemi («Ale já bych nerad skončil s mikrofonem ve klopě jako dabl agent na Svobodný Evropě», zpívá v písni V krásných dobách folku).

Petr Lutka je další písničkářský extrém. Jeho zpěv může posloužit za příklad nejcivilnějšího projevu, jaký si lze představit. Nemá prakticky žádné vlastní písně – celý jeho repertoár je převzatý – a technika jeho kytarové hry se ani po létech praxe výrazně nezlepšila. Přesto patří k významným folkovým osobnostem.

Od hraní v rockové kapele přechází k folku po zaslechnutí Hutkových Pravděpodobných vzdáleností v rozhlasu. Blízký přítel Jiří Zych, po dlouhé roky jeho hlavní písňový dodavatel a neuvěřitelně plodný autor, mu začíná psát písničky «na tělo» a Petr se poprvé publiku představuje jako Hutkův koncertní host v roce 1970. Zychovy popěvky jsou veselé a v Šafránu tvoří vítaný protipól k Mertovým meditativním plůchám. Při vystoupení vypadá Lutka jako typický český pohádkový Honza – neustále se usmívá, občas zapomene text či vypadne z rytmu a svou bezprostředností si ihned získává obecnost.

U Supraphonu mu vycházejí dvě malé desky, další nahrávky měly vyjít na desce Šafrán. Koncem sedmdesátých let vystupuje společně s elektrickým kytaristou a citlivým doprovázečem (není lehké zaretušovat všechna Lutkova rytmická vybočení) Emilem Pospíšilem. Lutka je hluboce věřícím člověkem a ke své víře se hrdě hlásí i v době křížáckého tažení proti náboženským aktivistům. Začíná čerpat z Bartošových a Sušilových sbírek, odkud si na rozdíl od Hutky vybírá písně s náboženskou tematikou a snaží se je reprodukovat v neupraveném, ryzím tvaru.

Dnes je už Lutka poněkud vážnější než dříve a jeho neustále doplňovaný repertoár je mnohem komplexnější – obsahuje písně Poláka Marka Grechuty s českými texty Zorky Růžové (Chorovod, Za kavárenským oknem z mládí), s texty Arména Bulata Okudžavy (Orchestříky naděje), Francouze Georgese Brassense (První světová, Honza) a vlastní melodii opatřenou Morgensternovu básně Interpunkční. Mezi kolegy je vysoce uznávaný pro svůj postoj a pro ochotu kdykoli podat pomocnou ruku i ve velmi nepříjemných a ožehavých situacích, do nichž se každý folkový muzikant zákonitě čas od času dostane.

Pepa Nos si společně s Lutkou na českokrumlovském folkovém festivalu v roce 1975 zazpíval svůj text Chceme být slavní jako Beatles na melodii A Hard Day's Night. Narodil se na Moravě a podobně jako Lutka i on začínal v bigbeatové kapele. V Praze se objevuje v roce 1974, a ač není přímo členem sdružení Šafrán, vystupuje často v jeho produkcích

v Čáslavské ulici, ve strahovském vysokoškolském klubu, na Barátnické rychtě a po celé republice. Jeho přímočarost, bezprostřednost a klaunské způsoby mu získávají spoustu skalních přívrženců společně se stejně zanícenými odpůrci.

Nos je bytostně proti schizofrenické dvouhlavé koncepci, která se mnohým zdá jediným rozumným způsobem přežití v místních poměrech. Trvá na tom, že písničkář má zpívat tytéž písně v úzkém okruhu svých přátel i na velkém folkovém koncertě («Myslete si, říkejte si, dělejte si všechno, co chcete – já si taky myslím a říkám a zpívám, co chci», zpívá ve své písni Bílá díra).

Prochází mu to kupodivu až do roku 1983. Tehdy mu už bezpečnost začíná tvrdě šlapat na paty. Síť se zatahuje a Nosovi nezbývá než se vzdát veřejného vystupování. Pracuje zprvu jako lepič plakátů, později jako lektor angličtiny a francouzštiny a instruktor jógy na Obvodním kulturním středisku v Praze. V roce 1984 je už pilným vyšetřovatelem nashromážděn tlustý fascikl materiálů ze všech končin republiky, takže Nosův Proces může začít.

(Pozn. Listů: Podrobněji o poslední fázi policejních a soudních zásahů proti Nosovi referují Sdělení VONSu č. 466 a 479 na str. 68-69 tohoto čísla.)

Nejvíce ožehavé jsou Nosovy písně s přímočarými texty – Agent CIA, Našeptavač, Donašeč, Zakažte písničkářům zpívat, Dejte se k nám – i jeho svérázný smysl pro humor, protože jeho situační legrácky jsou některými posluchači i folkovými kolegy brány smrtelně vážně. Přitom má řadu apolitických, přímo lyrických písní – Slečno, dejte mi hlt mlíka, Jako bych byl. V jeho zpěvu lze poznat vliv Dylanův (Milej Woody, Ikarovo ouha) i jeho rodné Moravy (Valaši, Pověz mi voděnko). Na kytaru se doprovází typickým a ihned rozeznatelným způsobem – staccatový akordický doprovod (většinou v tónině D dur) střídá s rychlými sólovými rozběhy po celém kytarovém hmatníku. Jeho hlasová glisanda i nosová výslovnost připomínají Boba Dylana a druhý prvek vyvolává hezkou asociaci se zpěvákovým příjmením.

Dáša Voňková tvoří se Zuzanou Homolovou výjimku – jako žena, která se dovedla prosadit mezi jednoznačnou mužskou přesilou. V kytarové hře zpočátku vycházela z Vladimíra Mertý, avšak brzy si vytváří vlastní styl. Na nevydaném albu Šafrán je zastoupena dvěma snímky – Rezavým blues, v němž jsou slyšet mertovské akordy, a Chlapci na tom hornom kopci, v němž již naznačuje svůj budoucí vývoj.

Po jisté době nečinnosti se objevuje znova v roce 1983 – a publikum i kolegové se nestačí divit. S novým repertoárem přináší i nový způsob hry na kytaru. Hraje příklepy prstů obou rukou na hmatníku kytary, čímž dosahuje zvuku ne nepodobného cymbálu. Tuto neobvyklou techniku ovládá naprosto suverénně a s takovou rychlostí, že i natolik zdatní kolegové, jakým je například Vladimír Merta, z toho dostávají mindráky. Dáša kromě toho hraje na kytarových strunách houslovým smyčcem, v jedné písničce se doprovází pouze flažolety, tluče do kytary a prohýbá její krk, takže nástroj duní a tóny kolísají. Jindy zase střídá zpěv s hrou na brumli nebo na domácky vyrobenou flétnu z kusu olověné trubky.

Dvouhlavé schizofrenii se Dáša vyhýbá vtipným

eskamotérstvím – větší část jejího repertoáru tvoří jakési pseudolidové písně, které jí umožňují do starého kabátu schovat dnešní myšlenky («Služ, sluníčko, služ – služba světská a nebeská – my děláme, jak pán tleská – dneska, včera... a co zejtra? Ty se ale zato netrap – ty nám kovej, ty nám ostří, ty nám jiskři», zpívá v písni Sluníčko; nebo protivojenskou «Dejte pozor, oj na chlapce – na vojnu budou brát mládence»). Její hlas zpívá měkce, důrazně, synkopuje, má neuvěřitelný rejstřík od jemného skřívánčího zpěvu až k drsnému rockovému projevu Janis Joplinové.

Na rozdíl od Mertý, který své písně neustále mění, je Voňková perfekcionistka – jakmile dosáhne dokonalosti, už v písních nemění ani tón. Hudba této občanským povoláním domovnice dnes představuje jeden z vrcholů folkové hudby nejen československé, ale i světové.

Vlasta Třešňák patří rovněž k šafránské generaci, k osobnostem nejméně doceněným. Jeden čas vystupoval v duu s Jaroslavem Hutkou, pak působil buď samostatně nebo v příležitostných sessions. Jeho písně zpočátku navazovaly na guthriovskou a dylanovskou tradici (Sem tam, Ať žije vláda). Jeho nejstarší a přitom nejoblíbenější Šedivá ulice je sentimentální balada s koloritem předválečné periferie.

V další fázi se humor z jeho písní vytrácí a jeho texty obsahují směs nádherných poetických obrazů a opileckých vizí (Pivo a zavináče, Madame Praha), biblická témata (Poslední večere) i jeho neotřelé pohledy na okolní svět (Karlín, Dělník). Charakteristickým prvkem jeho kytarového doprovodu je střídání akordů C a F^{maj} 7.

Jiří Pallas, velký aktivista Šafránu, vydává ve švédském Malmö stejnojmennou gramofonovou edici, v níž také vyšla deska ještě u nás nehraných Třešňákových snímků Zeměměřič K. V roce 1983 pak vychází u Pallase LP Kooh-i-noor, na kterém zpívá Třešňák za doprovodu rockové kapely. Tato deska je velmi zajímavá, některé starší písně zde vyznívají dost jinak. Tyto nahrávky patří k tomu nejlepšímu, co v československém folku v poslední době vzniklo. Doufejme, že desku nepostihne osud jiných šafránských alb a že se dostane do širšího povědomí našeho folkového obcenstva.

Olda Janota se širší veřejnosti poprvé představil v duu s kolegou Sýkorou na českokrumlovském festivalu na podzim roku 1975. Zapůsobil tam především jako silný epigon Mertý. Po několika letech se mu podařilo vymanit se z Mertova závěsu a začíná předvádět individuální folkovou koncepci s náročnou hrou na dvanáctistrunné kytáře a s velmi poetickými texty (Druhý břeh, Jionichý dvůr, Akát, Země nikoho), vymykajícími se zažitému písničkářskému idiomu. Jeho představení mívají kolísavou hodnotu.

Jan Burian a Jiří Dědeček – dvojice, která začala v roce 1974 s velkými divadelními ambicemi a skončila jako amatérské duo v podstatě věčných folkových štvanců. Burian, absolvent fakulty žurnalistiky, působil v první polovině sedmdesátých let v redakci časopisu Melodie, kde také svedl urputný boj ve prospěch Jaroslava Hutky a dalších písničkářů. Po odchodu z redakce se věnuje svým písničkám. Mezi folkovými hudebníky je netypický už tím, že se doprovází na piano, na které hraje místy až rockovým způsobem. Jeho písničky jsou duma-

vější povahy a jeho texty mají vzácnou schopnost usadit se člověku natrvalo v duši.

Dědeček je naproti tomu mnohem pohotovější a provokativní částí dvojice; v posledních letech svůj chlapecký hlas doprovází hrou na kytaru, která je jednoduchá, ale adekvátní. V řadě svých písní (Doznání, Sirény) nosí svou kůži na trh stejně jako ti nejexponovanější folkoví hudebníci. Jejich písně je možné zaslechnout i na čtvrtině LP Ozvěny malých scén (1), která byla vydána v roce 1984, a na LP desce Pantonu, která vyšla místo původně nahrané velké desky. Oba gramofonové záznamy však postrádají neopakovatelnou koncertní atmosféru jejich vystoupení.

Dušan Valúch je členem současné bratislavské obdoby Šafránu, Slnovratu. Jeho písně oproti dřívějším pokusům o slovenský folk působí naprosto přirozeně:

«Chorlivé labute z jazierka
s udanou hĺbkou ponoru
prosili o možnosť odletu
príslušnú obchodnú komoru

Nakoľko ich stav zdravotný
bol vskutku veľmi vážny
leteli napriek zákazu
do krajín teplých až vlažných

Ako si na zimu vybrali azimut
vieme len približne presne
nejakí piloti v sluchátkach počuli
úryvky labutej piesne»

Kontakt českého folkového publika se slovenskou scénou je velmi malý. Do zrušení Svazu hudebníků vystoupila na pražské Baráčnické rychtě několikrát Zuzana Homolová se svou svéráznou adaptací slovenských lidových písní i s původní tvorbou; loňská účast Valúcha s doprovázejícím klarinetistou Karlem Svozilem na ondřejovském minifestivalu přesvědčila o tom, že pro folkové posluchače neexistují jazykové bariéry.

PORTA A TRAMPSKÁ PÍSEŇ

Tradiční soutěžní přehlídka trampských písní Porta byla dlouhá léta záležitostí trampské hudby; v posledních letech rozšířila svou paletu o folkovou hudbu. Protože tady existuje řada nedorozumění, bude na místě si několik věcí vysvětlit.

Trampská píseň bývá někdy zaměňována či ztožňována s písní folkovou. Jedná se o odlišné věci, které vyrostly z různých kořenů a mají jiné zázemí.

Ideou trampského hnutí je útek od ubíjející reality všedních dnů do lesů, luk a strání. A proč ne? Aby si člověk zachoval zdravý rozum, musí čas od času z této šedi uniknout (i když ne nutně do přírody). Realita se tímto chvilkovým útekem pochopitelně nezmění a na navrátilce opět udeří plnou silou. Navíc se nabízí otázka, nakolik lze dnes tento «návrat k přírodě» vůbec realizovat – tato příroda je do značné míry zdevastovaná a její zbytky jsou chráněnými rezervacemi, kde se dá tábořit jen za cenu vysokých pokut. Takže nakonec se tento útek realizuje odjezdem na chalupu či návštěvou venkovské zábavy.

Pokud se folková píseň zabývá přírodou, naprostou většinou má ekologický podtext a její pohled je diametrálně odlišný od falešného obrázku z trampské písně. Folková hudba totiž není únikem, ale přímým pohledem z očí do očí reality s jejími kladnými i zápornými stránkami. Pochopitelně nemůže poskytnout návod na způsob života, ale pomáhá si vytvořit zdravý názor na věci a události kolem nás, neguje televizní a novinový «brainwashing» («praní mozků»).

Někteří trampští písničkáři bývají považováni za folkové hudebníky. Nejvíce vyzdvihovaným muzikantem tohoto typu je Stanislav «Wabi» Daněk. Nelze mu upřít jistou míru generační výpovědi a autenticity, která není v trampské písni obvyklá. Značná část jeho skladeb je výpovědí třicátníka, kterému leccos v životě nevyšlo, vzpomínáním a bilančováním životních neúspěchů «mladým starcem» se značnou mírou patosu a sentimentu, která by u libovolného folkového muzikanta byla nemyslitelná. Což není Daňkovou chybou ani pokusem o jeho kritiku, pouze vysvětlením, proč se nehodí na folkovou scénu.

Na tuto scénu však patří někteří z lauréatů hlavních cen Porty v posledních letech, především Jaromír Nohavica a Karel Plíhal.

NOVÁ VLNA

«Slunko si dál vstává v zimě v osm, v létě v pět
a soukolí v hodinách začíná rezivět
Chce to nový hodiny a nechat rezi rez
v tom by možná mohl bejt ten zakopanej pes.»

(Karel Plíhal: Zakopanej pes)

Jaromír Nohavica se do hudební branže nejdříve zapojil jako textař (napsal např. český text ke kritikou nejlépe hodnocené nahrávce Marie Rottrové «Lásko voníš deštěm»). Svou přítomností na Portě, kde několikrát získal hlavní cenu, svým bohatým repertoárem a suverénními způsoby a hlasem, silně připomínajícím Jaroslava Hutku, zpočátku zaskočil folkové publikum. Zanedlouho už dokázal prolomit bariéru a dnes je již možné konstatovat, že je to největší a nejkomplexnější přínos nové folkové vlny osmdesátých let.

Náplň jeho písní je velmi rozmanitá. Základní pocit sice není zcela týž jako u šafránské generace, avšak v některých aspektech už pokročil dál než jeho předchůdci. Jedním z nejpůsobivějších a nejodvážnějších veřejných protestů proti oficiálnímu rozhodnutí o rozmístění jaderných raket na našem území je jeho píseň 27.11.1983.

Přestože již dříve zpíval několik v pravém slova smyslu angažovaných písní, touto se mu podařilo udeřit hřebík na hlavičku; kvůli ní má již více než rok zastavenou činnost. Jsme však národem Švejků a dohlížející aparát nemá kvality a důslednost orwellovské Myšlenkové policie, takže i přes zákaz se Nohavica objevuje jako amatérský hudebník nebo jako host jiného písničkáře, i když jen zřídka. Lze od něho očekávat, že bude klíčovou osobností našeho folku v příštích letech.

Karel Plíhal, topič v olomouckém divadle, další představitel folkové nové vlny, pochází podobně

jako Nohavica, Dobeš a Karas z Moravy, která je také rodištěm většiny písničkářů první generace. Několik let vystupoval se svou skupinou Plíharmónie, po jejímž rozpadu se rozhodl pro sólovou dráhu.

Jeho hudba je niternější nežli Nohavicova, víc si hraje se slovíčky i s kytarou. Jeho skladby jsou hravé až mile dětské (písň o myších, blechách, slonech, hroších), jiné se úspěšně hlásí do soutěže o «zlatou mříž» (Došlo uhlí, došla pára, nebo parodická hříčka Modrá knížka). V písničce Na procházce noční Olomoucí očekává jeho dívku krizový moment jejich vztahu, který je způsoben nedostatkem veřejných záchodků (tento problém se pochopitelně netýká jen Olomouce).

Pavel Dobeš si získal největší oblibu písněmi o socialistických údernících, zpívaných v ostravském nářečí. Přednáší je se smutným výrazem ve tváři, čímž dosahuje šlitrovského komického efektu. Má však i řadu dalších pozoruhodných písní, zpívaných «normální» češtinou.

Václav Koubek, pasák krav, amatérský filmař, dramatik a písničkář s netypickým nástrojem – akordeonem – byl objeven v kterémsi hospodě Dášou Voňkovou a od té doby je pravidelným hostem na různých folkových podnikcích. Jeho písňe jsou velkým prožitkem pro něho i pro obecenstvo. A ještě jedna zvláštnost: celé představení absolvuje vkleče.

FOLKOVÝ STRÍPEK Z MOZAIKY

«Žádný strachy, někam to dotáhnem
když už jsme jednou tady, přece zpátky nepůjdem
šanci máš jen jednou, tak abys ji nepropás
jsme na tom oba stejně, já, ty a každej z nás»

(Pepa Nos: *Někam to dotáhnem*)

V poznávacím procesu hraje úlohu mnoho faktorů – vliv rodiny, školy, prostředí, vrozené vlastnosti a v neposlední řadě umění. Hudba je pouze jedním druhem umění (i když pro mladé dost důležitým) a folková hudba je pouze jejím malým výsekem. Nelze proto její úlohu ve formování vlastních úsudků a postojů mladé generace přeceňovat. Je to jenom jeden střípek z celé mozaiky – ovšem tato mozaika se může změnit (k lepšímu i k horšímu) pouze změnou právě těchto zdánlivě bezvýznamných střípků.

Toužíme-li po tom, aby naše společnost ozdravěla, je potřeba začít s očistou u sebe. A jakmile někdo tuto dráhu nastoupí, těžko se jí vzdává. Žádný strachy, někam to dotáhnem.

Praha, květen 1985

– gfm –

(Mírně zkráceno.)

Možnosti člověčí, kudy jen chodíte
je vás tu potřeba, vy kdesi bloudíte
bloudíte po výškách, kde si vás neváží
my máme chomout jen s železnou otěží

Možnosti člověčí, je vás tu potřeba
co je to za směnu – život za kus chleba
chceme ještě milovat, svobodně promluvit
vybrat si domov, kde můžeme po svém žít

Mít možnost bez strachu vyjít si krajinou
otevřít závoru razítkem zavřenou
mít možnost vykřiknout, když do nás udeří
nestát jak žebráci u zavřených dveří

Mít možnost zeptat se, potom se rozhodnout
dostat svou sklenici, naprázdno nepolknout
mít možnost volby a mít volbu možností
vybrat si život a žít ho pak s radostí

Vždyť je to přežitek děsit se násilí
spoléhat na právo, co vzniká ze síly
spoléhat na štěstí, kde má jen zákon být
za právo svobody muset se ponížít

Máme už století v pořadí dvacáté
tak už se proboha lidičky probud'te
nespěte, neseď'te, jde přece o životy
o život na Zemi s kyticí svobody

Možnosti člověčí, v člověku bydlíte
v člověku bydlíte, světem nechodíte
pojd'te už, vyjděte, chci vás tu potkávat
a jestli nesmíte – budeme bojovat.

(Jaroslav Hutka: *Možnosti člověčí*)

Sdělení VONSu č. 466 (Proces s písničkářem J. Nosem)

Dne 15.10.1984 byl písničkář Josef Nos odsouzen senátem obvodního soudu v Praze 1, jemuž předsedala JUDr. Příbková, k trestu odnětí svobody na dva roky, s podmíněným odkladem na pět let a k peněžitému trestu ve výši 10 000.- Kčs.

Nos byl obžalován z trestných činů rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví podle § 132 odst. 1, 2 b trestního zákona, a příživnictví podle § 203 tr.z., protože «nejpozději od 4.8.1978 a nejméně do 12.8.1982 vystupoval bez platné umělecké kvalifikace jako zpěvák a kytarista při veřejných vy-

stoupeních za honorář, který neoprávněně účtoval ve smyslu vyhlášky č. 40/70 §§ 18 a 21, svá vystoupení fakturoval fakturami Svazu hudebníků, pobočka Praha, včetně režijních nákladů, a za uvedené období měl z této činnosti čistý zisk ve výši nejméně 26 860.30 Kčs, přičemž současně účtoval pořadatelům v období nejméně od 30.6.1978 do 22.4.1981 nejméně v 37 případech použití osobního motorového vozidla Dacia 1300, SPZ AN-39-98, ač k dopravě na místo vystoupení použil prostředků hromadné dopravy, a takto získal částku nejméně ve výši 11 101 Kčs, přičemž po celé období, kdy se dopouštěl uvedeného jednání, nikde nepracoval, o práci se nezajímal a žil z peněz, které získal popsanou trestnou činností».

Dne 15.2.1985 proběhlo u městského soudu v Praze za předsednictví JUDr. Zdeňka Bureše odvolací řízení. Prokurátor navrhoval nepodmíněný trest odnětí svobody, peněžitý trest a uvalení ochranného dohledu. Obhájce JUDr. Neumann vyvrátil všechny body obžaloby a požádal, aby byl Josef Nos v plném rozsahu zproštěn viny. Podle obhajoby dostal Josef Nos oznámení o nesložení kvalifikační zkoušky na předtištěném formuláři bez řádného razítka a podpisu odpovědné osoby, a proto tento dokument neměl právní platnost. Sdělení se týkalo odnětí kvalifikace v oboru instrumentace, nikoli v oboru zpěv. Zkoušky pro obor zpěv složil obžalovaný v roce 1977. Josef Nos honoráře řádně přihlašoval a platil z nich daně podle předpisů. Fakt, že umělecká agentura po čtyři roky proti činnosti Josefa Nose nezasáhla, svědčí o tom, že nešlo o protizákonnou činnost. Šlo o činnost, jež byla řádně evidována a propagována plakáty po území celé ČSSR. Nelze ji tudíž kvalifikovat jako nedovolené podnikání. Pro Josefa Nose byla řádným zdrojem obživy, a proto se nedopustil ani trestného činu příživnictví. Jediné, čeho se Josef Nos dopustil, bylo porušení předpisů o účtování jízdy osobními vozidly. Z výpovědí svědků však vyplynulo, že se nejednalo o rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, protože se na místo vystoupení skutečně dopravoval osobními automobily, byť jinými, než uvedl ve vyúčtování.

Senát městského soudu zrušil rozsudek první instance a vrátil věc obvodnímu soudu k došetření.

16. září 1985

Sdělení č. 479 (Josef Nos zproštěn obžaloby)

Senát obvodního soudu pro Prahu 1 zprostil dnes viny písničkáře Josefa Nose, který byl obžalován z tr. činu rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví podle § 132 tr.z. a příživnictví podle § 203 tr.z., protože podle žaloby «neoprávněně vystupoval jako zpěvák a kytarista a za svá vystoupení neoprávněně pobíral honorář» (viz naše Sdělení č. 466 a 473). Hlavní líčení, které tím skončilo, bylo několikrát odročeno a soudní jednání bylo již druhé u téhož soudu.

Obžalobě se ani tentokrát nepodařilo vyvrátit tvrzení obhajoby, že J. Nos nikdy nedostal oznámení o odnětí kvalifikace. Prokurátorka tentokrát navrhovala podmíněný trest s dlouhou zkušební lhůtou a peněžitý trest. Soud postupoval podle zásady «in dubio pro reo» (v případě pochybnosti rozhodnout ve prospěch obviněného) a Josefa Nose zprostil obžaloby v plném rozsahu. J. Nos se vzdal práva na odvolání; prokurátorka se na místě proti rozsudku odvolala, takže má dojít k dalšímu odvolacímu řízení u městského soudu.

Odhlédneme-li od faktu, že obžaloba tohoto oblíbeného písničkáře souvisela s administrativním omezováním jeho činnosti, je postup soudu příkladem, že i v československých podmínkách lze aplikovat platné zákony ve prospěch občana a poctivě se snažit, aby byl dán průchod právu.

22. října 1985

Sdělení VONSu č. 467 (Policejní akce proti Jazzové sekci)

Na základě usnesení vyšetřovatele VB npor. JUDr. Fialy byly dne 2. září 1985 provedeny domovní prohlídky v místnostech Jazzové sekce pražské pobočky Svazu hudebníků ČSR a v bytech jejich funkcionářů Vladimíra Kouřila, Josefa Skalníka, Karla Srpa a Vlastimila Drdy. Domovní prohlídky, k nimž dal souhlas prokurátor Městské prokuratury v Praze JUDr. Jan Vydrna, proběhly v rámci trestního stíhání «ve věci» (tj. zatím nikoli proti konkrétní osobě), zahájeného dne 26. července 1985 pro trestný čin porušování povinnosti při nakládání s finančními a hmotnými prostředky (§ 127 odst. 1 trestního zákona).

Ačkoliv cílem prohlídek bylo podle usnesení vyšetřovatele nalézt «doklady, ze kterých je možné zjistit skutečnosti nezbytné pro posuzování stíhaného jednání», které má spočívat v «zajišťování dodávek, prací a služeb pro socialistické organizace za úplatu», nebyly při nich nalezeny prakticky žádné účetní doklady ani jiné materiály k hospodářské činnosti (po zrušení Jazzové sekce k 15. červnu 1983 je převzala likvidační komise ministerstva kultury ČSR). Zato bylo odňato množství různých samizdatů, rukopisů, pásků a kazet, soukromá korespondence a adresáře, cestovní pasy, kartotéka členů Jazzové sekce a všechny její stížnosti, protesty a jiná podání státním i zahraničním institucím – tedy vesměs předměty, které s výše uvedeným trestním stíháním evidentně nemohou mít souvislost.

Po řadu let usilují různé úřady, zvláště ministerstva kultury a vnitra, o definitivní likvidaci Jazzové sekce, která patří k nejpočetnějším a nejprůbojnějším organizacím naší hudební kultury. Po řadu let vedou představitelé i řadoví členové této sekce pozoruhodný zápas o právo na existenci, při němž se snaží čelit byrokratickým tlakům a současně se vyvarovat přímého politického konfliktu. Současný razantní policejní zásah je zřejmě další fází tohoto konfliktu: namísto zdoluhavých administrativních opatření nastupují přímé represe.

Vyslovujeme představitelům Jazzové sekce podporu a věříme, že se nenechají zastrašit ve svém úsilí o svobodný kulturní projev. Celý případ pokládáme za vykonstruovaný a řízený výlučně politickými motivy: kdyby existovaly důkazy nebo jen zdání důkazů o skutečné kriminální činnosti (trestní stíhání se týká let 1979-1984), byly by použity už dávno a ušetřily by státním orgánům léta nepopulárních represivních zásahů.

16. září 1985

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, Čs. liga pro lidská práva, člen Mezinárodní federace pro lidská práva

L 69

Jazzový špión?

V červencových LISTECH otiskla řada pražských chartistů PETICI týkající se Jiřího Ganse, který si odpykává trest odnětí svobody na patnáct let, i v našich poměrech mimořádně dlouhý. Gans je dnes, po osmi letech kriminálu odsezeného ve Valdicích, fyzická a psychická troska. Nikdo neví, proč vlastně sedí tak dlouho, ani autoři petice. Prý pro vyzvědačství.

Kdo je Jiří Gans? Několikrát se jeho jméno mihlo v exilovém i domácím tisku. Kdosi o něm napsal, že je to zvláštní případ tělesně a psychicky postiženého člověka, který zřejmě naletěl na svody západních rozvědek. I tohle je možné, ovšem případ Gans tím není vysvětlen. Je to člověk, který již od útlého mládí nenalézá jiné životní radosti než v hudbě: v té západní prokleté hudbě popové a jazzové, že by za ni dal každý halíř. Ano, Gans byl známá figurka nejen v Českých Budějovicích, kde působil, ale i v Praze, kam dojížděl na Mezinárodní jazzové festivaly a jiné podobné akce. Měl řadu přátel ve světě jazzu domácího a zahraničního. Jak to v takových kruzích chodí, existuje mezi jazzovými nadšenci čilá výměna gramofonových desek, hudebních časopisů a publikací. Psaných v němčině, angličtině a podobně. Tak se octl Jiří Gans na seznamu lidí majících čilé styky se Západem.

Co se událo potom, nikdo neví. Gans byl odsouzen a dostal nezvykle vysoký trest. I vrátí-li se předčasně, bude nadosmrti poznamenán. V tisku se v souvislosti s ním ozvalo jméno Willise Connovera, známého hlasatele newyorských jazzových pořadů JAZZ HOUR. V polovině šedesátých let založil «Willis», jak jsme mu mezi sebou říkali, Klub přátel hudby USA. Stal jsem jeho členem také; Willisovy pořady neplatily výhradně americkému jazzu, naopak, propagoval nejnovější desky českých, polských a také ruských jazzmenů, i záznamy z jazzových festivalů v Praze, Varšavě a sovětských městech.

Je těžké uvěřit, že měl někdo z kruhů kolem DOWN BEATU, což je nejznámější americký jazzový časopis, zájem získat zrovna Jiřího Ganse pro «nezákonnou spolupráci». Je však možné, že si on postěžoval na poměry ve vlasti, na situaci v naší kultuře poloviny sedmdesátých let.

Byl tedy umlčen a odstraněn český človíček, který si možná příliš pustil pusu na špacír – a to se dnes nesmí. Co kdyby jeho případu následovaly stovky rozladěných českých jazzmenů, rockerů a přátel americké hudby? Tomu bylo třeba zamezit. Nejenže byl odsouzen Jirka Gans, na řadu přišla i Česká jazzová federace, která byla rozpuštěna. «Reorganizovaná» pak pod jiným jménem živoří dneska bez svého dřívějšího tiskového orgánu JAZZ BULLETINU, který vycházel již před lety nepravidelně, až přestal vycházet vůbec. Tak následoval osud JAZZ-ZPRAVODAJE, do kterého jsem psával až do jeho zastavení k 30. dubnu 1969.

Případ Jiří Gans se stal výstrahou nejen pro neoficiální kruhy českých přátel jazzu, ale zejména pro oficiálně organizované jazzové kluby a v současnosti existující Českou jazzovou společnost, jejichž kompetence byla brutálně omezena. Jako doklad uvedu

část interviewu tajemníka České jazzové společnosti ing. A. Bendy, který si postěžoval: «Jedním z nejpálčivějších míst je pro nás právě oblast publicistiky. Potřebovali bychom své členské základně poskytnout informativní bulletin. Zatím se nám však díky zádrhelům s tiskárnou podařilo vydat pouze první číslo, takže jedinou naší stálou tribunou zůstává vlastně jen dvoulist, vyhrazený v informativním zpravodaji České hudebnosti. Nelze říci, že bychom měli právě na různých ustláno.» Tolik interview BILANCE A VÝHLEDY, nedávno uveřejněný v týdeníku KULTURNÍ ROZVOJ.

V celém českém kulturním životě – dokonce i v jazzu! – je nařizeno dívat se jen na Východ a mít zavřené oči na Západ. Jirka Gans tomu čelil seč mohl, proto se stal nepohodlným.

Václav Hokův, Curych

MILAN UHDE JE TO LEPŠÍ

Všimla si toho má žena, která neomylně rozpoznává hlasy: V československé televizi mluví Otomar Krejča. Spěchali jsme k televizoru, ona z kuchyně, já z pracovny, a sedli si k dětem, které se dívaly na starý český film. To bylo trochu zklamání: Pocházel z roku 1952 a jmenoval se Největší dobrodružství, nebo tak nějak. Ústředního hrdinu v něm skutečně hrál herec, jehož režijní umění tvoří velikou kapitolu poválečného českého divadla. Film vyprávěl o tom, jak cestovatel Holub sbíral v Africe různé předměty, s obrovskou finanční ztrátou je v Praze vystavil, chtěl je postoupit Národním muzeu, a to je odmítlo. Snad nemělo dost místa, snad Holubovi chyběla vědecká fundovanost, nejpodstatnější však prý byla osobní konkurenční zášť profesora Friče. Neznám reálný podklad té historie, ale zdá se mi příznačná. Škoda, že ji režisér v duchu dobového úzu natočil jako příběh hodného Fridolína a zlého Jetřicha a že Fridolína nechal ještě k tomu dlouze a poučně deklamovat. Stejně jsme však měli radost; Otomar Krejča se vrací do české kultury, která je zveřejňována běžnými cestami. Po rozsáhlých partiích, které mu v interním sborníku o režii věnoval ve své stati Radovan Lukavský, vzpomněl si na něho i náš nejmasovější sdělovací prostředek. Okrajově, opatrně, ale přece. Půjde-li to tak dál, vyjde už za nějakých dvacet pětadvacet let monografie, z níž se naše děti dovědí, jak pod Krejčovým vedením vypadala v první půli šedesátých let činohra Národního divadla a co to bylo Divadlo Za branou.

Jenže film skončil a hlasatelka nás vyvedla z iluzí. Vyjmenovala skoro desítku účinkujících, nezapomněla téměř na žádného významnějšího epizodistu, ale hlavního představitele vynechala. Bylo o čem přemýšlet.

Jeden můj kamarád měl to štěstí, že ho v padesátých letech přátelsky přijímal spisovatel Jiří Weil. Ten mu jednou – ve chvíli velké důvěry – ukázal reprodukci staré fotografie. Byli na ní Klement Gottwald a Julius Fučík, seděli v hotelové hale a mezi nimi trůnilo cosi jako pokojová palma. Šlo o vzácný snímek, protože byl pořízen na Mostecku, kde tehdy

probíhala velká stávka, a musel být zachován, i když měl zásadní vadu: původně na něm byl také tehdejší přední komunistický spisovatel, překladatel, žurnalista a funkcionář vyloučený později ze strany, autor románu, který přinejmenším dokazuje, že bylo možno vědět i dvacet let před dvacátým sjezdem. Jeho postava na fotografii byla retušována a přemalována. «Vidíte, pane Z.,» povídal mému kamarádovi, «ta palma, to jsem já.»

Nevím a nezajímá mě, kdo nařídil mladé televizní hlasatelce s doličky ve tváři, aby hlásila tak, jak hlásila. Ať to byl číkolí nápad, je příznačný a dá se na něm demonstrovat, jak se za posledních sto let vyvíjela správa české kultury. Holubovy africké exponáty sice muzeum odvrhlo, sběratel je však mohl aspoň darovat školním nebo soukromým sbírkám. To bylo v minulém století. Jiří Weil s tím, co nasbíral, musel do konce života sedět hezky potichu, a přesto nevěděl dne ani hodiny. To bylo včera. A dnes pustí Otomara Krejču jako herce anonymně do televize. Je to lepší, to cynické spoléhání, že ho mladí diváci neznají a že si pamětníci jen mlčky připomenou, jak je tvrdě trestán za to, že se podle názoru úřadů před půldruhým desetiletím politicky provinil? Jsou ostatně tací, kteří jsou trestáni ještě tvrději.

Historická úvaha napovídá, že je to lepší. Ale půjde-li to tak dál, nedočkají se té monografie ani naše děti.

(Otištěno bez vědomí autora.)

IGOR HÁJEK

PREZIDENT A BÁSNÍK (Jak to bylo doopravdy)

Častokrát mě napadlo, že jsem třeba už jediným žijícím svědkem nečekaného setkání básníka Františka Hrubína s tehdejším prezidentem republiky Antonínem Zápotockým na II. sjezdu Svazu čs. spisovatelů v roce 1956. O jejich střetnutí kolovalo hodně pověstí a dohadů, ale málokdo věděl, k čemu opravdu došlo. Jak se zdá, zůstalo to utajeno i básníkovu synovi Vítu Hrubínovi. V článku Jak to bylo (Západ 7/4, srpen 1985, str. 28-30), píše o tom, co následovalo po Hrubínově sjezdovém projevu: . . . zatímco lidé v sále aplaudovali (někteří dokonce plakali a objímali se), «spisovatel» Antonín Zápotocký, který nepřispěchal cokoli «hasit» a seděl na Sjezdu od prvního okamžiku spíš jako Velký Bratr než jako usmiřovatel, se údajně obrátil ke své gorile a pravil: «Ten mluví jako velebníček, okamžitě zavřít!»

Je zřejmě na čase, abych napsal, co si o této události pamatuji. Byl jsem přítomen skoro celému jednání II. sjezdu jako pomocník organizačního oddělení Svazu. Mým úkolem byla distribuce sjezdových materiálů mezi přicházející účastníky. Nebyla to práce příliš náročná, takže během jednání jsem mohl postávat na balkóně v budově Národního shromáždění, kde se sjezd konal, a sledovat vystoupení.

Z tohoto místa jsem měl také dokonalý výhled do prezidentské lóže pod sebou, v níž se někdy objevoval Zápotocký. Sedal v ní zcela sám. Jeho dva osobní strážci postávali obyčejně vedle mne na balkóně, s větším či menším zájmem poslouchali projevy,

někdy se i zeptali, kdo to mluví. Nepřipadali mi jako «gorily»; podobali se všem ochráncům hlav států po celém světě: byli to nenápadní třicátníci ve střizlivých šedivých oblecích.

Zápotocký seděl ve své lóži i při Hrubínově příspěvku. Nejevil rozčilení, snad mu jen trochu zrudověla pleš. Toho dne se jednání, tuším, protáhlo, opouštěl jsem vyprázdňenou budovu až za tmy. Ve foyeru upoutal mou pozornost hlouček asi šesti nebo osmi lidí. Poznal jsem ihned Zápotockého i Hrubína, byl tam také Ladislav Fikar a jeden dlouhověký člen Svazu, o němž se zmíním později. Oba prezidentovi strážci lelkovali opodál a bylo na nich vidět, že by už rádi byli doma.

Připojil jsem se k hloučku a naslouchal rozhovoru, který zřejmě teprve před chvílí začal. Vlastně mluvil hlavně Zápotocký. «To se na mě nezlobte,» říkal Hrubínovi, «ale na mě to působilo jako projev fanatického velebníčka.» «Já jsem řekl to, co jsem cítil, pane prezidente,» odpovídal Hrubín. «Ale kdo vás to nutil lhát?» ptal se Zápotocký s poukazem na řeč Seifertovu. «Přece jako komunista, když jsem přesvědčen, že mám pravdu, tak se za ni musím prát. Ovšem abych se postavil proti straně, to zas ne. To máte jako ten Kohout, to u mě není žádný komunista, když on řekne, že by se se stranou rozešel.» Zápotocký patrně narážel na vystoupení Pavla Kohouta na stranickém aktivu a neuvědomoval si, že Hrubín, nestraník, o této polemice neví. Mluvil důrazně jako člověk vyjadřující své přesvědčení, nikoli však hrubě nebo nezdvořile. Na Hrubínovi se zračila nervozita a napětí, ale v ničem Zápotockému nestupoval, ač své argumenty nerozvíjel. Zápotocký sledoval myšlenku, že není správné vinit stranu, když člověk za svůj názor dostatečně nebojoval. Zmínil se v té souvislosti i o sebevraždě Bieblůvých – a to byla příležitost pro onoho staršího pána, který rovněž stál ve skupince. «U Biebla to byla prostata, to já vím, prostata to byla,» prohlásil a pokročil kupředu. «Dovolte, pane prezidente, abych se představil. Já jsem básník Karel Šelepa.»

Překvapený Zápotocký mu potřásl napřaženou pravicí, ale nit hovoru se přetrhla. Po několika větách se rychle rozloučil a v doprovodu strážců odkvačil. Hlouček se rozešel. Kdosi mi později říkal, že Fikar musel rozrušeného Hrubína odvézt domů a dlouho ho uklidňovat. Vít Hrubín píše, že po sjezdu byl jeho otec hlídán státní bezpečností. Nemyslím, že by se to dalo na pokyn Zápotockého. Za tu krátkou chvíli udělal na mne dojem člověka, který velmi pevně stojí za svým přesvědčením a nepřipouští si pochyby o jeho správnosti; který si neuvědomuje, že bojovat za mocenskou pravdu je něco jiného než bojovat za pravdu, proti níž je moc namířena. Měl jistě i jiné vlastnosti starého, zatvrzelého komunisty. Nezdálo se mi však, že by byl malicherný.

Šelepův zásah v dramatické chvíli nebyl poslední. Když při Vaculíkově projevu na IV. spisovatelském sjezdu r. 1967, jehož jsem se už účastnil jako člen, se pohoršený Jiří Hendrych zvedl a se slovy «Všechno jste prohráli» odcházel, zastavil ho Šelepa u východu ze sálu. Začal tajemníka ÚV KSČ přesvědčovat, že slova národní hymny Kde domov můj jsou již zastaralá, a nabízel mu vlastní, vhodnější text. Nechápací Hendrych se domníval, že jde o nějakou nastrojenou provokaci a rázně ho odbyl.

Karel Šelepa tak dvakrát vstoupil do dějin.

SOCIALISTICKÁ ŠKOLA A MY

(Poznámky z periferie)

I.

Když jsme byli malí prvňáci, řekla nám sou-družka učitelka – aniž vysvětlila fyziologickou nebo technickou stránku věci – že v komunismu budou mít lidé křídla a budou létat jako ptáci.

O něco později jsme se z tribuny jistého sjezdu dověděli, že již naše generace bude v komunismu žít.

Potom už na pedagogických fakultách byla jako nejvyšší cíl výchovy označována výchova mládeže právě do komunistické epochy.

Po příchodu do praktického učení většina z nás hledala svůj grunt ve vzpomínkách na kantorské osobnosti svého mládí. Po krůčcích jsme začínali uskutečňovat své představy. Mnozí si rozbili nos hned při prvních srovnávacích prověrkách svých žáků a našli si místa mimo školství. Ostatní, poučení nedostatky svých svěřenců, začali hledat cestu do složitého labyrintu žakovských duší.

Znamenalo to dostat do svého učení zároveň řád i umění improvizace, vědět, co vynechat, kdy v kterém ročníku znalosti načasovat a dokonce při tom všem v paralelních třídách probírat látku různým způsobem, protože – jednotným osnovám navzdory – každá třída je jiná. Znamenalo to umět zahodit do koše světoborné novoty poslední direktorské schůze a zároveň předvést hodinu se všemi nejnutejnějšími módními prvky při nečekané návštěvě. Znamenalo to selským rozumem se prodrat vnější diferenciací, kterou představovalo rozdělení na třídy studijní a praktické, naučit něco i třídu «praktickou», tj. tvrdou, apatickou, se kterou nikdo nepohnul a která se sama mstila za nepřírozený nesmysl vzešlý od zeleného stolu.

Znamenalo to přežít vlnu skupinového vyučování a začít uplatňovat dnešní pojetí diferenciacie vnitřní, což ovšem prováděl každý normální kantor už od nepaměti – ale proč to vlastně ministersky a okresně inspektorsky neobjevit znovu. . .

Znamenalo to při vši nutné vnější loajalitě k ideologickým extravagancím najít si v rámci možnosti svůj vlastní styl a svou cestu v učitelské džungli.

II.

Nová školská soustava se ohlašovala dlouho. Nejprve mlhavými pověstmi, ze kterých se nesla vůně pedagogických snů. Slibovala třídy bezpečně pod třicet žáků, slibovala všechno naučit už ve škole; odpadnou domácí úkoly, děti se budou mimo školu věnovat svým zábavám a sportu, ale i toho bude ve škole dost a dost. Rodiče nebudou mít s učením svých dětí žádné starosti, ve vyrovnávacích třídách si žáci déle nemocní bez problémů doplní učivo a pak se vrátí. Dokonce budou kantoři pro náročnost NŠS zbavováni mnohých veřejných funkcí. Samé slasti téměř kantorského nebe.

Na okresech se zřídily experimentální školy a jelo se.

Úkol ověřit NŠS se plnil s ukázkovou socialistickou důkladností. Zejména se odbourala jakákoliv diskuse. V ukázkových hodinách šuměla čínorodá žakovská práce, plnila se políčka tajemek, děti řešily úkoly ve skupinách na barevných magnetických tabulích, všude vládl pestrý pracovní ruch, který byl samozřejmě podmíněn zintenzívněním pedagogovy přípravy na hodinu.

Nejproslulejším termínem NŠS byly množiny v matematice. Děti se opravdu v prvních ročnících učily hrou, hladce se připravovaly na řešení rovnic, ohromovaly operacemi matematiky téměř vysoškoškolské.

A jak byla zajímavá ruština. Hry, písničky, básničky. Stala se jediným děleným předmětem a představuje vlastně úroveň výuky cizích jazyků na našich školách.

V pracovním vyučování děti zvládaly základní operace se dřevem, s kovem a měly vyjít ze školy jako zruční kutilové. V českém jazyce uměly mluvit, nebály se, větná skladba byla probírána již na prvním stupni – jaké my to máme logické myšlení, jak se to mohlo všechno urychlit, všeobecně posunout směrem k nižším ročníkům, proč to všechno nešlo už dříve, ale tím je vinna stará koncepce, jak jsme to byli tehdy všichni hloupi. . .

Jako fascinující divadlo se předváděly tyto věci zirájícímu kantorskému obecenstvu, které nebylo povoláno k diskusi, ale k zírání. Z krajských školení přicházely kolegyně lektorky s novými moudry přímo od duchovních otců příslušných předmětů. Učitel již nebude mít starý typ přípravy, ale vlastně obrovské plachty se scénářem, co řekne on, co děti, kam a jak je dovede, všechno předem pěkně naservírované, všechno jde přece naplánovat, promyslet. . .

III.

Po uvedení do praxe se nejprve tichounce odešlo od slibovaného počtu žáků ve třídě. Pěkně osmatřicet a dělej, kantore, co umíš, máme poněkud horší podmínky než na experimentáčkách, ale nevádí, ty první, kantore, musíš pochopit, že máme hospodářské problémy a za pár let budeme potřebovat hezčí rakety. Pak se provalilo, že osnovy v matematice a jazyce českém byly mnohde na experimentáčkách probírány na úkor tělocviku, od sedmi hodin a podobně.

Vyrovnávací třídu – možná se taková najde někde ve větším městě – nikdo z prostých kantorů také neviděl.

I na to odbourání funkcí se jaksi zapomnělo.

A výsledky? V lokálních poměrech maloměsta – hovoříme jen o tom, co známe z praxe – se několik problémů objevilo hned.

Na druhý stupeň (5. až 8. třída) přicházeli žáci s poměrně velkou chutí k matematice, ale bez návyků v základním numerickém počítání. To jednoduše nebylo možné stihnout. A chceš-li, rodiči, dítě alespoň v tom hlavním udržet na úrovni, donekonečna

procvičuj sečítání, odečítání, později násobilku a dělení, rovnice, vzorce; kdepak žádné úkoly, navíc máš před sebou matematiku, které nerozumíš, syn řve, že to probírají jinak, ty se vztekáš, ať je to tedy naučí ve škole, co tam ti kantoři dělají.

V českém jazyce sice rozumějí skladebním dvojitím, ale k další práci třeba neznají dostatečně pády. A pravopis? Základní myšlenkou nového češtinářského pojetí bylo snížení váhy písemných projevů žáků. Žák má mluvit, pravopisné chyby zbytečně odrazují, čeština má být přitažlivá. Avšak mohou ze školy odcházet žáci, kteří neumějí správně česky psát? Asi ne. A proto obvykle v ročnicích, kdy už byly alespoň základní pravopisné jevy jasné, loví učitelé alespoň jiskěrku návyků, ze kterých by vykřesali jakýs takýs plamínek. A žáci do posledního ročníku piší třeba i po tvrdých souhláskách. Kantore, snaž se, lapej ty chyby, vracej se, vysvětluj. . .

Jenom ta literatura nám splnila alespoň některá přání. Ukázky dokonce i diskutabilní, je z čeho vybírat. Snad jen ten posun textů z dřívějšího automaticky o třídu níž je trochu uspěchaný, ale budiž, kantor má možnosti, tady se dá opravdu experimentovat i číst. Jen bohužel v té osmé třídě pro samou přípravu na hloupě vymyšlené přijímací zkoušky (pěkně starokonceptní, tady se nám jaksi ty novoty vytratily) se poslední období naší literatury vezme hákem.

V metodických příručkách pracovního vyučování začíná téměř každá hodina pokynem «učitel připraví» – jenže kdy a hlavně z čeho, když nejsou polotovary pro práci s dřevem ani s kovem? Jak se naučit opravovat kolo, natož malý motocykl, vždyť kdo ho koupí? Ani vyřazené součástky není možné obstarat, co kdyby s tím některý z kantorů začal kšeftovat.

A hudební výchova, kde třída měla vlastně už dávno zpívat z listu? Rozumný kantor(ka) alespoň učí národní písničky a poslouchat náročnější muziku, i když výchovy, ani ta estetická, nevyšly nejhůř. Jen nesmějí přijít ty věčné přípravy na oslavy a soutěže.

Pouze kolega tělocvikář si pochvaluje, kdybych měl jet přesně podle osnov, tak dvě hodiny po mně nikdo nic nenaučí.

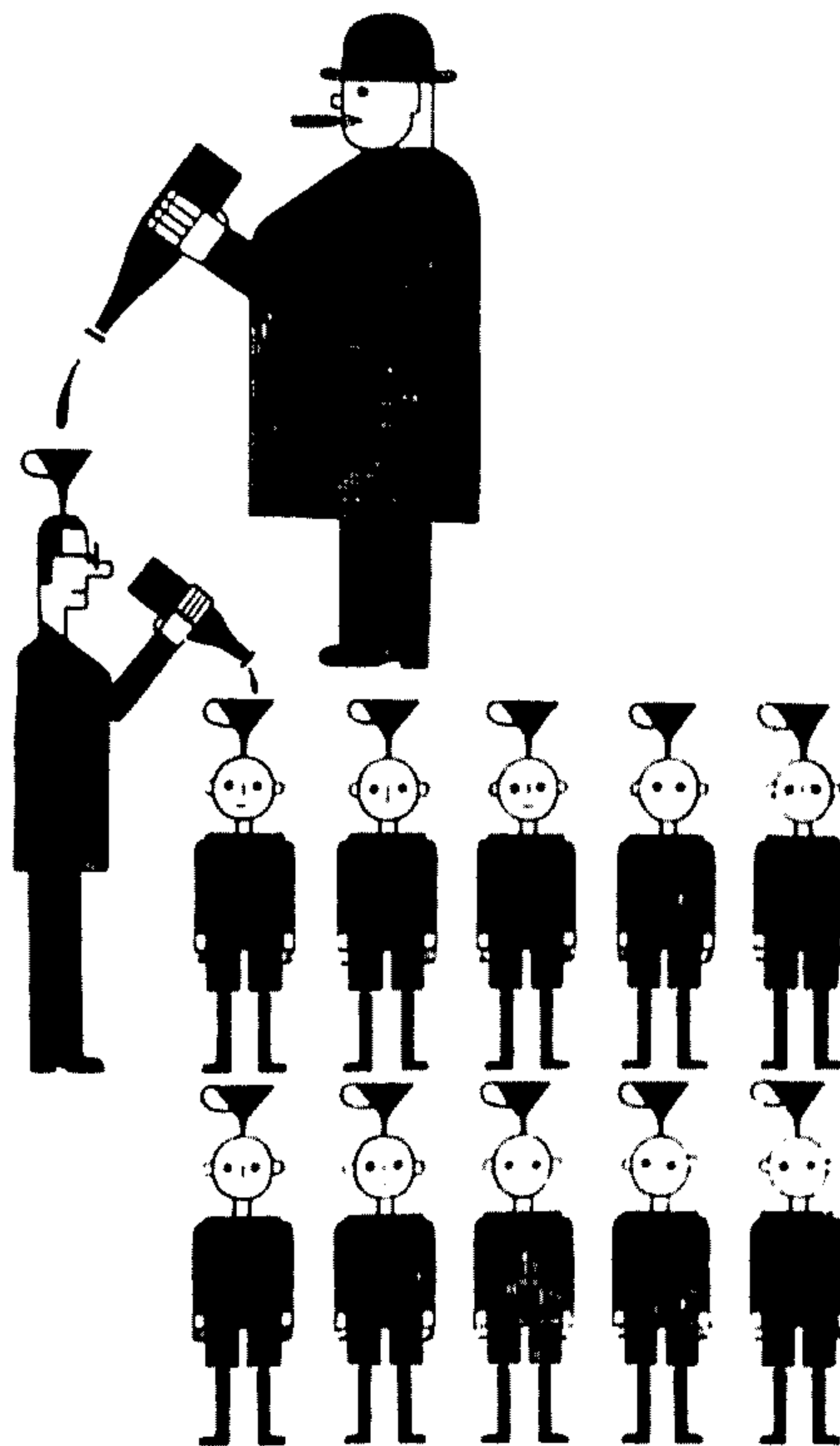
Zeměpis, přírodopis, zajímavý, ale přehluštěn spoustou podrobností, naučit, zapomenout, naučit, zapomenout atd. v celoročním fofru horečnatého kvaltování.

V dějepisu se splnily snad představy nejrůznější. Náplň v jednotlivých ročnicích se změnila tak, že starověké a středověké dějiny, na které každá generace vzpomíná jako na skutečný dějepis a matečnou půdu kladného vztahu k této disciplíně, proběhnou v nesmyslném spěchu kolem uší vykulených pátáků. Počínaje šestou třídou pasíruje se dějepis známými ideologickými síty dějin politických, hospodářských a hlavně dělnického hnutí; to vše se smíchá s dějinami slovenskými a nemastně neslaně servíruje až k ročníku osmému, rozplizlému v jalové občankářské okecávání.

A záček nemá ani právo přinést do školy zajímavý článek, knihu, přečíst, co ho baví – kam byste, soudružky a soudruzí, přišli, tak byste látku do konce roku ani neprobrali. Učebnice dějepisu a zeměpisu, zkoumané ex post z hlediska obtížnosti (Jiří Průša, Společenské vědy), jsou relativně na

úrovni vysokoškolských skript. Jak by ne, když v komunismu budou všichni vědci!

Jen ruština zůstala na úrovni. Hned z počátku zajímavá a bez písemných projevů, se spoustou putavých textů, audiovizuálních pomůcek a hlavně dělená: čili učitel má před sebou jen polovinu žáků běžných tříd. Pouze tady splnila nová koncepce své najzákladnější předsevzetí. A bereme-li v úvahu, že mateřského jazyka mají např. žáci 5. ročníků pět hodin, které jsou rozděleny na tři disciplíny – mluvnici, literaturu a sloh, a ruštiny čtyři hodiny s polovičním počtem žáků ve třídě, zabírá ruština značnou část energie a pohlcuje vlastně v této věkové katego-

rii možnosti výuky ostatních jazyků. Při obrovské zátěži žáků, o které bude zmínka později, je to faktor, který stojí za povšimnutí. Možnosti pro němčinu a angličtinu, někde francouzštinu v sedmém a osmém ročníku, kde patří tyto jazyky do skupiny tzv. povinně volitelných předmětů, jen potvrzují nesporný fakt, že současná školská politika staví studiu «západních» jazyků do cesty účinné bariéry.

IV.

Ve školské praxi figurují tři veličiny, jejichž vzájemný vztah určuje výsledky pedagogického působení. Je to žák, učitel a rodiče. Sejdou-li se tyto hodnoty ve vztahu k učebnímu procesu jako kladné, býva-

jí výsledky výuky nejkvalitnější. Kladný vztah učitele a žáka však může přinést úspěch i bez pomoci rodičů. Obdobně i bez kvalitního učitele může dosáhnout žakovská a rodičovská iniciativa solidních výsledků, čímž nemáme na mysli rodičovské doučování, ale spíše taktické vedení schopného žáka ve vztahu k problematickému učiteli.

Přibližme si nyní zmíněné veličiny v současné podobě tak, jak jsou pocíťovány v dnešním modelu československého školství.

Ke škole má průměrný rodič pocit nedůvěry smíšený s respektem. Pramení případně i ze vzpomínky na vlastní třeba komplikované zkušenosti, ale zejména je způsoben už příslovečnými reformami a kotrmelci různých přestaveb v posledních desítkách let.

Rodiče odevzdávají do školy, kterou si v běžných případech nemohou vybrat, obvykle jedno, dvě děti. Mají o nich svou představu, kterou těžko mohou korigovat tím, jak jejich ratolest vystupuje ve společnosti a konkurenci většího kolektivu. Od chvíle předání dítěte škole rodiče už jen většinou slýchají o tom, jak se jejich dítě vyrovnává s výukou, jejíž obsah namnoze uniká jejich chápání. Například díky pověstným «množinám» průměrný rodič matematické vědě svého prvňáčka neporozumí. Pokud byla kantorská péče kvalitní, nemusí rodiče zpočátku pomáhat. V opačném případě jsou vedle. Potom se objevuje nedůvěra, pocit zbytečnosti probírané látky, které rodiče nerozumějí. Vytváří se vztah nedorozumění mezi rodinou a školou i mezi dětmi a jejich rodiči, protože rodiče přestávají mít o práci svých dětí prvotní nadšený zájem.

Rodiče většinou nepovažují za příliš závažný faktor souhrn vědomostí ani výchovné působení školy – mají především zájem na výsledcích, na známkách, na úspěchu při přijímacích zkouškách, na přijetí do vybraného oboru.

Dnešní rodiče jsou značně sebevědomí zejména co se týče vlastních možností dostat dítě tam, kam chtějí. Proto požadují po učitelích především, aby odstranili z cesty dítěte za kariérou jakékoliv překážky. Při dnešní korupci se kvalitní vzdělání ani společensky nepovažuje za nejdůležitější; rozhodující je vliv rodičů a dlouhé prsty strýčků. Navíc prodejná angažovanost a servilita učitelů v minulosti v otázkách zemědělství, dnes například v ideologické propagandistice, ateistickém oblbování i v různých místních trapnostech zanechává v podvědomí veřejnosti znatelné stopy.

Tohle všechno pochopitelně ovlivňuje rodičovský vztah ke škole a samozřejmě i vztah jejich dětí. Učitelská autorita se pak buduje jen s velkými obtížemi.

Na druhé straně je nesporným faktem, že rodiče jsou spícím bohem školství. Jejich zájem se zatím projevuje jen velmi sporadicky. Při rodičovských schůzkách se obvykle optají na prospěch, případně na kázeňské prohřešky svých ratolestí a zřídka se odhodlají k protestům nebo k přáním. Někdy ale anonymní dopis na odbor školství je možnou praxí a soudě podle odezvy právě těchto možností, oficiální strach ze závažnějších reakcí rodičovstva je obrovský. Učitelé jsou úspěšně disciplinováni zaměstnanci, ale rozhněvaný a nespokojený kolektiv rodičovstva jasně a nebojácně formulující logické důvody svých stížností je mocnou silou, která by

mohla způsobit odpovědným činitelům mnoho neklidných nocí.

Bohužel lidé se angažovanosti v těchto věcech běžně obávají a neustálá výměna funkcionářů SRPŠ také vykonává své. Převládá rodičovský zájem, aby právě moje dítě stůj co stůj školou proplulo. A tak je rodičovské sdružení sice určitým pomocníkem v potřebách školy, ale na stav školství nemají rodiče praktický vliv.

Rodiče obvykle do školy přicházejí v stanovené dny, aby svou účastí na schůzkách SRPŠ prezentovali povinný zájem bez velké naděje, že to má vážnější smysl. O co účinnější by byly pravidelné úřední hodiny učitelů, kam by se zvědavý nebo pozvaný rodič dostavil k neuspěchanému pohovoru s kantorem. Zde by se učitel mohl například informovat dostatečně o zájmech žáka nebo i rodičů – někdy jsou rodinné tradice velmi důležité, přece každý z rodičů měl ve škole svého koníčka. A dítě je nesmírně citlivým signifikátorem rodičovského zájmu o věc. Navíc by se zlepšil vztah mezi rodiči a učiteli, získalo by se na obou stranách více důvěry a vzájemné vážnosti, porozumění v důležitých otázkách školské praxe i individuálního vztahu k dítěti. Jenže o to nedorozumění zejména dneska jde, i proto se ve sdělovacích prostředcích objevují často pro veřejnost informace, které kantorstvo doslova nadzvedávají. Je to třeba stále opakovaná myšlenka, že děti se musí všechno naučit ve škole a pokud je praxe jiná, chyba je v učitelích. Typickou ukázkou tohoto jednání byl závěrečný rozhovor nad někdejší «školním» seriálem Markéty Zinnerové. Více porozumění pro školské problémy než pedagogičti funkcionáři měla na základě svého poznání školní praxe právě autorka.

Doba strávená ve škole je značnou částí dětství. Rodiče by tedy neměli povinnou docházku svých dětí při veškerém fosru považovat za předem vyřízenou. Lhostejnost je sice dominantní vlastností dnešního občana, ale to právě našim mocisoudruhům nejen ve školství nesmírně nahrává.

V.

Prokletí feminizace je téma, které dnes už snese i oficiální tisk. Kterýsi učitel na fakultě nazval naši školu sociálním ústavem pro ambiciózní dívky. Jistě, pro ženu slušný plat, prázdniny. . .

V některých letech šli na kantořinu ti horší, kteří se nedostali na jiné vysoké školy. I proto snad byla často přestupní stanicí. Převládá dojem, že zůstat kantorem je pro muže vizitka neschopnosti.

Nicméně máme před sebou kantorstvo takové, jaké je, a navzdory dnešnímu tlaku na školství lze říci, že je kvalitní a že zůstává nositelem možností, které mohou i nemusí být promarněny.

Současná oficiální pozornost upřená na školy a kantory je mimořádná. Jednak je diktována přestavbou školské soustavy, která se nemůže neosvědčit, ale i dobře zakrývaným nečistým svědomím, že právě s tou přestavbou to není nejružovější. Kde jsou doby zemských inspektorů! Funkce a rozsah hospitací a kontrol ve školství dnes má snad obdobu pouze v armádě. A kde jsou kontroly, musí být nedostatky, ber kde ber, a proto se přichází se stále nový-

mi opatřeními, školeními, zprávami, dotazníky, povinnostmi, změnami, prověrkami, inspekcemi, lidé kantorský, hřbet ohni, ať si své peníze zasloužíš. Ještěs neudělal jednu mimořádnou práci, máš tu dvě další. A pokud si chceš přivydělat, máme osobní platy, odměny, tématické úkoly, zvláštní platové postupy, osvědč se, dokaž, že ještě můžeš, nechceš snad zůstat na základním platu?

Dokážeme vůbec odhadnout dosah takového náporu na bezbrannou soudružčinu duši? A v tom je právě největší hrůznost učitelské feminizace, ta obrovská náchylnost podrobit se, nikoliv už elastičnost, ale rosolovatost utahané, ale ambiciózní učitelčiny duše, která při veškeré snaze být manželkou, matkou, při celodenním shonu se má kamsi prodat v konkurenci ostatních spolusoudružek. A musí kromě toho všeho někoho a něco pořádně naučit.

Je tedy divu, že průměrná kantorská duše ztratí naprosto svou osobitost a poslušně odevzdá, byť za cenu zdánlivých výhod, poslední zbytky zdravého selského rozumu a dovedně zglajchšaltována vede ochotně jiné po širokých a přímých stezkách předem určených moudrostí?

Pokud jsem snad vzbudil dojem, že za současný stav kantorského řemesla mohou především ženy, chtěl bych to opravit jen potud, že vinen je systém, který takovou feminizaci připravil.

Neboť je v mužské dřeni určitá neposlušnost a nezávislost, na kterou se poslední módy roubovaly hůře. A pokud muži u učitelování zůstali, patrně si víc zachovávají možnost myslet si svoje a alespoň neoficiálně zůstat na hranicích únosnosti.

Dnešní pedagogická činnost v nesmyslně přeplněných třídách s obrovskými nároky na přípravu je tvrdým oříškem. K tomu připočítejme opět nesmyslnou spoustu soutěží a oslav, kterých se škola musí zúčastnit a alespoň v některých uspět, protože i soudruzi ředitelé mají své problémy a ambice. Jsou proto kolegyně, které už dlouhou dobu nepřečetly solidní knížku, jsou kolegové, kteří si přivydělávají mimo školu.

Po celých deset měsíců je kantor na jen trochu slušné škole hnán od úkolu k úkolu, bez možnosti zastavení, rozhlédnutí, inspirace. Nesmyslná školení, zbytečné schůzování jsou opět zdrojem zbytečné, nesmyslné práce, která neúprosně brzdí jakýkoliv projev individuality, likviduje jakoukoliv vzpouru, byť jen pedagogickou.

Na celou situaci má vliv ještě řada dalších věcí. Ve velkých městech bude situace mírnější, na vesnické škole s despotickým ředitelem bude hůř. Je možné, že třeba na moderních školách s malými třídami, tedy místnostmi, se dokonce dodržuje i slušný počet žáků. Že učitelé mají běžně v úvazku povinnosti, které na periferních školách dělají zadarmo. Je možná feudálně okresní různost v mnohých důležitých otázkách.

Jsou rozdíly v jednotlivých předmětech – přírodovědy, zejména matematika s menší možností společenského zneužití budou mít klidu více. Společenské vědy a předměty k přijímacím pohovorům zase naopak. A to ještě nebyla zmínka o Slovensku. . .

Jen vážná tvář zapomenutého Mistra shlíží stejně snad ve všech sborovnách na ono kantorské hemžení a kvaltování. Je možné ještě dneska v tomhle labyrintu hledat ráj srdce?

VI.

Krásně rozpačité dítě plné radostného očekávání dostane na prahu svého prvního školního roku kytičku a odebere se ke školním židličkám a stolkům, aby nastoupilo svou pout' a bylo v «dílň lidskosti» obrobena v standardní kus nábytku, do jehož zásuvek učitel vkládá rok co rok nové vědomosti, které na konci školní docházky vytvoří souhrn potřebný k úplnému zařazení této části do různých sestav tak, jak to poměry a potřeby vyžadují.

Tato představa bezostyšně číší ze všeho, co NŠS pro žáky připravila. Nastalo období rozdávaní bezplatných učebnic, které ovšem musí žáci bez jediného podtrhnutí a škrtu poslušně vracet, uplatňují se univerzální způsoby zápisů v sešitech. S nastoupeným blahobytem odešly i proslavené mnohagenerační počmárané lavice se svými vzkazy a pověstmi. Neustálé stěhování po třídách, pracovnách. Čistota, důraz na pořádek, anonymita socialistického majetku. Kontrola a dozor šedivé masy soudružek, kterým snad ani nelze dát nějakou přezdítku. Přinesli jsme na místa těch starých přece jen nějaké nové hodnoty? Jaké děti nám v tomhle vyrůstají?

V praxi nové školské soustavy se objevuje několik skupin žáků.

První převážně tvoří ambiciózní a nadané dívky. Podpora rodičů, vhodné podmínky a vlohy pro sicflajš jim dávají veškeré možnosti uspět. Ty nejlepší jsou pak bezostyšně zneužívány k takzvané reprezentaci školy ve všem možném a pak už je jen otázkou nervové soustavy, zda tento nápor vydrží. Za odměnu pak, pokud neměly během školní docházky jedinou dvojku (jaká to nesmyslná podmínka), dostanou přijetí na vybranou střední školu bez pohovorů – samozřejmě při kádrové bezúhonnosti rodičů.

Druhá kategorie, ve které se nám objeví už i chlapani, jsou žáci normální a běžní. Zájem a pohon rodičů vyrovnává přirozená zakopnutí. Do první skupiny se dostanou jen mimořádně, ostatně o to ani neusilují. Je u nich znát přirozený zájem i nezájem o jednotlivé předměty, obory lidské činnosti. Díky aktivitě rodičů obvykle před odchodem na střední školu starostlivě počítají své šance a připravují se na přijímací zkoušky s vědomím, že několik chyb v češtinářském diktátě může zmařit splnění jejich zájmu třeba o střední zemědělskou školu. A tak dřou oni i rodiče v zákulisí. Třeba to vyjde. (Pokud ne ani po odvolání, určí jejich další osud rozhodnutí na úrovni kraje a přidělenou školu musí podle platných nových předpisů respektovat alespoň do uplynutí desetileté školní docházky. Novinka. I ta by chtěla odezvu rodičů.)

Třetí skupina jsou opět žáci normální a běžní. Možná jim chybí větší nadání, ale jsou schopni odvést kus práce, zejména tam, kde je něco zaujme. Bohužel obvykle bez přílišného postrku i základní kvalifikace rodičů ztrácejí rychle kontakt s přece jen vysokým tempem servírovaných vědomostí. Se ztraceným zájmem roste pochopitelně i počet neúspěchů a negativní přístup ke všemu ve škole. Často třeba větší počet zameškaných hodin přivede žáka do situace, kdy mu ujel vlak, mnohdy definitivně.

A tady objevujeme pro kantora i žáka nehoráznost, typickou právě pro nové pojetí. Často

v okamžiku, kdy by měl učitel u velké části žáků na staré vrstvy vědomostí ve zmíněných zásuvkách navázat nové, nenajde tam nic. Neboť, světe div se, ono se i zapomíná. A teď je, kantore, každá rada drahá. Začít znovu a zopakovat, vrátit se třeba do minulého ročníku a potom pokračovat dál za situace, že ten ďábelský kolotoč hodin je nabourán, ztracen a všelijak doháněn, namáhat se a stavět na hlavu, aby to na konci roku nějak vyšlo, nebo dělat jako by nic a předem značné procento žáků odepsat? Dříve byla možnost pro učitele i žáka chytit dech v podstatě ještě v osmé třídě a během posledních dvou ročníků (při devítiletce), právě ve věku, kdy se i u kluků vážně rozum bralo, zalepit některé mezery a uspět. Rozumný a jen trochu zkušený učitel s tím počítal a látku si přizpůsobil. Tohleto je dnes prakticky nemožné. Proto se objevuje procento žáků, kteří se nechtějí učit, jsou ochotni to prohlásit doma i ve škole, zapadli jednou do toho začarovaného kruhu nevědění a nezájmu a nemohou z kola ven.

Rodiče obvykle nemohou a škola dělá jako by nic, protože na různé doučovací kroužky nám jaksi na okresech nezbyly peníze. A tak negativní vztah ke všemu školnímu, vzniklý z představy neprůchodné džungle převážné části vyučovacího konání, pomalu vrůstá do osobnosti budoucího socialistického občana. A nechtějme ani vědět, kam se poděje jeho touha po uplatnění, všechna ta přebytečná energie, koumáctví. Občas to v našem tisku, v rubrice soudních a černých kronik, přece jen najdeme.

Ještě pro úplnost můžeme přidat jednu skupinu. Tu, která je i byla, obvykle ne příliš úspěšnou, existující v každé školské soustavě. Bud' se nakonec uplatní v praktickém životě a najde si svůj styl pracovitých a poctivých lidí, nebo vytvoří hospodskou šed' plkavých individuí.

Pro nás je výstražným mementem zejména skupina předcházející, která znamená zmařené možnosti marnotratně prohraných osobností.

VII.

Nenamlouvejme si, že dnešní situace na našich základních školách nebyla diktována velkou starostí o přípravu mládeže do života. Ovšem tentokrát ideologický diktát byl natolik jednoznačný, že při přípravě NŠS spousta kvalifikovaných lidí couvla. Ti, kteří zůstali, splnili zadané teze do puntíku. A tentokrát nezůstalo pouze při řečnických pultech. Z nich celá koncepce rázným krokem přešla k ukázněným a iniciativním psacím stolům. Další pout' přes experimentální ověření do praxe již známe.

Představujeme si, že nová školská soustava měla splnit několikera očekávání.

Předně pokročit v chápání, znalostech a návycích zejména technických oborů a za druhé přispět k de-orientaci a tím větší poslušnosti ve vědách společenských. Pokusy o upevnění kázně, které pramení z těžko zakrývaného pocitu neúspěchů ve výchovné sféře, zůstávají spíše na úrovni pečlivé kontrolní činnosti, než aby přinesly solidní řád a smysl.

Vzhledem k tomu, že ve slibech a plánech NŠS jsme zůstali na půli cesty zejména v praktickém řešení ožehavých otázek, vyžadujících větší finanční zásoby, bude asi nejen její hodnocení z praxe, ale i oficiální dojem spíše rozpačitý. Jenže reorganizace stála tolik prostředků, že z ní už nelze ustoupit nejen z prestižních důvodů. Tak snad zbývají postupné úpravy, které se již v praxi začínají ohlašovat.

Pro nás je uskutečněná školská soustava bohužel další ukázkou smutných výsledků direktivní koncepce, tentokrát na poli, které by mělo být pro každou společnost nejcennější.

Pro obec kantorskou je to příležitost k ohledání individuální míry profesionální a lidské cti, svědomí i prodejnosti. Ostatně jako v každém povolání a v každé době, ve které lidem nenarostla křídla a v níž nelétají jako ptáci.

Paidagógos

MARTIN M. ŠIMEČKA

*Po stopách SNP**

V sobotu sa pôjde na celodenný pochod po stopách SNP, vyhlásil veliteľ. Kto chce, môže sa prihlásiť, ale nech si aj tak nikto nemyslí, že tomu ujde, Ale áno. Pôjdem, povedal som si. Potrebujem zapadnúť do kolektívu.

Vyrazili sme za tmy, keď celé mesto ešte spalo a za každou križovatkou sa opäť roztvárali len pusté a zasnežené ulice. Ráno bývam melancholický a chce sa mi spať, ale tu okolo mňa vládla veselost' a smiech. Cítil som, že aj mňa sa pomaly zmocňuje rozjarenie. Zástup vojakov sa valil ospanlivým mestom a tlačil pred sebou vlnu srandy. Dorazili sme k posledným domom, za nimi začala cesta stúpať.

Po chvíli sme odbočili doľava do stráne, ktorá cez deň slúžila ako zjazdovka, ale teraz musela poslúžiť nám a nie lyžiarom. Na vleku sa hojdali opustené kotvy a okrem nás tu nebolo živej duše. Vrážal som kanady do stôp, ktoré sa tvorili predom mnou a počúval som šum hlasov. Menili sa postupne na rýchle nádychy a sem tam na nadávku. Kopec bol stále horší a ťažký sneh ustupoval pod nohami. Nepomáhali ani hlboké zárezy v podošvách. Ale mňa dobrá nálada neopúšťala. Pred dvoma týždňami ma prevetlil z Dukly a odvtedy som netrénoval. Teraz som mal konečne prvú príležitosť pretiahnuť si kostru. Zvedavo som si prezeral červené tváre, lapajúce po dychu, a potláčal som chuť provokovať nejakým radostným poskakovaním. Postával som radšej s nimi, keď oddychovali a teraz už celkom bez zábran nadávali na všetko, čo ich donútilo zúčastniť sa tohto výletu. Od veliteľa až po SNP. Upútal ma pritom malý

---

* Z knihy príbehů Žabí rok, vyd. INDEX, Kolín n.R. 1985.

Hušek, ktorý sa oddelil od šomrajúceho zástupu a štveral sa hore bez zastávky. Bol už vysoko nad nami a nezdalo sa, že by chcel čakať. Hlavu si omotal šálou a na chrbát mu padal jej zvyšok. Pripomínal mi zďiaľky banditu s divokým vrkočom vlasov.

«Je dobrý,» poznamenal som obdivne.

«Blázon,» zaznela odpoveď.

Konečne sme sa vydriapali na vrchol. Po nás ešte prichádzali ďalší a všetci kašľali, plivali a potili sa v tvári. Stromy boli obalené snehom a pozerali sa na to z výšky svojich čiernych korún. Strácali sa v hmle, ktorá rýchlo sadala a práve prikryla aj Huška. Zmizol nám z očí skôr, ako sme ho stačili zavolať a zdalo sa mi, že dokonca utekal. Bolo mi ho ľúto. Rád by som sa pridal k nemu. Celé dva týždne som neubehol ani kilometer a mal som pocit, že už nevydržím toľkú nečinnosť. Možno bol tiež taký ako ja. Možno aj jeho vyhodili z Dukly a možno takto trénuje. A mohol som mať hneď aj kamaráta. Nemal som však toľko odvahy, aby som sa rozbehol za ním a tak som ostal pri skupinke, na ktorú som sa na začiatku nalepil. Ďalej sme pokračovali už len po hrebeňoch. Bolo príjemné kráčať si po rovine a hrať sa s predstavou, že na svete existuje len tento nekonečný hrebeň, hmla a stromy, ktoré ma budú večne sprevádzať a ja nikdy nedôjdem konca. Išli sme takto celé hodiny husím pochodom, ale nekonečno z toho predsa len nebolo. Buky vystriedali smrek, cestu nám dvakrát skrížila asfaltka a potom tri hroby, pri ktorých sme sa museli zastaviť. Mladý poručík sa nám pokúšal vysvetliť, že tu boli pochovaní partizáni, ale nikto ho nepočúval. Nakoniec sa ukázalo, že na náhrobku bol vyrytý spoločný deň smrti v roku 1952 a že to bola manželská dvojica a jeden pes. A potom sme sa dostali z hmly. Odrazu som uvidel krajinu, nad ktorou sme chodili po celý deň. V dolinách sa válali chuchvalce hmly a všade nad nami bola belasá obloha. Ostal som stát. Rozhliadal som sa okolo a všimol som si, že sme sa poriadne rozťahali. Medzery medzi jednotlivými skupinkami sa rozrástli natoľko, že sa mi postavy strácali v diaľke. Vliekli sa po nádherne bielom snehu, na ktorom sa príliš nepatrične odrážala ich únava. Zdalo sa mi, že na ňu nemajú právo uprostred takejto scenérie. Prechádzali popri mne mlčky. Na opasky si povešali všetko, čo bolo povolené vyzliecť a na výzvy nevinného poručíka: No, vojaci, takto by partizáni nepochodovali! – reagovali apatickými pohľadmi do zeme. A tam, ďaleko vpredu, na hrebene posledného kopca, práve vklzol do kamennej Chaty hrdinov povstania malý Hušek. Mal náskok najmenej kilometer. V duchu som mu blahoželať. Výborný výkon. Rozhodol som sa, že sa s ním spriatelím, len čo sa mi naskytne príležitosť. Počkali sme na ostatných, aby sme sa mohli sformovať. Ako by to vyzeralo, keby ste sa tam trúsili po jednom ako vagabundi, povedal poručík. Potom sa zástup síce spotených, otrávených, rozopnutých a zničených vojakov, ale predsa len celistvý zástup, dotackal ku chate.

Chata bola postavená z veľkých žulových kameňov a zo strechy kvapkal sneh, lebo sa do nej opieralo slnko. A pod ňou sedel na zemi Hušek a žmúril do šikmých lúčov. Vedľa seba si položil fľašu piva a za chrbát fľašu vodky. Vyzeral trochu ako cigán. Rozhodne mal tmavú pleť a čierne oči. A guľaté temeno hlavy, ostrihané takmer dohola, mi pripomínalo tenisovú loptičku.

«Si dobrý,» povedal som úprimne a mimovoľne som vrhol tieň na jeho tvár.

«Zmiz vole, stíniš mi,» zavrčal.

Poslušne som ustúpil a išiel som za ostatnými dovnútra. Osobnosť, pomyslel som si. Našiel som si voľnú stoličku. Na stole už stála vodka, ale ja som pokrútil hlavou.

«Ako chceš. Zato my im teraz ukážeme, ako pili partizáni!»

Chata sa naplnila dymom, únavou, kašľom a útržkami viet, ktoré mi pripadali cynické.

«Já se z týchle židle v životě nezvednu. A do kasáren leda autobusem!» To bola pravda. Rozhodlo sa, že naspäť nikto nevládze dôjsť a pod kopcom bola zastávka autobusu. A pretože nám ostávalo ešte dosť času, dym v miestnosti mohol hustnúť. Na dubových stoloch pribúdali mokré kruhy po pive a vodke a ja som ich u svojho suseda rozmazával prstom. Načúval som rozhovoru, ktorý umieral a ožíval už len pri každej ďalšej runde. Pre mňa sa vojna začala vlastne až pred dvoma týždňami a bol som zvedavý, čo sa stane. Nestalo sa nič. Rozhovor umieral čoraz intenzívnejšie. Môjmu susedovi klesla hlava na stôl. Niektorí nespali, len sa tak čudne pozerali dopredu a ťažko oddychovali. Vonku sa stmievalo. Poručík sa bezradne rozhliadal po svojich vojakoch a dopíjal čaj. Potom sa do toho vložil chatár. Mal úžasnú bradu a obrovské ruky, chodil v bielej zástere a po jednom týmito rukami každého prebúdzal. Tak sme sa ocitli vonku. Našiel som tam Huška. Zrejme sa za tie tri hodiny ani nepohol. Iba fľaša vodky mala odrazené hrdlo a bola prázdna. Športovec, a takto piť, pomyslel som si. Hušek vyčkal, kým sme všetci odišli, potom sa pobral za nami.

V kasárňach k nám na nádvorí prehovoril poručík niekoľko viet o peknej akcii, ktorou sme dokázali svoju vieru a oddanosť nesmrteľnému odkazu hrdinov SNP a odišiel domov. Hrozne som túžil po sprche, ale netiekla voda. Izba vraj kedysi slúžila ako stajňa pre anglické plnokrvné kone. Dvadsaťtri posteľí a jedny kachle. Bol som nováčik, nesmel som si ľahnúť, toľko som sa už naučil. Postával som teda v trenkách pri kachliach. Zdalo sa mi, že miestnosť dýcha teplom a pokojom. Tešil som sa atmosfére únavy a chcelo sa mi niekomu povedať, ako je to takto v kolektíve pekné. Niekoľko kopol do dverí. Vošiel Hušek. Ako som vedel, aj on narukoval len pred tromi mesiacmi. Kopat' do dverí by teda nemal. Jemu to však nestačilo, vyplazil ešte jazyk a trúbil. Trúbil, dokiaľ vydržal s dychom, potom sa hodil na najbližšiu posteľ. Bol spitý ako čík. Všetci sme sa pozerali naňho. Prvý sa ozval veliteľ izby, desiatnik Merta, ktorý mi bol hrozne nesympatický.

«Vypadni!» zareval.

Hušek znovu zatrubil a ja som začal dostávať strach. Merta k nemu priskočil, videl som to ako v spomalenom filme, chytil ho za vlasy, aby to mal pohodlnejšie. Tupý zvuk, keď dopadnú hánky zovretej päste na nos, sám osebe nie je taký strašný, ale hoci som zavrel oči, nepomohlo mi to. Predstavivosť urobí to isté ako pohľad na skutočnosť, takže som sa už pri tom zvuku mimovoľne zatriasol. Všetko stíchlo a Merta si šúchal ruku. Hušek akoby nič. Ani sa nepohol. A potom, ako keby na to čakal ako na spásu, otvoril ústa. Vyvalil sa mu z nich prúd akejsi riedkej kaše plnej drobných hrudiek a všetko to bolo sfarbené do ružova. Vystrekoval to zo seba a v pre-

stávkach, ktoré mu dovoľoval žalúdok, vykrikoval: «Nechte mňa, to je moje vec!» Postel' nešťastného vojaka Karáska, ktorý bol asi na záchode, sa zalievala pachnúcou tekutinou a zdalo sa, že Hušek nikdy neskončí. Ku krčom sa pridala neudržateľný vzlykot. A potom, ako keby uťal, odrazu prestal. Vyjavene som hľadel na neho. Postavil sa, našiel rovnováhu a pomaly sa otáčal okolo svojej osi. Pritom sa pozeral na nás a oči mal triezve. Ako keby odhadoval, kto na neho skôr skočí. Potom sa náhle pustil postele a vrhol sa ku svojej skrinke. Trasúcimi rukami ju otvoril a niečo z nej vytiahol. Čo to bolo, to nikto nevidel, pretože sa k nám obrátil chrbtom. Urobil pohyb, ako keby do seba prevrátil pohárik a ostal v podrepe. Po niekoľkých dlhých sekundách, kým nám to došlo, sme sa vrhli k nemu. Vtom sa však obrátil a v ruke držal nôž. Zastali sme tri kroky pred ním a bez slova sme sa pozerali na jeho tvár. Celá sa krivila úsilím prehltnúť zvyšok tablietok. Motali sme sa okolo neho nekonečné minúty. Bezradní a neschopní čokoľvek urobiť. Padali návrhy, ako mu vziať nôž. Dohadovali sme sa, čo to asi zjedol a nakoniec sme si posadali a čakali. V izbe bolo ticho. Z chodby sem zaznievali hlasy a smiech. My sme čušali, zvedaví, ako sa to skončí. Konečne sme videli, ako Huškova tvár poplavie. Roztriasli sa mu pery, zaknúsil sa a kým sme stačili priskočiť, zviezol sa na zem. Nôž držal pevne v ruke. Nastal zmätok, niekto sa pokúšal vytrhnúť

mu nôž, druhý mu nadvihoval viečka a ďalší kričal, že musíme zavolať lekára. Napokon ho chytili štyria za nohy a za ruky a vyniesli ho z miestnosti. Ústa mal otvorené a hlava sa bezvládne kývala v rytme krokov.

Zarazene som hľadel na Karáskovu postel'. Naskočila mi husia koža. Na izbe nás ostalo iba niekoľko. Väčšina utekala na ošetrovňu.

«Já říkal, že je to blázen.»

«Ak to prežije, tak dostane prokurátora, takže sa ho aj tak zbavíme.»

«Radši at' chcípne, blbec,» povedal Karásek.

Pomaly všetko utíchalo. Karásek vyhodil svoju posteľnú bielizeň na chodbu a zobral si Huškovu. Chlapi, čo sa vrátili z ošetrovne, vraveli, že Huška odviezli do nemocnice. Niektorí priložili do kachiel, takže sa rozhučali, mädlil si ruky a vravel, ako je to fajn. Z chodby za ozval hvizd. Vybral som metlu spod skrine a odišiel na rajóny. Zametal som chodbu, nedopalky cigariet som zhŕňal na kôpku, ktorú si neskoršie zoberie vojak Striško do fajky. Odrazu som zadúfal, že to všetko nie je pravda. Že sa mi to len zdá. Že za chvíľu sa prebudím a zistím, že sedím doma na posteli a bosé nohy mám spustené na zem. Chcel som, aby bol Hušek športovcom a mojim kamarátom. Zrejme som ešte nestihol nič pochopiť.

(Otištno bez vedomí autora.)

IVAN KLÍMA

ŽENSKÝ A MUŽSKÁ

Mužská jde rovnou z práce domů, protože ženský má důležitý seminář. Cestou mužská nakoupí a vyvedne ze školky syna. Doma si pustí rádio (zpívá právě svým skorosopránkem božský Karlík, mužská ho maličko miluje pro jeho sytý hlas), umyje synkovi ruce a dá mu čistou sukničku, ještě si učeše své krásné, dlouhé, jemné vlasy a začne škrábat brambory. Synek chce slyšet nějakou pohádku a mužská mu tedy vypráví o Červené Karkulce, aby synek věděl, co ho v životě čeká. Mužská přitom přemítá o svém vlastním životě a uvědomí si, že ženský má teď samé schůze, symposia a semináře. Ženský je už skoro ve čtvrtém měsíci a na schůzích se vždycky kouří, není to zdravé. Pokud ženský opravdu sedí na schůzi — poslední dobou často zvoní telefon, a když ho mužská náhodou zvedne, nikdo se nehlasí. A ženský přijde z práce, zapálí si, sedne si do křesla a má v očích radost — mužské si přitom sotva všimne. Večer si v koupelně zpívá. Mužská naklepává řízky, udělá je přírodní, nemá chut' si patlat prsty ve strouhance, když má duši plnou nejistoty. Blíží se večer, mužská zapne televizor, synka si posadí na klín. Na obrazovce se mydlí cínoví vojáčky. Synek se raduje, mužská se zlobí, že už i večerňáček kazí děti, vychová z nich surovce.

Zazní telefon. Mužská k němu běží, ze sluchátka se cizí hlas táže: «Máš vůbec voči, milánku?»

«Kdo jste?» chce vědět mužská, ale na druhé straně už zavěsili. Mužská ví, že jestli něco má, jsou to oči, a má je pro pláč. A za nic se nedočká vděku, to už ví. Scedí brambory, na stůl postaví tři talíře, ale jídlo dá jenom na dva z nich. Rozkrájí synkovi maso na kousičky a pak spolu jedí. Synkovi chutná, zatímco mužské sousta hořknou v ústech. Vykoupe synka, učeše mu vlasy a uváže do nich růžovou mašličku. Dá mu pusku na dobrou noc, umyje nádobí a vezme si knížku, že si bude chvíli číst. Miluje poezii, má básně raději než televizi. Při čtení se dá více snít a zapomenout na svět, který mužskou nikdy neocení.

Vtom se ozve v zámku klíč a ženský je konečně tady. Ženský má rozpálené tváře, čpí tabákovým kouřem, dokonce i na kalhotách má čmouhy od popela. Dá mužské pusku a hubuje na to, že se jim seminář protáhl. Jde do koupelny a tam si píská. Pak se zapne rádio, kde už opět zpívá božský Karlík (ženský ho nesnáší pro jeho kleštěnecký hlas), a vzpomene si na několik anekdot, které se vyprávěly na semináři. Chechtá se jim, ale mužská se jim ani nezasměje, má v duši zadržnutou lítost. Ženský spolyká večer, ani o tom neví. Chvilí nadává na poměry a pak řekne, že se čekají velké změny. Jaké by to mohly být změny, aby vstoupily do mého života, myslí si mužská. Stele. Stojí už sotva na nohou a ráno musí v pět vstávat a ví, že vděku se stejně nedočká.

Otevře ještě okno, aby se na noc vyvětralo. Zvenku proudí vlahý vzduch a nad usínajícím sídlištěm se matně mihotají hvězdy. Mužská se zasní. Už nechce být člověkem, chce být raději ptákem anebo aspoň noční můrou, rozhodně však chce létat.

Vtom v rádiu zmlkne kleštěnecký zpěv a rozčilená hlasatelka čte provolání vojenské rady, která se prý právě ustavila. Rozčilený hlas volá národ k pohotovosti. Mluví o velké příležitosti, o příležitosti, které dějiny nabízejí národu jednou za sto let.

Ženský se zalyká vzrušením a volá mužskou, jestli slyší.

Zdálky jako by zněly výstřely, ale hlasatelka ještě žádá všechny, kteří to myslí dobře s národem, aby spěchali k Rozhlasu — prý je ohrožen.

Ženský znovu volá mužskou, jestli slyší. Chce

běžet k Rozhlasu, ale neví, bude-li tam k čemu v tom stavu, v jakém je.

Mužská slyší, ale vnímá málo. Ještě stále sní o tom, že má křídla a letí vysoko, převysoko nad sídlištěm, nad zemí, nad životem, který nestojí za nic, v němž se člověk nedočká vděku.

Zvoni telefon.

Mužská se konečně probere a běží k němu. Na druhé straně se cizí hlas táže: «Máš aspoň uši, milánku!»

«Kdo jste?» chce vědět mužská, ale už zavěsili.

Mužská ví, že má jen málo z toho, co má mít, a proto se nedočká vděku. Lehne si do postele, zavře oči a s hrůzou čeká, co se teď bude dít.

(Otištěno bez vědomí autora).

OBSAH č. 6/1985

Změny v Moskvě – změny v Praze? Rudolf Slánský	1
Vyjádření Alexandra Dubčeka k interview V. Bilaka	7
Náš lev je pořád lvem... ZJK	7
Zpráva z obleženého města (báseň) Zbigniew Herbert	9
2. světová válka, E. Beneš a J. Stalin Luboš Kohout	10
Omezení cest do Maďarska? Dok. Charty 77 č. 25/85	15
Starý Valdek (fejton) Ludvík Vaculík	16
Niels Bohr a A. Sacharov o přežití lidstva František Janouch	17
Amsterodamskému shromáždění za nukl. odzbrojení Jiří Hájek	19
O čem Rudé právo nepíše Z.H.	21
Magický rok 2000 Economicus	22
Domácí škádlení a ruský experiment B.	27
O emigraci z Československa Rudolf Zupal	28
Práce a společnost Zbyněk Čerovský	32
Zemědělství – obětní beránek? Přemysl	33
Jen aby z toho něco nebylo... (báseň) Jevgenij Jevtušenko	34
Hypotéza Dalimil	35
Důvody k národní hrdosti – i rozladění Adolf Müller	37
O vodních dílech Gabčíkovo-Nagymaros Dok. Charty 77 č. 22/85	39
Tak pravil John Baker Rudolf Battěk	41
Denní záznam z Londýna 2. listopadu 1985 Karel Kyncl	44
Dopis katol. kněze V. Malého ministru vnitra V. Vajnarovi	45
Maďarský výbor na obranu M. Duraye se rozpustil	46
Za politické vězně v Polsku Charta 77 a VONS	46
Případ ing. Pavla Křivky Sděl. VONSu č. 475, 489	47
Dvě kulturní fóra v Budapešti František Janouch	48
Spisovatelé a Charta 77 budapešťskému fóru Dok. Ch77 č. 24/85	50
Proč by básník měl být hrdinou? František Janouch	51
Romantika útlaku Philip Roth	52
Milý Philipe... Ivan Klíma	53
Další práce čs. autorů v zahraničí	54
Si tacuisses... (recenze) Milan Jungmann	55
Z poločasů nehybnosti (recenze) Milan Šimečka	57
Na účet podniku (fejton) Ludvík Vaculík	59
Folkové rozjímání -gfm-	60
Proces s písničkářem Josefem Nosem Sděl. VONSu č. 466, 479	68
Policejní akce proti Jazzové sekci Sděl. VONSu č. 467	69
Jazzový špión? Václav Hokův	70
Je to lepší Milan Uhde	70
Prezident a básník Igor Hájek	71
Socialistická škola a my Paidagógos	72
Po stopách SNP Martin M. Šimečka	76
Ženský a mužská Ivan Klíma	78
Kdo byl Marx Engels?	80

Kdo byl Marx Engels?

Pod tímto titulkem přináší londýnský časopis *Index On Censorship* v č. 6/85 výňatky z ankety, kterou nedávno provedl maďarský rozhlas. Vyslal dva reportéry na rušné Marxovo náměstí (*Marx tér*) ve středu Budapešti, aby se vyptávali bez přípravy a náhodně volených kolemjdoucích, kdo je Karl Marx. Zde je překlad uveřejněných výňatků.

... **Odpověď:** Ale neptejte se mě na takové věci.

Jiná odpověď: Radši ne. Stačí?

Reportér: Proč ne?

O: Upřímně řečeno, nemám na takové věci čas.

R: Ale jistě jste o něm něco slyšel ve škole, ne?

O: Já jsem hodně scházel.

Jiný hlas: Byl to sovětský filozof a měl přítele Engelse. No, co bych vám ještě řekl? Umřel hodně starý.

Ženský hlas: Tak samozřejmě, byl to politik. A byl... víte, přeložil Leninovy spisy do maďarštiny.

Starší ženský hlas: Bylo povinné ho studovat, abychom věděli.

Reportér: Tak aspoň pár slov o něm?

Táž žena: Ale jděte, přece mě nebudete zkoušet jako ve škole. Tam jsme to museli znát. Byl to Němec, byl to politik, a myslím, že ho popravili.

R: Po kom se jmenuje tohle náměstí Marxovo?

Hodně starý ženský hlas: No přece, nebyl to ten velký německý filozof? Ne? Marx, Engels, Lenin. Ne?

(*Rozhlasoví reportéři se pak přemístili na budapešťské Engelsovo náměstí - Engels tér.*)

R: Víte, po kom se to náměstí jmenuje Engelsovo?

Kolemjdoucí: Po Engelsovi.

R: A kdo to byl?

O: Byl to Angličan a blbnul s komunismem.

R: Víte, po kom je pojmenováno Engelsovo náměstí?

Starší ženský hlas: To nevím, já nejsem z Budapešti. Nevím.

Mužský hlas: Tak počkejme: Engels, revolucionář?

R: A vzpomínáte si na jeho křestní jméno?

O: Engels, Engels... Marx Engels. Marx, že jo?

Jiný hlas: Jedno jeho jméno bylo Marx, a druhé Engels?

Další hlas: To je ono.

R: Kde žil Engels?

Ženský hlas: Kde že žil, se ptáte. No, žil v Leninogradě, teda v Moskvě.

R: Můžete mi říct, po kom se jmenuje Marxovo náměstí?

Týž hlas: Po Karlu Marxovi.

R: A kde ten žil?

Týž hlas: Ale on umřel.

R: Ale kde žil?

Ještě stejný hlas: No částečně, pokud vím, v Sovětském svazu. Tam nějakou dobu studoval, ale pak myslím taky byl nějaký čas v Maďarsku. Přesně vám to neřeknu.

R: Víte, po kom je pojmenováno Marxovo náměstí?

Několik hlasů: Ne, my jsme ze Szegedu. Jsme ze Szegedu, tak nevíme.

R: Víte, po kom má jméno Engelsovo náměstí?

Mužský hlas: Ne.

R: A Marxovo náměstí!

Týž hlas: To taky nevím.

Ženský hlas: To je ze školy, už se nepamatuju.

Muž: Tak teda pokud vím, byl Engels původně Němec.

R: A křestní jméno?

Týž muž: Karl, ne? Nebylo to Károly? Anebo se Marx jmenoval Károly? Nevím. Nevím. Ono taky je to jedno. Na semináři mu prostě říkali Engels, protože býval povinný.

(*Douška: Záznam se vysílal v maďarském rozhlase jako příspěvek do Májového kabaretu.*)

LISTY řídí Jiří Pelikán s redakčním kruhem (Dušan Havlíček, Zdenek Hejzlar, Milan Horáček, Vladimír Horský, František Janouch, Cyril John, Karel Kaplan, Jiří Kosta, Karel Kyncl, A. J. Liehm, Artur London, Zdeněk Mlynář, Adolf Müller, Josef Pokštefl, Michal Reiman, Milan Schulz, Radoslav Selucký, Lubomír Sochor, Ota Šik, Vladimír Tosek, Ruth Tosková). LISTY jsou dvouměsíčník určený především čtenářům v Československu. Přečtěte a předejte známým!

V ZAHRANIČÍ je roční předplatné

DM 25. - (nebo ekvivalent v jiné valutě) pro Evropu;

DM 30. - pro USA, Kanadu, Izrael a další zámořské země (letecky);

DM 35. - pro Austrálii, N. Zéland, Jižní Afriku a Latinskou Ameriku (letecky).

PŘEDPLATNÉ a PŘÍSPĚVKY na tiskový fond (nikoli objednávky!) posílejte pouze na: LISTY, Postcheckamt München 112 76-802.

OBJEDNÁVKY časopisu a ostatní korespondenci (nikoli peníze!) posílejte pouze na adresu redakce: LISTY, Vicolo della Guardiola 22, 00186 Roma.